

Қазақстан Республикасының Оқу-ағарту министрлігі
Министерство просвещения Республики Казахстан

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы
Национальная академия образования имени И. Алтынсарина

Педагогтердің инклюзивті білім беру саласындағы нормативтік құқықтық құжаттарды орындауы бойынша әдістемелік ұсынымдар

Методические рекомендации по исполнению педагогами нормативных правовых документов в сфере инклюзивного образования

**Астана
2023**

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы Ғылыми-әдістемелік кеңесімен баспаға ұсынылды (2023 жылғы 12 мамырдағы № 2 хаттама)

Рекомендовано к изданию Научно-методическим советом Национальной академии образования им. И. Алтынсарина (протокол №2 от 12 мая 2023 года)

Педагогтердің инклюзивті білім беру саласындағы нормативтік құқықтық құжаттарды орындауы бойынша әдістемелік ұсынымдар – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2023. – 176 б.

Методические рекомендации по исполнению педагогами нормативных правовых документов в сфере инклюзивного образования – Астана: НАО имени И. Алтынсарина, 2023. – 176 с.

Бұл нұсқаулықта хронологиялық реттілікпен нормативтік құқықтық құжаттарға кең шолу мен талдау ұсынылған, педагогтерге заманауи цифрлық мүмкіндіктерді пайдалана отырып, мемлекеттің инклюзивті саясатын іске асыру бойынша ұсынымдар берілген.

Әдістемелік ұсынымдар мемлекетіміздің инклюзивті саясатын айқындайтын нормативтік құқықтық құжаттарды іске асыруда әдістемелік қолдау көрсету мақсатында білім беру ұйымдарының басшыларына, білім бөлімдері мен басқармаларының мамандарына, еліміздің әдіскерлері мен педагогтеріне арналған.

В данном пособии представлен широкий обзор и анализ нормативных правовых документов в разрезе хронологической последовательности, даны рекомендации педагогам по реализации инклюзивной политики государства, с использованием современных цифровых возможностей.

Методические рекомендации предназначены руководителям организаций образования, специалистам отделов и управлений образования, методистам и педагогам страны с целью оказания методической поддержки в реализации нормативных правовых документов, отражающих инклюзивную политику нашего государства.

© Ы. Алтынсарин атындағы
Ұлттық білім академиясы, 2023
Национальная академия образования
им. И. Алтынсарина, 2023

Кіріспе

Сапалы білім алуға қолжетімділік құқығы Қазақстан Республикасының заңнамасымен ерекше білім беру қажеттіліктерінің алуан түрлілігін ескере отырып, жеке мүмкіндіктеріне қарамастан барлық білім алушыларға кепілдендірілген. Ерекше білім беруді қажет ететін азаматтарды сапалы оқытуға тең қолжетімді жағдай жасау болашақта үлкен артықшылықтарға ие. Бұл, ең алдымен, сәтті әлеуметтік бейімделу және өз қабілетін жүзеге асыру мүмкіндігі. Қазақстан Республикасының саясаты барлық азаматтардың әлеуметтік, экономикалық, мәдени мәртебесіне қарамастан сапалы білім алуға құқықтарын қамтамасыз етуге бағытталған. Мемлекет басшысы «Қазақстан жолы – 2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Қазақстан халқына Жолдауында: «мүмкіндігі шектеулі азаматтарымызға көбірек көңіл бөлу» тапсырмасы берілді. Олар үшін Қазақстан кедергісіз аймаққа айналуға тиіс. Бізде аз емес ондай адамдарға қамқорлық көрсетілуі тиіс – бұл өзіміздің және қоғам алдындағы біздің парызымыз» деп атап өтті.

Соңғы жылдары Қазақстанда инклюзивті білім беруді дамыту саласындағы нормативтік құқықтық құжаттарды әзірлеу және оларды іске асыру бойынша көп жұмыстар атқарылды. Бірінші кезекте, саясаттың негізі барлық азаматтарға тегін орта білім беруге кепілдік беретін негізгі Заң – Қазақстан Республикасының Конституциясы болып табылатынын атап өту қажет. Еліміздің Үкіметі бірқатар халықаралық құжаттарға қол қойды, олардың арасында «Білім беру саласындағы кемсітушілікке қарсы күрес туралы», «Баланың құқықтары туралы», «Мүгедектердің құқықтары туралы», «Барлығына арналған білім туралы декларация» және басқа да бірқатар құжаттар бар.

Бұл фактілер еліміздегі инклюзивті саясатты одан әрі дамытудың қозғаушы күші болды. Соңғы жылдары заңнамалық құжаттарға өзгерістер енгізу бойынша қарқынды жұмыстар жүргізілуде. Мысалы, 2021 жылғы 26 маусымда Қазақстан Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне инклюзивті білім беру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заңға қол қойды. Бұл заң арнайы психологиялық-педагогикалық қолдауға мемлекеттік білім беру тапсырысын енгізуді айқындайды және білім беру ұйымдарында психологиялық-педагогикалық қолдау қызметтерінің қызметін реттейді. Сонымен қатар бұл құжатта мүгедектігі бар балаларды білім беру ұйымдарына қабылдау қағидаларын бұзғаны немесе олар үшін жағдай жасамағаны үшін білім беру ұйымдары басшыларының жауапкершілігі белгіленген.

Осылайша, мемлекеттің негізгі стратегиялары жақын арада инклюзивті білім берудің дамуын анықтайтын нормативтік құқықтық базада көрініс тапты. Демек, білім беру жүйесі барлық білім алушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыруы керек, әркім өз құқықтарын білуі керек, оқуы керек және дамуы керек. Бұл мемлекеттің, Үкіметтің міндеті – білім алуға әртүрлі ерекше қажеттіліктері бар балалар тобына бағытталған дәйекті білім беру саясатына кепілдік беру. Инклюзивті саясат негізінде барлық білім беру ұйымдарында

инклюзивті практика мен инклюзивті мәдениетті дамыту қажет. Ерекше білім беруді қажет ететін балаларды жалпы білім беру процесіне қосу процесін тиімді іске асыру инклюзивті саясаттың негізгі қағидағтарын терең түсінбей және сақтамай мүмкін емес.

Инклюзивті саясатты дамыту негізінде инклюзивті білім беру тәжірибесін құру мемлекетке кез келген саладағы дарынды балалардан бастап мүмкіндігі шектеулі балаларға дейінгі барлық балаларды қолдауға мүмкіндік береді, бұл барлық балалардың жалпы білімін жақсарту үшін маңызды екенін түсінуге негізделген. Бұл тәсіл балалардың белгілі бір санатындағы қиындықтарға назар аудармай, барлық білім алушылардың әлеуетін дамытады. Инклюзия мектептің барлық әлеуметтік процестерін терең қамтиды, сонымен бірге кез келген баланың білім беру қажеттіліктеріне бейімделген моральдық, материалдық, педагогикалық ортаны қалыптастырады. Мұндай ыңғайлы жағдайларды тек білім беру процесінің барлық қатысушыларының тығыз командалық өзара әрекеттестігінде жасауға болады. Бұл жағдайда барлық балалар жетістікке жетуге, қауіпсіздікті және осы қоғамдағы өз орнын сезінуге мүмкіндік беретін қолдаумен қамтамасыз етіледі.

Бұл әдістемелік ұсынымдар білім беру ұйымдарының басшыларына, еліміздің әдіскерлері мен педагогтеріне мемлекетіміздің инклюзивті саясатын айқындайтын нормативтік құқықтық құжаттарды іске асыруда әдістемелік қолдау көрсетуге бағытталған.

1 Инклюзивті білім беру мәселелері бойынша Қазақстанның нормативтік құқықтық базасы

Қазақстанда, әлемнің көптеген елдеріндегідей, инклюзивті білім беру білім беру жүйесін дамытудың маңызды бағыты болып табылады, өйткені дамыған халықаралық қоғамдастықта инклюзивті білім беру әрбір адамның қандай да бір кемсітусіз білім алу құқығын іске асыру құралы ретінде танылады.

Біздің мемлекетіміздің білім беруді дамыту саласындағы маңызды міндеті әрбір баланың сапалы білімге тең қолжетімділігін қамтамасыз ету болып табылады.

Тәуелсіздік жылдарында Қазақстан Республикасы мемлекеттік оқу орындарында балалардың тегін бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім алу құқықтарын ҚР Конституциясында бекітіп [1], балалардың, оның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін балалардың құқықтарын қорғауға бағытталған бірқатар халықаралық құжаттарды ратификациялады, мысалы: БҰҰ-ның Бала құқықтары туралы Конвенциясы, ерекше қажеттіліктері бар адамдардың білім беру саласындағы принциптері, саясаты және практикалық қызметі туралы Саламанка декларациясы, Мүгедектердің құқықтары туралы Конвенция, білім беру саласындағы кемсітушілікке қарсы күрес туралы Конвенция және басқалар [2-5]. Сондай-ақ елімізде тәуелсіздік жылдарында ерекше білім беруді қажет ететін балалардың білім беру қызметтерін алуын регламенттейтін инклюзивті және арнайы білім беру бойынша белгілі бір нормативтік құқықтық база қалыптасты. Мәселен, балалардың құқықтары, оның ішінде білім алуға ерекше білім беруді қажет ететін балалардың құқықтары «Білім туралы», «Бала құқықтары туралы», «Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық қолдау туралы», «Мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы» ҚР Заңдарында көрсетілген [6-9].

Қазақстан Республикасында «Білім туралы» ҚР Заңында айқындалған инклюзивті білім беруді дамыту бойынша «ерекше білім беру қажеттіліктері мен жеке-дара мүмкіндіктерін ескере отырып, барлық білім алушылар үшін білім алуға тең қолжетімділікті қамтамасыз ететін процесс» ретінде нормативтік-құқықтық база әзірленді [6].

«Инклюзивті білім беру» термині ХХІ ғасырдың екінші онжылдығының басында (2011 жылы) елде ресми түрде енгізілгеніне қарамастан, әрбір баланың білім алу құқығы, сондай-ақ жетім балалар, ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалар, мүгедектігі бар балалар сияқты балалардың жекелеген санаттарының құқықтары «Қазақстан Республикасындағы Бала құқықтары туралы» ҚР Заңында ХХІ ғасырдың басында (2002 жылы) бекітілген [7].

Қазақстанда, бұрынғы посткеңестік кеңістіктегі көптеген елдердегідей, инклюзивті білім берудің даму тарихын денсаулық жағдайына байланысты мүмкіндігі шектеулі балаларға қолдау көрсету жөніндегі нормативтік құқықтық актілерді талдай отырып, қарастыру керек. Бұл тәсіл мүгедектіктің медициналық моделіне негізделген, оған сәйкес баланың денсаулығындағы немесе

дамуындағы проблемалар бар кемшіліктерді, ақауларды түзету призмасы арқылы қарастырылады.

Осылайша, ХХІ ғасырдың басында «Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы» ҚР Заңының қабылдануымен заңнамалық деңгейде туғаннан бастап 18 жасқа дейінгі мүмкіндігі шектеулі балалардың жаппай кешенді медициналық, психологиялық, педагогикалық қолдау арқылы балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау және әлеуметтік тексеру мен кәсіби диагностика, оңалтудың жеке бағдарламасын әзірлеу, медициналық, педагогикалық, психологиялық, әлеуметтік қызметтер және еңбекке баулу құқықтары бекітілді [8].

Жалпы, ХХІ ғасырдың алғашқы онжылдығында мүмкіндігі шектеулі балаларды қолдау жөніндегі ҚР заңнамалық базасының басым бөлігі мүмкіндігі шектеулі балаларды жалпы білім беретін мектептердің арнайы сыныптарында, мектепке дейінгі білім беру ұйымдарының арнайы топтарында оқытуды ұйымдастыру арқылы оларды жалпы білім беретін ортаға ішінара интеграциялауды көздейтін, мүмкіндіктері шектеулі балаларға интеграцияланған білім беруді дамытуға бағытталды, мүмкіндігі шектеулі балалар бейімделген жалпы білім беру бағдарламасы бойынша оқуға және дефектолог-мамандардан (логопедтер, дефектологтар, олигофренопедагогтер, сурдопедагогтер, тифлопедагогтер және т.б.) түзету қолдауын алуға мүмкіндік алды.

ҚР-да инклюзивті білім беру бойынша нормативтік құқықтық базаны қалыптастырудағы маңызды кезең Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылы ҚР Білім және ғылымды дамытудың 2011-2020 жылдарға (бұдан әрі – МББҒМ) (I кезең – 2011-2015 жылдар, II кезең – 2016-2019 жылдар), 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекітуі болып табылады [10-11]. Соңғысы 4 негізгі көрсеткіш бойынша қауіпсіз және жайлы оқу ортасын қамтамасыз ету жөніндегі міндеттерді іске асыруды көздеді:

- әлеуметтік салаға (жыл сайын) ЖБ және РБ шығындарының көлемінде «Балалар бюджетінің» үлесін ұлғайту;

- осы санаттағы балалардың жалпы санынан жетім балалар мен ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларға арналған ұйымдардың тәрбиеленушілерінің үлесі;

- инклюзивті білім беру үшін жағдай жасаған білім беру ұйымдарының үлесі;

- бейнебақылаумен (ішкі және сыртқы), турниктермен қамтамасыз етілген білім беру ұйымдарының үлесі.

«Инклюзивті білім беру үшін жағдай жасаған білім беру ұйымдарының үлесі» көрсеткішімен 2025 жылға қарай мемлекеттік мектепке дейінгі ұйымдардың 100%-ы және жалпы білім беретін мектептердің 100%-ы, ТЖКБ мемлекеттік ұйымдарының 70%-ы және азаматтық жоғары оқу орындарының 70%-ы инклюзивті білім беру үшін жағдай жасайды деп жоспарланды.

Ұлттық білім беру деректер қорының (бұдан әрі – ҰБДҚ) деректері бойынша соңғы үш жылда инклюзивті білім беру үшін жағдай жасаған ЖАО-ға ведомстволық бағынысты күндізгі мемлекеттік жалпы білім беретін мектептердің үлесі 2018 жылғы 60%-дан 2021 жылы 81,7%-ға дейін, яғни 21,7%-ға ұлғайды [12].

Сонымен қатар соңғы үш жылдағы жалпы орта білім берудегі инклюзивті білім берудің оң динамикасына қарамастан, қолданыстағы статистика мектептердің барлық білім алушылар үшін тең және сапалы құқық беруге дайындығын толық көрсетпейтінін атап өткен жөн. Осылайша, ҰБДҚ-да инклюзивті білім беру үшін нақты критерийлер айқындалмаған.

Статистикалық деректердің басым бөлігі ЭЫДҰ-ның ерекше білім беруді қажет ететін балаларының бірінші санаты бойынша ғана ұсынылған:

- медициналық тұрғыдан қарастырылатын мүмкіндігі шектеулі адамдар (*мысалы, сенсорлық, моторлық, неврологиялық қиындықтар*). Сонымен қатар екінші және үшінші санаттағы балаларды (*мінез-құлық немесе эмоциялық проблемалары бар адамдар және оқуда ерекше қиындықтары бар адамдар, әлеуметтік, психологиялық, экономикалық, лингвистикалық, мәдени себептерге байланысты ерекше білім беру қажеттіліктері пайда болатын адамдар*) инклюзивті білім берумен қамту бойынша статистика елде жоқ.

Сондай-ақ инклюзивті білім беру үшін жағдай жасау бойынша ҰБДҚ-ның қолданыстағы көрсеткіштері инклюзивті білім берудің халықаралық тәсілдеріне сәйкес (мысалы, инклюзия индексі) мектепте инклюзияны дамытудың нақты процесін толық көрсетпейді. Осылайша, статистикалық мәліметтерге сүйене отырып, ҰБДҚ-да көрсетілген мектептердің 81,7%-ы инклюзивті білім беру үшін толық жағдай жасады деп айту мүмкін емес, өйткені инклюзивті білім беру – бұл мектепте инклюзивті саясат, мәдениет, практика құруды көздейтін процесс.

ТМД, Еуропа және Америка елдерінде инклюзивті білім беруді енгізудің оң тәжірибесіне сүйене отырып, сондай-ақ отандық ғалымдар мен инклюзивті білім беруді енгізу практиктерінің тәжірибесіне сүйене отырып, табысты инклюзияның тиімді факторларының бірі ведомствоаралық өзара іс-қимыл болып табылады деген қорытынды жасауға болады

Осыған байланысты Қазақстан Республикасының нормативтік-құқықтық базасында ерекше білім беруді қажет ететін адамдардың, оның ішінде мүгедектігі бар адамдардың білім алу, медициналық, арнайы әлеуметтік қызметтер алу құқықтарын қамтамасыз ету жөніндегі әртүрлі мемлекеттік құрылымдардың өзара іс-қимылын көздейтін стратегиялық құжаттарға ерекше назар аударылады: «Қазақстан Республикасында мүгедектігі бар адамдардың құқықтарын қамтамасыз ету және тұрмыс сапасын жақсарту жөніндегі 2025 жылға дейінгі ұлттық жоспарды бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 28 мамырдағы № 326 қаулысы, «Қазақстан Республикасында мүмкіндігі шектеулі балаларға кешенді көмек көрсетуді жетілдіру жөніндегі 2021-2023 жылдарға арналған жол картасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің 2020 жылғы 17 тамыздағы № 112-ө өкімі және т.б. [13-14].

2021 жылғы 26 маусымда Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне инклюзивті білім беру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» № 56-VII ҚРЗ ҚР Заңын қабылдауы еліміздің 30 жылдық тарихында инклюзивті білім беруді дамыту жөніндегі нормативтік-құқықтық базаны жетілдірудің прогрессивті кезеңі болды [15].

Аталған Заң ҚР «Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзету арқылы қолдау туралы», «Қазақстан Республикасындағы Бала құқықтары туралы», «Қазақстан Республикасындағы мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы», «Білім туралы» Заңдарына өзгерістер мен толықтырулар енгізуді көздейді. Заңмен ерекше білім беруді қажет ететін адамдар (балалар), ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау анықтамалары берілді, мектептің психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің рөлі күшейтілді, жалпы білім беретін мектептердің оқу бағдарламаларын бейімдеу мүмкіндіктері кеңейтілді, ерекше білім беруді қажет ететін адамдардың (балалардың) білім беру жүйесі ұсынған шектерде білім алу нысанын таңдау құқығын алу бойынша құқықтары кеңейтілді, сондай-ақ балалардың жеке даму ерекшеліктерін ескере отырып, инклюзивті білім беру үшін жағдай жасамағаны үшін мемлекеттік органдар мен білім беру ұйымдарының бірінші басшыларының жауапкершілігі көзделді.

Психологиялық-педагогикалық қолдау жөніндегі халықаралық құжаттарға талдау жүргізу үшін, бірінші кезекте, Біріккен Ұлттар Ұйымы (бұдан әрі – БҰҰ), БҰҰ Бас Ассамблеясы, білім, ғылым және мәдениет мәселелері жөніндегі БҰҰ мамандандырылған мекемесі (ЮНЕСКО) және т.б. халықаралық ұйымдар қабылдаған инклюзивті білім беруге балалардың құқықтарын қамтамасыз ету жөніндегі негізгі стратегиялық құжаттарды қарау қажет. Бұдан әрі инклюзивті білім беру, оның ішінде білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдаумен қамтамасыз ету мәселелеріне қатысты БҰҰ-ның стратегиялық құжаттарын іске асыру бойынша елдердің тәжірибесі ұсынылды.

БҰҰ Бас Ассамблеясының 1948 жылғы 10 желтоқсандағы 217А (III) резолюциясымен қабылданған **Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы** әрбір адамның білім алу құқығын жариялаған алғашқы халықаралық құжаттардың бірі болып табылады [16].

26-бап

1. Әр адамның білім алуға құқығы бар. Білім беру, ең болмағанда бастауыш және жалпы білім беру, тегін болуы тиіс. Бастауыш білім баршаға міндетті болуы тиіс. Техникалық және кәсіптік білім көпшіліктің қолы жетерліктей болуы тиіс және жоғары білім де, әркімнің қабілетіне қарай көпшіліктің қолы жетерліктей болуы тиіс.

2. Білім беру адамның жеке басының толық кемелденуіне және құқықтары мен негізгі бостандықтарына деген құрметті арттыруға бағытталуы тиіс. Білім беру барлық ұлттар, нәсілдік және діни топтары арасында түсіністік, шыдамдылық пен достық қарым-қатынас орнатуға ықпал жасап және Біріккен

Ұлттар Ұйымының бейбітшілікті қуаттау жолындағы жұмысына ықпал жасауы тиіс.

3. Ата-аналардың өздерінің жас балаларына білім беру түрін таңдауда құқығы басым.

Тең және сапалы білім алу құқығы алғаш рет БҰҰ-ның «**Білім беру саласындағы кемсітушілікке қарсы күрес туралы**» Конвенциясында 1960 жылы [5] жарияланды, ол ҚР 2016 жылғы 28 қаңтардағы № 449-V ҚРЗ Заңымен ратификацияланды.

4-бап

Осы Конвенцияның тараптары болып табылатын мемлекеттер, бұдан басқа, білім беру саласындағы мүмкіндіктер мен қарым-қатынастар теңдігін жүзеге асыру үшін ұлттық жағдайлар мен салт-дәстүрлерге сәйкес келетін әдістерді пайдаланатын жалпы мемлекеттік саясатты әзірлеуге, дамытуға және жүргізуге және атап айтқанда:

а) бастауыш білім беруді міндетті және тегін етуге; орта білім беруді оның түрлі нысандарында жалпыға бірдей игілік етуге және оның жалпыға бірдей қолжетімділігін қамтамасыз етуге; жоғары білім беруді толық теңдік негізінде және әркімнің қабілеттеріне байланысты барлығына қолжетімді етуге; заңмен көзделген оқу міндеттілігінің сақталуын қамтамасыз етуге;

б) тең сатыдағы барлық мемлекеттік оқу орындарында бірдей білім беру деңгейі мен оқыту сапасына қатысты тең жағдайларды қамтамасыз етуге;

с) бастауыш білім алмаған немесе оны аяқтамаған адамдарды және әркімнің қабілеттеріне сәйкес олардың білім алуды жалғастыруын білім берудің лайықты әдістерімен көтермелеуге және дамытуға;

д) оқытушы кәсібіне даярлықты кемсітушіліксіз қамтамасыз етуге міндеттенеді.

ҚР Жоғарғы Кеңесінің 1994 жылғы 8 маусымдағы қаулысымен ратификацияланған БҰҰ-ның «**Бала құқықтары туралы**» Конвенциясының (1989 ж.) негізгі идеясы қандай да бір кемсітушіліксіз тегін және міндетті білім алу құқығы болып табылады [2].

28-бап

1. Қатысушы мемлекеттер баланың білім алу құқығын мойындап, бұл құқықты жүзеге асыруға тең мүмкіндік негізінде біртіндеп қол жеткізу мақсатында, атап айтқанда:

а) тегін және міндетті бастауыш білім беруді енгізу;

ә) жалпы білім және кәсіби біліммен қатар орта білімнің барлық түрінің дамуын ынталандырып, оған барлық балалардың қолы жетерліктей болуын қамтамасыз етеді және тегін білім беруді енгізу мен қажет болған жағдайда, қаржылай көмек көрсету сияқты қажетті шараларды қабылдайды;

б) әркімнің қабілеті негізінде барлық қажетті құралдар арқылы жоғары білімге баршаның қолы жетерліктей болуын қамтамасыз етеді;

в) білім беру және кәсіби даярлық салаларына қатысты ақпараттар мен материалдарға барлық баланың қолы жетерліктей болуын қамтамасыз етеді;

г) оқушылардың мектепке тұрақты баруы мен мектепті тастап кетуші оқушылар санын азайту жөнінде шаралар қабылдайды.

2. Қатысушы мемлекеттер мектептегі тәртіп баланың адамдық қадір-қасиетін құрметтеуге бағытталған тәсілдер арқылы және осы Конвенцияға сәйкес орнықтырылуын қамтамасыз ететін шаралардың бәрін қолданады.

3. Қатысушы мемлекеттер білімге, соның ішінде бүкіл әлемдегі надандық пен сауатсыздықты жоюға және ғылыми техникалық білімге және қазіргі заманғы оқыту тәсілдеріне қол жеткізуді жеңілдету мақсатындағы мәселелер бойынша халықаралық ынтымақтастықты қуаттайды және дамытады.

Баршаға арналған білім беру туралы декларациясының (1990 ж.) негізгі идеясы – барлық адамдарға – балаларға, жастарға, ересектерге білім алу құқығын беру [17].

1-бап – базалық білім алу қажеттіліктерін қанағаттандыру

Барлық адамдарға – балаларға, жастарға және ересектерге олардың негізгі білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыруға арналған білім алу мүмкіндігі беріледі. Бұл қажеттіліктер дағдылардың қажетті көлемін де (оқи, жаза білу, ауызша сөйлей білу, міндеттерді есептей және шеше білу қабілеті), сондай-ақ адамдардың өмір сүруі, өзінің барлық қабілеттерінің дамуы, адамның қадір-қасиетін сақтау жағдайында өмір сүруі және жұмыс істеуі, дамуға жан-жақты қатысуы, өз өмірінің сапасын арттыруы, жан-жақты ойластырылған шешімдер қабылдауы және білім алуды жалғастыруы үшін қажетті оқытудың негізгі мазмұнын (білім, кәсіби дағдылар, құндылық) да қамтиды. Негізгі білімге деген қажеттіліктің ауқымы және оларды қанағаттандыру әдістері нақты елдер мен мәдениеттерге байланысты әртүрлі және уақыт өте келе олар сөзсіз өзгереді.

3-бап – білімге қолжетімділікке жалпыға бірдей сипат беру және теңдікті қамтамасыз етуге жәрдемдесу

1. Негізгі білім барлық балаларға, жасөспірімдер мен ересектерге берілуі керек. Осы мақсатта базалық білім беру саласында жоғары сапалы қызметтер көрсетуді кеңейту және теңсіздікті қысқарту жөнінде дәйекті шаралар қабылдау қажет.

2. Негізгі білім тең негізде қамтамасыз етілуі үшін барлық балаларға, жасөспірімдер мен ересектерге білім алуға және оны қолайлы деңгейде ұстауға мүмкіндік берілуі керек.

3. Ең өзекті міндет – қыздар мен әйелдер үшін білім алу мүмкіндіктерін қамтамасыз ету және осындай білімнің сапасын арттыру, сондай-ақ олардың белсенді қатысуына кедергі келтіретін кез келген факторларды жою.

4. Жыныс белгісіне негізделген білім беру саласындағы барлық стереотиптерді жою қажет.

5. Білім берудегі сәйкессіздіктерді жою үшін белсенді күш салу қажет. Қызмет көрсету жоспарынан айырылған топтар кедей; панасыз және жұмыс істейтін балалар; ауыл халқы және шалғай аудандарда тұратын халық; көшпелілер мен еңбекші-мигранттар; байырғы топтар; этникалық, нәсілдік және тілдік азшылықтар; босқындар; соғыс қимылдары нәтижесінде жер аударылған

адамдар және оккупация жағдайында өмір сүретін адамдар – білімге қол жеткізу тұрғысынан қандай да бір кемсітушілікке ұшырамауға тиіс.

6. Мүгедектердің білімге деген қажеттіліктері ерекше назар аударуға тұрарлық. Білім беру жүйесінің ажырамас бөлігі ретінде мүгедектердің барлық санаттары үшін білім алуға тең қолжетімділікті қамтамасыз ету жөнінде шаралар қабылдау қажет.

Мүгедек адамдардың құқықтары және олардың құқықтарын іске асыратын саясат Бас Ассамблеяның 1993 жылғы 20 желтоқсандағы 48/96 резолюциясымен қабылданған **Мүгедектер үшін тең мүмкіндіктерді қамтамасыз етудің стандартты қағидаларымен** (1993) айқындалған [18]. Осы Қағидалар мүгедек адамдар мен олардың ұйымдары өз саясатын әзірлеп, өз қызметін құра алатын негіз болып табылады.

6-қағида. Білім беру

Мемлекеттер интеграцияланған құрылымдарда мүгедектігі бар балалар, жастар мен ересектер үшін бастауыш, орта және жоғары білім беру саласында тең мүмкіндіктер қағидатын мойындауы керек. Олар мүгедектігі бар адамдардың білімі жалпы білім беру жүйесінің ажырамас бөлігі болуын қамтамасыз етуі керек.

1. Интеграцияланған құрылымдарда мүгедектігі бар адамдардың білім алуы үшін жауапкершілік жалпы білім беру органдарына жүктелуі керек. Мүгедектігі бар адамдардың білім алуына байланысты мәселелер білім беру, оқу бағдарламаларын әзірлеу және оқу процесін ұйымдастыру саласындағы ұлттық жоспарлаудың құрамдас бөлігі болып табылуын қамтамасыз ету керек.

2. Жалпы білім беретін мектептерде оқыту аудармашылар мен басқа да тиісті көмекші қызметтерді қамтамасыз етуді қамтиды. Мүгедектіктің әртүрлі формалары бар адамдардың қажеттіліктерін қанағаттандыруға арналған барабар қолжетімділікті және қосалқы қызметтерді қамтамасыз ету қажет.

3. Барлық деңгейдегі білім беру процесіне мүгедектігі бар балалардың ата-аналары топтары мен ұйымдарын тарту керек.

4. Білім беру міндетті болып табылатын мемлекеттерде оны мүгедектіктің әртүрлі нысандары мен дәрежелері бар, оның ішінде ең ауыр нысандары бар барлық балалар үшін қамтамасыз ету керек.

5. Келесі тұлғаларға ерекше назар аудару керек:

- a) мүгедектігі бар ең жас балаларға;
- b) мектеп жасына дейінгі мүгедектігі бар балаларға;
- c) мүгедектігі бар ересектерге, әсіресе әйелдерге.

6. Мүгедектігі бар адамдарға жалпы білім беретін мектепте білім беру мүмкіндіктерін қамтамасыз ету үшін мемлекеттер:

a) мектеп деңгейінде және қауымның неғұрлым кең ауқымында түсінілетін және қабылданатын нақты тұжырымдалған саясатқа ие болуы тиіс;

b) оқу бағдарламаларының икемділігін, оларға қосымшалар және өзгерістер енгізу мүмкіндігін қамтамасыз етуге;

c) жоғары сапалы оқу материалдарын ұсыну, педагогтерді тұрақты негізде даярлауды және оларға қолдау көрсетуді қамтамасыз ету міндетті.

7. Бірлескен оқыту мен қауымдық бағдарламаларды мүгедектігі бар адамдарды оқыту мен кәсіптік даярлаудың экономикалық тиімді жүйесінің қосымша элементтері ретінде қарастырған жөн. Қауымдық бағдарламаларға негізделген ұлттық бағдарламалар аясында жергілікті жерде мүгедектерге білім беруді қамтамасыз ету мақсатында қауымдарды өз ресурстарын пайдалануға және дамытуға ынталандыру қажет.

8. Жалпы мектептегі білім беру жүйесі барлық мүгедектердің қажеттіліктеріне әлі де сәйкес келмейтін жағдайларда арнайы оқытуды қарастыруға болады. Ол білім алушыларды жалпы мектептегі білім беру жүйесінде оқуға дайындауға бағытталуы керек. Мұндай оқытудың сапасы жалпы білім беру жүйесінде оқыту сияқты стандарттар мен мақсаттарға сәйкес келуі керек және онымен тығыз байланысты болуы керек. Мүгедектігі бар білім алушылар үшін, кем дегенде, мүгедектігі жоқ білім алушыларға секілді білім беру ресурстарының бірдей үлесін бөлу керек. Мемлекеттер арнайы оқу орындарын жалпы білім беру жүйесіне біртіндеп интеграциялауға ұмтылғаны жөн. Қазіргі уақытта арнайы оқыту кейбір мүгедектігі бар білім алушыларды оқытудың ең қолайлы түрі болып табылатыны белгілі.

9. Есту қабілеті, көру қабілеті зақымдалған адамдардың ерекше коммуникативті қажеттіліктеріне байланысты олардың оқуын арнайы мектептерде немесе осындай адамдар үшін арнайы сыныптарда немесе жалпы білім беретін мектептердегі арнайы топтарда ұйымдастырған дұрыс. Атап айтқанда, бастапқы кезеңде мәдени ерекшеліктерге сәйкес келетін оқытуға ерекше назар аудару керек, бұл қарым-қатынас дағдыларын тиімді игеруге және естімейтін немесе естіп-көрмейтін адамдардың максималды тәуелсіздігіне қол жеткізуге әкеледі.

Ерекше білім беруді қажет ететін балалардың жалпы білім беретін мектептерде білім алуға құқықтарын іске асыру саласындағы маңызды халықаралық құжаттардың бірі – 1994 жылы Испанияда Саламанка қаласында қабылданған **«Ерекше қажеттіліктері бар адамдарға білім беру саласындағы принциптер, саясат және практикалық қызмет туралы» Саламанка декларациясы** [3]. Төменде осы құжаттың негізгі ережелерінің бірі келтірілген.

2. Біз келесі туралы салтанатты түрде мәлімдейміз:

- әр баланың білім алуға негізгі құқығы бар және қолайлы білім деңгейін алуға және қолдауға мүмкіндігі болуы керек,

- әр баланың ерекшеліктері, қызығушылықтары, қабілеттері және оқу қажеттіліктері бар,

- білім беру жүйесін әзірлеу және білім беру бағдарламаларын осы ерекшеліктер мен қажеттіліктердің алуан түрлілігін ескере отырып орындау қажет,

- білім беру саласында ерекше қажеттіліктері бар адамдар жалпы білім беретін мектептерде оқуға қол жеткізе алуы керек, осы қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін бірінші кезекте балаларға бағытталған педагогикалық әдістер негізінде жағдай жасалуы керек,

- осындай инклюзивті жағдайда білім беретін жалпы білім беретін мектептер дискриминациялық көзқарастармен күресудің, қауымдастықтарда қолайлы атмосфераны, инклюзивті қоғамды құрудың және барлығына білім берудің ең тиімді құралы болып табылады; сонымен қатар олар көптеген балалар үшін нақты білім береді және білім беру жүйесінің тиімділігі мен табыстылығын арттырады.

2000 ж. сәуірде Сенегалда, Дакарда өткен Дүниежүзілік білім беру форумына қатысушылар әр азамат және әр қоғам үшін білім берудің мақсаттарына қол жеткізуге және міндеттерін шешуге бағытталған **Дакар іс-қимыл шеңберін** [19] қабылдады.

3. Біз адам құқықтарының жалпыға бірдей Декларациясына және Бала құқықтары туралы конвенцияға сүйене отырып, барлығына арналған дүниежүзілік білім туралы декларация тұжырымдамасын (Джомтиен, 1990) қайта растаймыз және әрбір бала, жас және ересек адам осы ұғымның ең жоғары және толық мағынасында өзінің негізгі білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыратын білім алуға құқылы, яғни оған білім алуға, әрекет етуге, басқалармен бірге өмір сүруге мүмкіндік беретін білімге құқылы. Бұл әр адамның таланты мен әлеуетін ашуға және білім алушылардың жеке басын дамытуға бағытталған білім беру туралы, сондықтан адамдар өз өмірін жақсартып, өз қоғамдарын өзгерте алады.

34. Барлық жастар мен ересектерге құндылықтарды, көзқарастарды және кәсіби дағдыларды үйренуге және дамытуға мүмкіндік берілуі керек, бұл кейіннен олардың жұмыс мүмкіндіктерін кеңейтуге, қоғамдастыққа толық қатысуға және оқуды жалғастыруға мүмкіндік береді. Егер сол елдегі жұмыс күшінің белгілі бір бөлігінің толық орта білімі болмаса, ешбір ел заманауи және ашық экономика құра алмайды. Көптеген елдерде бұл орта білім беру жүйесін кеңейтуді талап етеді.

44. Жынысына, табысына, орналасқан жеріне немесе ұлтына қарамастан барлығына жоғары сапалы негізгі білім беруді қамтамасыз ету үшін үкіметтер мен барлық басқа білім беру серіктестері бірлесіп жұмыс істеуі керек. Білім беру бағдарламаларының табысты болуы мыналарға байланысты: (1) дені сау, жақсы тамақтанған және ынталы білім алушылар; (2) жақсы дайындалған педагогтер және белсенді оқыту әдістері; (3) сәйкес құралдар, жабдықтар және оқу материалдары; (4) педагогтер мен білім алушылардың білімі мен тәжірибесіне сүйене отырып, оқыту мен оқуды жергілікті тілде жүргізуге болатын тиісті оқу бағдарламалары; (5) оқуға қолайлы ғана емес, сонымен қатар жанашырлықпен, денсаулық пен қауіпсіздікпен сипатталатын оқу ортасы; (6) білімдерді, дағдыларды, көзқарастарды және құндылықтарды қоса алғанда, нақты анықталған және дәл өлшенген оқу нәтижелері; (7) барлық мүдделі тараптардың осы процестерге қатысуын қамтамасыз ету үшін басқару және ұйымдастыру жүйелері; (8) жергілікті қауымдастықтар мен мәдениеттерге құрмет және олардың осы іс-шараларға қатысуы

65. Барлығы үшін білім берудің маңызды шарты оқыту сапасы болуы керек. Осы процестің барлық серіктестері: оқытушылар мен білім алушылар, ата-

аналар мен қауымдастық мүшелері, денсаулық сақтау қызметкерлері мен жергілікті өзін-өзі басқару органдары оқытуды қолдайтын ортаны құру үшін бірлесіп жұмыс істеуі керек. Оқу орындары мен бағдарламалардың жоғары сапалы білім беруін қамтамасыз ету үшін олар тиісті ресурстарды әділ негізде ұсынуы керек, ал негізгі талаптар қауіпсіз, экологиялық таза және оңай қолжетімді материалдық базаның болуы; жоғары уәжді және кәсіби құзыретті оқытушылардың; кітаптар мен басқа да оқу материалдарының; нақты жергілікті жағдайларға сәйкес келетін технологиялардың болуы шығындар тұрғысынан тиімді және барлық білім алушыларға қолжетімді.

66. Оқу ортасы да сау, қауіпсіз және адамдарға қамқорлық жасауға қолайлы болуы керек. Бұл ретте мыналарды қамтамасыз ету қажет: (1) сумен және тиісті санитарлық жағдайлармен қамтамасыз ету; (2) денсаулық сақтау және тамақтану қызметтеріне тікелей немесе жанама қол жеткізу; (3) педагогтер мен білім алушылардың физикалық, психоэмоционалдық және эмоциялық әл-ауқатын жақсартатын тиісті саясаттар мен мінез-құлық кодекстері; (4) өзін-өзі бағалауды, денсаулықты және жеке қауіпсіздікті арттыру үшін қажетті білімдерді, көзқарастарды, құндылықтарды және өмірлік дағдыларды меңгеруге ықпал ететін білім беру мазмұны мен тәжірибесі.

67. Әлеуметтік, мәдени және экономикалық шеттетудің құрбаны болған адамдарды анықтау және оларға қол жеткізу үшін тиімді стратегияларды әзірлеу өте қажет. Бұл отбасы, қоғамдастық және мектеп деңгейінде оқшаулану құрбандарының өздерін тарта отырып, талдауды, оқытудың әртүрлі, икемді және инновациялық тәсілдерін дамытуды және өзара құрмет пен сенімділікті қалыптастыратын ортаны құруды талап етеді.

68. Оқытуды бағалау оқу ортасын және байланысты процестер мен нәтижелерді бағалауды қамтуы керек. Оқыту нәтижелері когнитивтік және когнитивтік емес аспектілер тұрғысынан нақты анықталуы керек және оқыту мен оқу процесінің құрамдас бөлігі ретінде тұрақты бағалауға жатады.

Қазақстан Республикасының Үкіметі 2015 жылы ратификациялаған **«Мүгедектердің құқықтары туралы» БҰҰ Конвенциясы (2006) [4]** мүгедектігі бар балалардың білім алу құқықтарының негізгі кепілдіктерін бекітеді:

24-бап. Білім беру

1. Қатысушы мемлекеттер мүгедектігі бар адамдардың білім алуға құқықтарын таниды. Осы құқықтарды кемсітусіз және мүмкіндіктерінің теңдігі негізінде іске асыру мақсатында қатысушы мемлекеттер барлық деңгейлерде инклюзивті білім беруді және өмір бойы оқытуды қамтамасыз етеді, бұл ретте:

а) адами әлеуетін, сондай-ақ қадір-қасиеті мен өзін-өзі құрметтеу сезімдерін толық дамытуға және адам құқықтарын, негізгі бостандықтарын және адами алуан түрлілікті құрметтеуді күшейтуге;

б) мүгедектігі бар адамдардың жеке басын, талантын және шығармашылығын, сондай-ақ олардың ақыл-ой қабілеттерін толық көлемде дамытуға;

с) мүгедектігі бар адамдардың еркін қоғам өміріне тиімді қатысу мүмкіндігін беруге ұмтылады.

2. Бұл құқықты іске асыру кезінде қатысушы мемлекеттер:

а) мүгедектігі бар адамдар жалпы білім беру жүйесінен, ал мүгедектігі бар балалардың тегін және міндетті бастауыш білім беру немесе орта білім беру жүйесінен мүгедектік себебі бойынша шығып қалмауын;

б) мүгедектігі бар адамдардың өздерінің тұратын жерлерінде инклюзивті, сапалы әрі тегін бастауыш білім беруге және орта білім беруге басқалармен теңдей дәрежеде қолжетімділігін;

с) жеке қажеттіліктерді ескеретін жүйелі бейімдеумен қамтамасыз етілуін;

д) мүгедектігі бар адамдарды тиімді оқытуды жеңілдету үшін оларды жалпы білім беру жүйесінің ішінде қажетті қолдауға ие болуын;

е) білімді игеру мен әлеуметтік дамуға барынша ықпал ететін жағдайда, соған сай толық қамту мақсатындағы жеке қолдауды ұйымдастыру жөніндегі тиімді шаралардың қабылдануын қамтамасыз етеді.

Ерекше білім беруді қажет ететін балалардың білім алу құқығын реттейтін маңызды халықаралық нормативтік құқықтық құжаттардың бірі 2015 жылы Корея Республикасының Инчхон қаласында өткен Дүниежүзілік білім форумының қатысушылары қабылдаған **«Барлығы үшін инклюзивті және тең сапалы білім мен өмір бойы білім алуды қамтамасыз ету» Инчхон декларациясы** [20] болып табылады. Бұл Декларацияның мақсаты – дамудың негізгі драйвері ретінде білімнің маңызды рөлін мойындай отырып және тұрақты даму мақсаттарына қол жеткізуде білім беру арқылы адамдардың өмірін өзгерту. 2015 жылдың 25 қыркүйегінде БҰҰ Бас Ассамблеясы қабылдаған 17 Тұрақты даму мақсаттары мен міндеттерінің бірі 4-мақсат – инклюзивті және тең сапалы білім беруді қамтамасыз ету және барлық адамдар үшін өмір бойы білім алу мүмкіндіктерін ілгерілету (ТДМ-4).

Жан-жақты мақсат

Инклюзивті және тең сапалы білім беруді қамтамасыз ету және барлығы үшін өмір бойы білім алу мүмкіндіктерін ілгерілету

11. Білім берудегі Тұрақты дамудың 2030 жылға дейінгі күн тәртібінің (4 ТДМ) негізгі мақсаты барлық деңгейлерде сапалы, инклюзивті және тең білім беруді қамтамасыз етуге бағытталған және ТДМ «4 – Білім беру 2030» күн тәртібінің жаңа негізгі мүмкіндіктерін қамтиды.

12. Барлық балалар мен жастардың кемінде 12 жыл тегін, мемлекет қаржыландыратын, инклюзивті және тең сапалы, кемінде тоғыз жылдық міндетті кезеңмен бастауыш және орта білім алуына қолжетімділігі және түрлі әдістер арқылы мектепке бармайтын балалар мен жастардың сапалы білім алуына қолжетімділігі ретінде сапалы білім алуы қамтамасыз етілуге тиіс. Барлық жастар мен ересектердің функционалдық сауаттылық пен есептеу дағдыларын меңгеруі үшін оқу мүмкіндіктерін қамтамасыз ету, олардың белсенді азамат ретінде толыққанды қатысуын күшейту қажет. Сондай-ақ ерте жастағы балаларға кемінде бір жыл тегін және міндетті сапалы білім беруді ынталандыру керек.

13. Білім берудегі және білім беру арқылы теңдік пен инклюзивтілік қамтамасыз етілуге және білімге, қатысуға, үздіксіз білім алуға және оқуды аяқтауға, сондай-ақ оқыту нәтижелеріне қол жеткізудегі шеттету мен маргинализацияның барлық нысандары, теңсіздіктер жойылуы тиіс. Барлығына арналған инклюзивті білім беру білім алушылардың әртүрлілігі мен қажеттіліктерін қанағаттандыру және кемсітушіліктің көптеген нысандарымен күресу және білім алу құқығын жүзеге асыруға кедергі келтіретін жағдайларға, соның ішінде төтенше жағдайларға әрекет ету үшін трансформациялық мемлекеттік саясатты әзірлеу және іске асыру арқылы қамтамасыз етілуі тиіс. Гендерлік теңдік «ТДМ 4 Білім 2030» күн тәртібінің тағы бір негізгі ерекшелігі болғандықтан, ол ешкімді назардан тыс қалдырмас үшін гендерлік кемсітушілік пен осал топтарға ерекше көңіл бөледі. Ешқандай тәрбиелік мақсат барлығына қол жеткізбейінше орындалды деп есептелмейді.

14. Білім алу құқығының құрамдас бөлігі барлық деңгейлерде және барлық жағдайларда сәйкес, тең және тиімді оқыту нәтижелеріне әкелетін жеткілікті сапада білім беру болып табылады. Сапалы білім беру, ең аз дегенде, білім алушылардың функционалдық сауаттылық пен есептеу дағдыларын әрі қарай оқудың негізі ретінде, сондай-ақ жоғары деңгейдегі дағдыларды меңгеруін білдіреді. Бұл барлық білім алушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыратын және білікті, дайындалған, жақсы жалақы алатын және ынталы мұғалімдер сабақ беретін, сәйкес педагогикалық тәсілдерді қолданатын және тиісті ақпараттық-коммуникациялық технологиялармен қамтамасыз етілген оқыту мен оқудың сәйкес әдістері мен бағдарламаларын және қауіпсіз, салауатты, гендерлік сезімтал, инклюзивті және жеткілікті ресурстармен қамтамасыз етілген және қолдау көрсететін оқу ортасы.

19. Миллиондаған балаларды, жастарды және ересектерді білім мен сапалы білім алудан айыратын әлеуметтік, мәдени және экономикалық кедергілерді жою үшін 2030 жылдан кейінгі тұрақты дамудың жалпы күн тәртібіне сәйкес сектораралық саясат пен жоспарлар әзірленуі немесе жетілдірілуі керек. Ұлттық деңгейде өзекті және шынайы белестер мен мақсаттар белгіленуі керек. Олар қажет болған жағдайда балаларды, жастарды және ересектерді шеттетуді тоқтату үшін білім беру мазмұнын, әдістерін, құрылымдарын және қаржыландыру стратегияларын өзгертуді қамтуы керек. Ликвидацияны жоюға арналған дәлелді саясаттар мен стратегиялар, мысалы, ақшалай жәрдемақы бағдарламалары, мектептегі тамақ/денсаулық сақтау қызметтерімен қамтамасыз ету, оқу материалдарымен және көлік қызметтерімен қамтамасыз ету, қайта даярлау/екінші мүмкіндік бағдарламалары арқылы ақшалай кедергілерін жоюды, инклюзивті мектеп қызметтері, инклюзивті білім беруде педагогтерді шеттетуді жою үшін тіл саясатын қамтуы мүмкін. Білім берудегі маргинализацияны талдау, теңсіздікті азайту мақсаттарын белгілеу және осы мақсаттарға жетудегі ілгерілеуді бақылау үшін барлық елдер халық топтарының нақты сипаттамалары бойынша бөлінген деректерді жинауы, талдауы және пайдалануы және теңсіздікті азайту жолындағы прогресті өлшейтін көрсеткіштерді қамтамасыз етуі керек.

21. Мүгедектер тап болып отырған сапалы білімге қолжетімділік саласындағы елеулі қиындықтарды және пәрменді шараларды қолдау үшін деректердің жетіспеушілігін ескере отырып, сапалы білім беруге және оның нәтижелеріне қол жеткізуді қамтамасыз етуге және мүгедектік жағдайындағы балаларды, жастар мен ересектерді оқытуға ерекше назар аудару қажет.

22. Қолжетімділікті нығайту білім беру мен оқытудың сапасы мен өзектілігін жетілдіру жөніндегі шаралармен сүйемелденуге тиіс. Оқу орындары мен бағдарламаларында барабар ресурстар және қауіпсіз, экологиялық таза және оңай қолжетімді үй-жайлар, білім алушыларға бағдарланған және бірлескен іс-әрекетке сүйенетін белсенді педагогикалық әдістерді пайдаланатын, сондай-ақ кемсітпейтін, оқуға ықпал ететін, білім алушыларға бағдарланған, нақты жағдайға бейімделген, барлық білім алушылар – балалар, жастар мен ересектер үшін үнемді және қолжетімді оқулықтар, басқа да педагогикалық материалдар, ашық білім беру ресурстары мен технологиялары болуға тиіс.

Педагогтер мен тәрбиешілерге тиісті құқықтар мен мүмкіндіктер беріліп, тиісті түрде жалданып, тиісті сыйақы алуы, сапалы дайындықтан өтуі, тиісті біліктілік пен уәждемеге ие болуы, бүкіл білім беру жүйесі шеңберінде әділ және пәрменді түрде бөлінуі және жеткілікті ресурстарға ие, пәрменді және тиімді басқарылатын жүйелерден қолдау алуы үшін педагогтерге қатысты саясат пен ережелер әзірлеу қажет.

Құралдарды, оқу орталарын, процестер мен нәтижелерді бағалауды қоса алғанда, оқыту сапасын бағалау жүйелері мен әдістерін құру немесе жетілдіру қажет. Тиісті когнитивті және когнитивтік емес оқыту нәтижелерін нақты анықтау және оқыту мен оқу процесінің құрамдас бөлігі ретінде үздіксіз бағалау қажет. Сапалы білім азаматтарға салауатты және қанағаттанарлық өмір сүруге, негізделген шешімдер қабылдауға және жергілікті және жаһандық мәселелерді шешуге мүмкіндік беретін дағдыларды, құндылықтарды, көзқарастарды және білімдерді дамытуды қамтиды. Сапа мен инновацияны қамтамасыз ету ғылымды, технологияны, инженерлік-математикалық білім беруді де күшейтуді талап етеді.

Міндеттер мен мүмкін стратегиялар:

30. Барлығына 12 жылдық тегін, мемлекет қаржыландыратын, инклюзивті, тең құқықты, сапалы бастауыш және орта білім беруді кемінде тоғыз жыл ең төменгі міндетті мерзіммен қамтамасыз ету қажет, ол оқытудың тиісті нәтижелерін қамтамасыз етеді. Тегін білім беру бастауыш және орта білім алуға қол жеткізу жолындағы экономикалық кедергілерді жоюды қамтиды.

Балалар мен жасөспірімдердің ауқымды контингентіне білім беру мен даярлау саласында елеулі мүмкіндіктер беру үшін мақсатты және дәйекті шұғыл шаралар қабылдау қажет.

Мүмкін стратегиялар:

34. Балаларға 12 жылдық тегін, мемлекет қаржыландыратын, инклюзивті, тең құқықты, сапалы бастауыш және орта білім беруге кепілдік беретін, оқытудың тиісті нәтижелерін қамтамасыз ететін кемінде тоғыз жыл міндетті мерзімі бар саясат пен заңнаманы әзірлеу. Елдер әртүрлі елдердің даму

жағдайларын, мүмкіндіктері мен деңгейлерін және ұлттық стратегиялар мен басымдықтарды ескере отырып, жаһандық деңгейде белгіленген көрсеткіштерге қол жеткізу үшін тегін және міндетті білімнің ұзақтығын арттыруға тиіс.

Басқару, есеп беру және серіктестік

Мұғалімдер мен тәрбиешілер және олардың ұйымдары негізгі серіктестер болып табылады және саясатты әзірлеу, жоспарлау, жүзеге асыру және мониторингтеудің барлық кезеңдеріне тартылуы тиіс.

Білім беру саласының педагогтері мен қосалқы қызметкерлері:

- білім алушылардың шынымен білім алуын қамтамасыз ету үшін өз кәсібилігі мен адалдығын пайдалану;

- саясат, оны әзірлеу және жоспарлау мәселелері бойынша диалог шеңберінде оқыту шынайылығына назар аудару және саясат пен практиканы жақындастыруға жәрдемдесу, өзінің практикалық тәжірибесі және жалпы саясат пен стратегияны әзірлеу үшін ұжымдық пікір мен білім туралы ақпарат беру

- инклюзивтілікке, сапа мен теңдікке және оқу бағдарламалары мен педагогикалық әдістерді жетілдіруге ықпал ету.

Тиімді үйлестіру

89. Инклюзивті және тиімді аймақтық үйлестіру деректерді жинау және мониторингілеу, соның ішінде елдер арасындағы өзара шолу, әріптестерді оқыту және озық тәжірибемен алмасу, саясатты әзірлеу, барлық тиісті серіктестермен диалог және серіктестік, ресми кездесулер мен жоғары деңгейдегі іс-шаралар, аймақтық стратегиялар, коммуникация, ақпараттық-насихаттау және қаражат жинау, әлеуетті арттыру және бірлескен жобалар сияқты мәселелерді шешеді.

Мониторинг, бақылау және дәлелді саясатқа шолу

Сапаны, теңдікті және инклюзивтілікті жақсырақ өлшеу және бақылау үшін үкіметтердің жоспарлау мен саясатты әзірлеу кезінде деректерді дұрыс бөлу және тиімді пайдалану мүмкіндігін күшейту қажет. Әріптестер мүше мемлекеттерге олардың бағалау және бақылау мүмкіндіктерін күшейту үшін СИЮ-мен және сәйкесінше басқа агенттіктермен тығыз ынтымақтастықта тікелей және мақсатты қолдау көрсетеді. СИЮ елдерде, әсіресе Африкада, нашар дамыған елдерде, теңізге шығу жолы жоқ дамушы елдерде, шағын аралдық дамушы мемлекеттерде және кірісі орташа елдерде деректер жүйесін нығайту бойынша озық тәжірибе алмасуға жәрдемдеседі. Білім беру саласындағы ұлттық жоспарларға сапа шеңберлерін енгізуді қамтамасыз ету және елдерде теңдік, инклюзивтілік және оқыту нәтижелері мониторингінің әлеуетін құру қажет.

Қаржыландыру

Инвестицияларды меншікті капиталға, қамтуға және сапаға бағыттау: көптеген жүйелер үшін теңдікті, инклюзивтілікті және сапаны байыпты қамтамасыз ету инновациялық тәсіл болып табылады. Ағымдағы және болашақтағы барлық инвестицияларды келесі өлшемге сәйкес талдау керек: олар барлық адамдардың, соның ішінде ең маргиналданған және осал адамдардың өмірі мен әл-ауқаты үшін қажетті білім, дағдылар мен көзқарастарды және олардың білім алу құқығын толық жүзеге асыруды қамтамасыз ете ала ма?

Инчхон декларациясында «Инклюзивті және әділ сапалы білім беру мен өмір бойы білім беруді қамтамасыз ету» деп белгіленген барлығына сапалы тең білім беруді қамтамасыз ету мақсаты сонымен қатар «Инклюзивтілік және білім беру: барлығы – бұл шын мәнінде бәрі» атты білім беру мониторингі бойынша баяндама-түйіндеме [21] атты дүниежүзілік баяндамада көрініс тапты, онда елдердің 4-ші ТДМ-ның жетістіктеріне мониторинг жүргізілді. Баяндамада инклюзивтілік мәселелеріне, сондай-ақ мүмкіндігі шектеулі адамдарға ерекше назар аударылды.

Негізгі тезистер

Білім беру мүмкіндіктері тұлғаға, қоршаған ортаға және қабілеттерге байланысты.

Еуропа мен Солтүстік Америкадағы табысы жоғары елдерді қоспағанда, орта мектепті бітірген әрбір 100 ең бай жастың 18-і ғана кедей түлектерден келеді. Кемінде 27 елде, негізінен Сахараның оңтүстігіндегі Африкада, кедей ауылдық отбасынан шыққан қыздардың ешқайсысы толық орта білім алмайды.

Дискриминация тетіктері, стереотиптер мен стигмаларды қалыптастыру шеттетілу қаупі бар барлық білім алушылар үшін ұқсас.

Инклюзивті білім берудің анықтамасы елдердің 68%-да әзірленген, бірақ бұл анықтамалардың тек 57%-ы бірден бірнеше маргиналды топты қамтиды.

Қол жеткізілген прогреске қарамастан, көптеген елдер өздерін шеттетілген сезінетін адамдар жөнінде деректерді әлі де жинамайды, ұсынбайды және пайдаланбайды.

2015 жылдан бері әлем халқының 13%-ын құрайтын елдердің 41%-ы білім берудің негізгі көрсеткіштері бойынша бөлшектелген деректерді алу және жариялау үшін үй шаруашылығына сауалнама жүргізген жоқ; ең аз қамтылған аймақтар Солтүстік Африка мен Батыс Азия. Вашингтон тобының қысқа мерзімді мүгедектік сауалнамасына жауап берген 14 елден алынған соңғы деректер мүгедектігі бар балалар мектептен тыс халықтың 15% құрайтынын көрсетеді.

Миллиондаған адам білім алу мүмкіндіктерінен айырылған.

Соңғы 15 жылда орташа табысы бар елдерде оқуға қабылдау 25 пайыздық тармаққа өскенімен, 15 жастағы балалардың төрттен үш бөлігі ғана мектепке баруды жалғастыруда. Олардың жартысы ғана негізгі білімді меңгереді, бұл көрсеткіш көрсетілген мерзімде өзгеріссіз қалды. Сонымен қатар көптеген бағалаулар білім алушылардың дағдыларының деңгейін асыра бағалайды: Латын Америкасының 15 еліндегі аймақтық бағалауда білім алушылардың төрттен үш бөлігі кездейсоқ болжамнан артық емес бірнеше таңдау сұрақтарына жауап бергенде оқуды меңгергені анықталды.

Инклюзивті білім берудегі негізгі кедергілердің бірі оның шынайы және қажетті екендігіне сенімсіздік болып табылады.

2018 жылы табысы жоғары және ортадан жоғары 43 елдегі әрбір үшінші педагог білім алушыларының мәдени әртүрлілігін көрсету үшін оқытуға түзетулер енгізбейтінін хабарлады.

Кейбір елдер инклюзивті болу жолында, бірақ сегрегация әлі де кең таралуда.

Мүмкіндігі шектеулі білім алушылар үшін елдердің 25% (бірақ Азия мен Латын Америкасы және Кариб бассейні елдерінің 40%-дан астамы) оқшауланған білім беруді, 10% мүгедектерді интеграциялауды және 17% инклюзивті білім беруді қамтамасыз етеді; қалған елдерде бір немесе басқа нысанда сегрегация мен бірлескен оқудың үйлесімі қарастырылған. ЭЫДҰ елдерінде барлық иммигрант білім алушылардың 66%-дан астамы білім алушылардың кем дегенде жартысы иммигранттар болатын мектептерге барады.

Педагогтер, оқу материалдары және оқу орталары әртүрліліктің артықшылықтарын жиі ескермейді.

48 білім беру жүйесіндегі педагогтердің 25%-ға жуығы ерекше қажеттіліктері бар білім алушыларды оқытуда біліктілікті арттыру қажеттілігі туралы хабарлайды. Әлемнің 41 елінде ымдау тілі ресми тіл ретінде танылған.

Ұсынымдар

1. Инклюзивті білім беру туралы түсінікті кеңейту: ол жеке басына, әлеуметтік ортасына және қабілеттеріне қарамастан барлық білім алушыларды қамтуы керек.

Барлық білім алушылар инклюзивті білім алуға құқылы болғанымен, көптеген үкіметтер әлі де өз заңдарында, саясаттарында және тәжірибелерінде осы қағиданы негізге алған жоқ. Әртүрлілікті құрметтейтін және әркімнің қадір-қасиетіне, әлеуетіне және құрметпен қарау құқығына сенетін білім беру жүйелері әрбір білім алушыларға тек негізгі білімді ғана емес, сонымен қатар тұрақты қоғамдарды құру үшін әлемге қажет дағдылардың кең ауқымын алуға мүмкіндік береді. Бұл инклюзивті білім беру бөлімін құру туралы емес. Бұл ешкімді кемсітуге және шеттетпеуге, әртүрлі қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін барлық ақылға қонымды шараларды қабылдауға, гендерлік теңдікке бағытталған жұмыстарды жүргізуге қатысты. Өмір бойы білім алуға жәрдемдесу үшін іс-шаралар ерте балалық шақтан ересек жасқа дейін жүйелі болуы керек. Бұл білім беру секторындағы жоспарлау процестеріне инклюзивті перспективаны енгізуді талап етеді.

2. Шеттетілген адамдар үшін мақсатты қаржыландыруды қамтамасыз ету: егер миллиондаған адамдар білімге қол жеткізе алмаса, инклюзивтілік мүмкін емес.

Балалар еңбегі, некесі және жасөспірімдердің жүктілігі секілді білімге қолжетімділік жолындағы кедергілерді жоюға бағытталған нормативтік-құқықтық актілер қабылданғаннан кейін үкіметтер барлық білім алушылар үшін инклюзивті білім беру ортасын қалыптастыру мақсатында жалпы

қаржыландыруды бөлуді, сондай-ақ неғұрлым аз қамтылғандарды мүмкіндігінше тез қамту үшін мақсатты қаржыландыруды көздейтін екі жақты тәсілді қолдануы қажет. Мектепке барғаннан кейін бірден білім алушымен дұрыс жұмыс істеу мүгедектіктің оқу үлгерімі мен оқуға тигізетін әсерін едәуір төмендетуі мүмкін.

3. Тәжірибе мен ресурстармен алмасу: бұл инклюзивтілікке тұрақты көшуді қамтамасыз етудің жалғыз жолы.

Инклюзивтілікке қолжетімділік көп жағдайда басқарушылық міндет болып табылады. Әртүрлілік мәселелерін шешуге қажетті кадрлар мен материалдық ресурстар өте шектеулі. Білім беруді бөлу нәтижесінде олар тарихи түрде бірнеше жерлерде шоғырланған және біркелкі бөлінбейді. Мамандардың жалпы білім беретін мектептер мен бейресми білім беру мекемелеріне қолдау көрсетуі үшін оларды икемді қайта бөлу үшін тетіктер мен ынталандырулар қажет.

4. Қоғамдастықтарға және ата-аналарға сындарлы кеңес беру: инклюзивтілікті жоғарыдан жүктеу мүмкін емес.

Инклюзивті білім беру саласындағы саясатты әзірлеу кезінде үкіметтер қауымдастықтарға өз қалауларын білдіруге тең мүмкіндік беруі керек. Мектептер ата-аналар қауымдастықтарының немесе білім алушылар бірлестіктерінің көмегімен өз жұмысының практикасын әзірлеу және жүзеге асыру мәселелері бойынша ішкі және сыртқы өзара іс-қимылды кеңейтуі тиіс. Барлық пікірлер ескерілуі керек.

5. Мемлекеттік ведомстволар, секторлар және әртүрлі деңгейдегі органдар арасындағы ынтымақтастықты қамтамасыз ету: білім берудегі инклюзивтілік әлеуметтік инклюзивтіліктің құрамдас бөлігі ғана болып табылады.

Инклюзивті білім беру үшін әкімшілік жауапкершілікке өз үлесін қосатын министрліктер қажеттіліктерді анықтау, ақпарат алмасу және бағдарламалар әзірлеу мәселелерінде ынтымақтасуға тиіс. Орталық үкімет инклюзивті білім беру саласында нақты белгіленген мандаттарды жүзеге асыру үшін жергілікті билік органдарына кадрлық және қаржылық қолдау көрсетуі керек.

6. Үкіметтік емес субъектілерге олқылықтарды анықтау және толтыру мүмкіндігін беру: сонымен бірге олардың бірдей инклюзивті мақсатқа жұмыс істеуін қамтамасыз ету.

Үкімет білім беру қызметтерін көрсету инклюзивті, стандарттарға сәйкес және ұлттық саясатқа сәйкес болуын қамтамасыз ету үшін көшбасшылық рөл атқарып, үкіметтік емес ұйымдармен диалог жүргізуі керек. Сондай-ақ үкімет үкіметтік емес ұйымдарға мемлекеттік міндеттемелердің орындалуын бақылауға және білім алу мүмкіндігінен айырылғандардың мүдделерін қорғауға мүмкіндік беретін ортаны құруы керек.

7. «Әмбебап дизайнды» қолдану қажет: инклюзивті жүйелер арқылы әрбір білім алушының әлеуетін іске асыруды қамтамасыз ету керек.

Барлық балалар әртүрлілікті мойындайтын және әртүрлі оқушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыратын бірдей икемді, өзекті және қолжетімді оқу бағдарламасынан білім алуы керек. Ауызекі және жазбаша тілдер, сондай-ақ оқулықтардағы суреттер стереотиптерден аулақ бола отырып, барлық білім алушылардың шынайылығын көрсетуі керек. Бағалау формативті болуы керек және білім алушыларға оқуын әртүрлі тәсілдермен көрсетуге мүмкіндік беруі керек. Мектеп инфрақұрылымы ешкімге кедергі жасамауы үшін орасан зор технологиялық әлеуетті пайдалану керек.

8. Тәрбиешілерді оқытуды, мотивациялауды және мүмкіндіктерін кеңейтуді қамтамасыз ету: барлық педагогтер барлық білім алушыларды оқытуға дайын болуы керек.

Инклюзивті тәсілдер арнайы тақырып ретінде емес, педагогтерді тәрбиелеу мен педагог дамуының негізгі элементі ретінде қарастырылуы керек. Мұндай бағдарламалар кейбір білім алушылардың мүгедек және оқуға қабілетсіз деген сіңіп қалған стигманы жеңуге бағытталуы керек. Мектеп директорлары инклюзивті мектеп этикасын қолдануға және таратуға дайын болуы керек. Әртүрлі білім беру қызметкерлері де инклюзивтілікке ықпал етеді.

9. Инклюзивтілік туралы және оны қолдау үшін мұқият және құрметпен деректерді жинауды қамтамасыз ету: стигматизациялау белгілерін болдырмау.

Білім министрліктері маргинал топтардың ауқымын түсіну үшін жалпы халықтық деректерді дәйекті түрде жинау үшін басқа ведомстволармен және статистикалық агенттіктермен жұмыс істеуі керек. Мүгедектікке қатысты Вашингтон тобының қысқаша мүгедектік сауалнамасы мен баланың жұмыс істеу модуліне басымдық берілуі керек. Әкімшілік жүйелер инклюзивті білім беру қызметтерін көрсетуді қолдау үшін көмекті жоспарлау және бюджеттеу үшін деректерді, сондай-ақ тәжірибе туралы деректерді жинауға бағытталуы керек. Дегенмен егжей-тегжейлі және сенімді деректерге ұмтылу әрбір білім алушылардың әл-ауқатын жоққа шығармауы керек.

10. Әріптестерден үйрену: инклюзивті білім беруге көшу оңай емес.

Инклюзивтілік дегеніміз – дискриминация мен алалаушылықтан бас тарту және болашаққа көшу, оны әртүрлі контексттер мен шындыққа бейімдеуге болады. Бұл ауысудың қарқынын да, нақты бағытын да алдын-ала анықтау мүмкін емес, бірақ педагогтерді біріктіретін желілер, ұлттық форумдар және аймақтық және жаһандық платформалар арқылы тәжірибе алмасу арқылы көп нәрсені үйренуге болады.

ЮНЕСКО-ның 4-ші ТДМ-ға қол жеткізу үшін 2030 жылға қарай 4 компоненттен тұратын тең білім алуға қол жеткізудің тұжырымдамалық негізін [22] әзірлегенін атап өту маңызды:

- инклюзия және теңдік тұжырымдамасын қолданыстағы заңнамаға ұлттық және өңірлік деңгейлерде енгізу;

- инклюзияны енгізу принциптерін көрсететін нақты ұлттық саясат және педагогтер тап болуы мүмкін кедергілерді болжау;
- қауіп аймағында тұрған балалар үшін қажетті құрылымдар мен ұйымдар құру;
- баршаға тең білім алуға қолжетімділік технологиясын меңгерудің маңыздылығы;
- жалпы білім беретін мектеп педагогтері мен арнайы білім беру педагогтерін тұрақты кәсіби дамыту.

Балалардың құқықтарын қамтамасыз ету жөніндегі негізгі халықаралық құжаттарды зерделей отырып, тұтастай алғанда, қазіргі уақытта әлемде инклюзивті білім беру саясатын іске асыру, оның ішінде білім берудің барлық деңгейлерінде ерекше білім беруді қажет ететін балалардың білім алуы үшін жағдай жасау үшін нақты нормативтік құқықтық база қалыптастырылды деп қорытынды жасауға болады.

Инклюзивті білім беруді енгізу жөніндегі нақты ұлттық саясатты, қажетті қаржыландыруды, тұрақты мониторингті қамтитын осы нормативтік құқықтық базаны іске асыру мемлекеттерге барлығына бірдей сапалы білім беруді қамтамасыз ету бойынша 4-ші ТДМ-ды мақсатты және сапалы іске асыруға мүмкіндік береді.

Балалардың құқықтарын қамтамасыз ету жөніндегі негізгі халықаралық құжаттарды зерделей отырып, жалпы алғанда, қазіргі уақытта әлемде инклюзивті білім беру саясатын іске асыру, оның ішінде білім берудің барлық деңгейлерінде ерекше білім беруді қажет ететін балалардың білім алуы үшін жағдай жасау үшін нақты нормативтік құқықтық база қалыптастырылған деген қорытынды жасауға болады.

Инклюзивті білім беруді енгізу жөніндегі нақты ұлттық саясатты, қажетті қаржыландыруды, тұрақты мониторингті қамтитын осы нормативтік құқықтық базаны іске асыру мемлекеттерге барлығына бірдей сапалы білім беруді қамтамасыз ету бойынша ТДМ 4-ті мақсатты және сапалы іске асыруға мүмкіндік береді.

Елімізде инклюзивті және арнайы білім беру бойынша нормативтік-құқықтық базаны қалыптастырудың негізгі кезеңдерін зерделей отырып, ерекше білім беруді қажет ететін балалардың құқықтарын іске асыратын субъектілер арасында туындайтын қатынастарды реттейтін **Қазақстан Республикасының негізгі нормативтік-құқықтық құжаттарын талдауға** көшейік.

Қазақстан Республикасында балалардың білім алу құқығын бекіткен негізгі стратегиялық құжат 30.08.1995 ж. республикалық референдумда қабылданған **Қазақстан Республикасының Конституциясы** [1] болып табылады, ол жерде балалардың білім алу құқықтарына кепілдік берілген.

30-бап. 1. Азаматтардың мемлекеттік оқу орындарында тегін орта білім алуына кепілдік беріледі. Орта білім алу міндетті.

Мемлекет Басшысының Жолдаулары ел дамуының, оның ішінде білім алушылардың білім алу құқығын қамтамасыз етудің негізгі бағыттары айқындалған Қазақстан Республикасын дамытудың басқа да маңызды стратегиялық құжаттары болып табылады.

Мемлекет басшысының соңғы үш жылдағы сөйлеген сөзінің негізгі тезистерін қарастырайық.

Мемлекет Басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2019 жылғы 02 қыркүйектегі «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» атты Қазақстан халқына Жолдауында [23] ерекше білім беруді қажет ететін балалар мен олардың отбасыларын қолдауға ерекше назар аударылды.

... Қамқорлығында мүмкіндігі шектеулі балалары бар отбасыларға ерекше назар аударылуы тиіс. Біз ерекше қажеттіліктері бар адамдар үшін тең мүмкіндіктер жасауға міндеттіміз.

Мемлекет Басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2020 жылғы 01 қыркүйектегі «Қазақстан Жаңа шындықта: іс-қимыл уақыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында [24] барлық білім алушылар үшін тең сапалы білім беруді қамтамасыз етуге ерекше назар аударылды.

... Өзекті мәселелерді шешуден басқа, балалар үшін мүмкіндіктердің теңдігін қамтамасыз ету бойынша жүйелі шаралар әзірлеу қажет. Біздің балалар тұратын жеріне және оқыту тіліне қарамастан сапалы білім алуы тиіс.

Мемлекет Басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2021 жылғы 01 қыркүйектегі «Халық бірлігі және жүйелі реформалар» атты Қазақстан халқына Жолдауында [25] барлық білім алушылар үшін тең сапалы білім беруді қамтамасыз етуге, мұғалімдерді даярлауға, білім алушыларды ерте кәсіби бағдарлауға және мамандық алуға ерекше назар аударылды.

Біздің біліміміз қолжетімді және инклюзивті болуы тиіс.

Жалпы оқыту аясында әлеуметтік осал отбасылардан шыққан балаларды қолдау өте маңызды.

Білім беру жүйесіне уәжді және білікті педагогтер қажет.

Балаларды ерте кәсіби бағдарлау ерекше маңызға ие.

Сұранысқа ие мамандықтар бойынша тегін үлгідегі жүз пайыз қамтуды қамтамасыз ету қажет.

Қазақстан Республикасының негізгі стратегиялық құжаттарын қарап, ерекше білім беруді қажет ететін балалардың білім алу құқықтарын қамтамасыз ету бойынша ҚР мемлекеттік саясатының басым бағыттары көрсетілген Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың негізгі мемлекеттік бағдарламаларын талдауға көшейік.

Күші жойылған «Қазақстан Республикасының білім мен ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 27

желтоқсандағы № 988 қаулысының негізгі мақсаты экономиканың орнықты өсуі үшін сапалы білімнің қолжетімділігін қамтамасыз ету жолымен білім берудің бәсекеге қабілеттілігін арттыру, адами капиталды дамыту болды (күші жойылды – ҚР Үкіметінің 2021.10.12 жылғы № 726 қаулысы) [11].

Бағдарламада білім беру жүйесінің, оның ішінде елдегі инклюзивті және арнайы білім беру жүйесінің ағымдағы жағдайына талдау жүргізілді.

3. Ағымдағы жағдайды талдау

Мектепке дейінгі тәрбие және оқыту

Білім беру саласындағы негізгі халықаралық құжаттарға сәйкес Қазақстан Республикасының заңнамасында даму мүмкіндіктері шектеулі балалар үшін білім алуға тең құқықтар қағидаты көзделеді.

Республикада 2 375 бала үшін 166 балабақшада инклюзивті білім беру жүзеге асырылуда, бұл анықталған мүмкіндіктері шектеулі балалардың жалпы санының 14%-ын құрайды.

Бұдан басқа, даму мүмкіндіктері шектеулі балаларға арналған 39 арнайы балабақша және жалпы мақсаттағы балабақшаларда 315 арнайы топ жұмыс істейді. Олардың контингенті балабақшаларда 4945 баланы, арнайы топтарда 5879 баланы құрайды.

Мектепке дейінгі арнайы ұйымдарға бару мүмкіндігі жоқ мүмкіндігі шектеулі балалар үшін оңалту орталықтарындағы түзету-педагогикалық қолдау, психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттері (бұдан әрі – ППТК) қарастырылған.

Республиканың жұмыс істеп тұрған 129 ППТК-де балаларға қызмет көрсетіледі, негізінен, мектеп жасына дейінгі балалар. Мүмкіндігі шектеулі 43 811 баланың 15 244 бала мектепке дейінгі тәрбиемен қамтылған.

Орта білім беру

Мүмкіндігі шектеулі балалар саны артып келеді. Егер 2005 жылы олардың саны 124 мың болса, 2010 жылы 149 мыңнан асты. Олардың 41,4%-ы ғана арнайы білім беру бағдарламаларымен қамтылған.

SWOT талдауды негізге ала отырып, Бағдарламада білім беру жүйесінің күшті, әлсіз жақтары ұсынылған, мемлекет үшін, оның ішінде инклюзивті білім беру үшін әлеуетті мүмкіндіктер белгіленген.

Күшті жақтары:

- білім беруді дамытудың нақты белгіленген басым бағыттары;
- мектепке дейінгі және орта білім беру объектілерінің желісін ұлғайту;
- әр білім деңгейі бойынша ұлттық және республикалық орталықтардың және басқаларының болуы.

Әлсіз жақтары:

- білім беруді қаржыландырудың жеткіліксіздігі;
- педагог кәсібі мәртебесінің төмендігі;
- педагог кадрларды даярлау сапасының жеткіліксіздігі;
- инклюзивті білім берудің жеткіліксіз дамуы және т.б.

Мемлекет үшін мүмкіндіктер:

• балалардың өмір сүру сапасының әлеуметтік құқықтық кепілдіктерін қамтамасыз ету;

- мектепке дейінгі тәрбие мен оқытуға қолжетімділікті қамтамасыз ету;
- педагог кәсібінің тартымдылығы және басқалары.

Ата-аналар үшін:

• білім беру ұйымдарын таңдау мүмкіндігі;
• мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың еркін қолжетімділігін қамтамасыз ету;

Педагог үшін:

- педагог мамандығының тартымдылығы;
- барлық қызмет барысында, соның ішінде шетелде оқыту,
- кәсіби құзыреттілікті дамыту.

Білім алушылар үшін:

- барлығына сапалы білім алуға қол жеткізу;
- үздік білім беру ресурстары мен технологияларына қол жеткізу;
- коммуникативтік және кәсіби құзыреттілікті дамыту.

Қауіптер:

• жеткіліксіз болуына байланысты қойылған мақсаттар мен міндеттерге қол жеткізбеу

• білім беруді қаржыландыру;
• педагог еңбегін ынталандырудың төмендігі, педагогтің кәсіби беделінің болмауы;

• педагогтердің едәуір бөлігінің даярлық деңгейінің төмендігі;
• педагог кадрлардың өздігінен білім алуға және кәсіби өсуге ұмтылудың жеткіліксіздігі;

• мектепке дейінгі ұйымдарда орын алу кезектілігі мен тапшылықтың өсуі;
• демографиялық процестерге (бала туудың өсуі) және көші-қон жағдайына байланысты оқушы орындарының саны;

• білім беру сапасының нашарлауы;
• білім беру объектілерін пайдалануға енгізу мерзімдерінің бұзылуы;
• апатты мектептер санының артуы;
• мүмкіндігі шектеулі балалар мен мүгедек балаларды көбейту;
• бағдарламаны іске асыру барысында бірлесіп орындаушылардың үйлесімсіздігі;

• еңбек мотивациясының төмендігі және педагог кәсібі беделінің болмауы және басқалар;

• мектепке дейінгі ұйымдарда орын алу кезегінің өсуі және тапшылығы;
• демографиялық процестерге (туу деңгейінің өсуі) және көші-қон жағдайына байланысты оқушы орындарының болуы;

• білім беру сапасының нашарлауы;
• білім беру объектілерін пайдалануға беру мерзімдерінің бұзылуы;
• апатты мектептер санының артуы.

Мүмкіндігі шектеулі балалар мен мүгедектігі бар балалардың артуы;

- бағдарламаны іске асыру барысында бірлесіп орындаушылардың үйлестірілмеуі;

- еңбектің төмен уәждемесі және педагог мамандығының беделсіздігі және басқалар.

2010-2020 жылдарға арналған білім мен ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасының инклюзивті білім беруді дамыту бойынша негізгі бағдарламалық мақсаттары келесілер болып табылады:

Мақсат:

- білім беру процесінің барлық қатысушыларының үздік білім беру ресурстары мен технологияларына тең қолжетімділігін қамтамасыз ету;

- балаларды сапалы мектепке дейінгі тәрбиемен және оқытумен толық қамтуды, балаларды мектепке даярлау үшін мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың әртүрлі бағдарламаларына тең қол жеткізуді қамтамасыз ету;

- жалпы білім беретін мектептерде Қазақстан Республикасының зияткерлік, физикалық және рухани дамыған азаматын қалыптастыру,

- тез өзгеретін әлемде табысқа жетуді, елдің экономикалық әл-ауқаты үшін бәсекеге қабілетті адами капиталды дамытуды қамтамасыз ететін білім алу қажеттілігін қанағаттандыру.

12 жылдық оқыту моделіне көшу

Міндеттер:

- мектепте инклюзивті білім беру жүйесін жетілдіру;

- өмір бойы білім алу, барлығына білім беру үшін жағдай жасау...

БҒДМБ-да инклюзивті білім беруді дамыту бойынша қойылған мақсатқа қол жеткізу үшін негізгі индикаторлар мен көрсеткіштер айқындалды.

1-кесте. Негізгі индикаторлар:

Индикатор:	2010	2015	2020
инклюзивті білім беру үшін жағдай жасаған мектептердің үлесі олардың жалпы санынан артты	10 %	30 %	70 %

2-кесте. Негізгі көрсеткіштер:

Көрсеткіш:	2010	2015	2020	Атқарушылар
даму мүмкіндіктері шектеулі балалардың жалпы санынан инклюзивті білім берумен қамтылған балалардың үлесі	9 %	25 %	50 %	ЖАО, ЕХӘҚМ, БҒМ

инклюзивті білім беру үшін жағдай жасаған мектепке дейінгі ұйымдардың үлесі	-	8,5 %	50 %	ЖАО, БҒМ
---	---	-------	------	----------

2010-2020 жылдарға арналған Білім беруді және ғылымды дамытудың мемлекеттік бағдарламасын іске асырудың екінші кезеңі Қазақстан Республикасы Президентінің 2016 жылғы 1 наурыздағы Жарлығымен бекітілген **2016-2019 жылдарға арналған білім беруді және ғылымды дамытудың мемлекеттік бағдарламасы** [26] болды. Қазақстан Республикасы Президентінің 2018 жылғы 29 қазандағы № 781 Жарлығымен аталған бағдарламаның күші жойылды.

Барлық білім алушылар үшін тең сапалы білім беруді дамыту бойынша 2016-2019 жылдарға арналған бағдарламаның негізгі бағдарламалық мақсаттары мыналар болып табылады:

- мектепке дейінгі сапалы тәрбие мен оқытуға тең қол жеткізуді қамтамасыз ету;
- сапалы орта білім алуға тең қолжетімділікті қамтамасыз ету,
- мектепке дейінгі ұйымдардың педагогикалық кадрларының сапалық құрамын жақсарту және кәсіптің беделін арттыру;
- педагог кәсібінің беделін арттыру және олардың сапалық құрамын арттыру;
- орта білім берудің инфрақұрылымдық дамуын қамтамасыз ету;
- орта білім мазмұнын жаңарту;
- оқушылардың бойында «Мәңгілік Ел» жалпыұлттық патриоттық идеясының рухани-адамгершілік құндылықтарын және салауатты өмір салты мәдениетін қалыптастыру;
- ТЖКБ қолжетімділігі мен кадрларды даярлау сапасын қамтамасыз ету.

Бағдарламада білім беру жүйесінің, оның ішінде елдегі инклюзивті және арнайы білім беру жүйесінің 2016 жылғы ағымдағы жағдайы талданды.

Ағымдағы жағдайды талдау:

2016 жыл Қазақстанның Білім берудегі кемсітушілікке қарсы Конвенцияны және Мүгедектердің құқықтары туралы Конвенцияны ратификациялау жылы болып белгіленді. Конвенциялардың барлық ережелері еліміздің заңнамасында, оның ішінде Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында көрсетілген. Әркімнің қабілеті мен қалауына қарай толық теңдік негізінде барлығына сапалы білімнің қолжетімділігі қазақстандық білім берудің барлық деңгейінде жүзеге асырылуда.

Мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту

Мәселелер:

3) балалардың мектепке дейінгі дамуының барлық кезеңдерінің ішінде 0-ден 3 жасқа дейінгі балаларға мемлекеттің ең аз көңіл бөлінуі, ал баланың танымдық және зияткерлік дамуының, меңгеруінің негізі осында қаланады. элеуметтік және коммуникациялық дағдылар. Балаларды ерте дамыту

мәселелерін кешенді шешу білім беру, денсаулық сақтау және әлеуметтік қорғау салаларындағы үйлестіру мен келісілген іс-әрекеттерді, сондай-ақ ата-аналар қоғамдастығын кеңінен тартуды талап етеді;

4) білім беру ортасына дамуында ерекше білім беруді қажет ететін мектеп жасына дейінгі балаларды қосу өзекті болып қалады. Оларды тәрбиелеу мен оқытуға жағдай жасаған білім беру ұйымдарының үлесі небәрі 9,1 пайызды құрайды. Білікті мамандар – дефектологтар, логопедтер және психологтар жетіспейді;

5) балаларды қамтудың өте жоғары сандық көрсеткіштерімен сапасы мектепке дейінгі ұйымдар көрсететін қызметтер әлі де жеткіліксіз деңгейде қалып отыр. Бұл тәрбиеші кәсібінің әлеуметтік мәртебесінің айтарлықтай беделсіздігінің нәтижесі.

7) мектепке дейінгі ұйымдардағы балалардың жетістіктеріне мониторинг жүргізудің бірыңғай тәсілдері әзірленбеген...

Жалпы орта білім беру

Мәселелер:

3) жалпы білім беретін мектептердің оқу-тәрбие процесіне ерекше білім беруді қажет ететін мектеп білім алушыларын қосудың маңыздылығы сақталады. Мектептердің 30,7 пайызында ғана тиісті жағдай жасалған. Мұндай мүмкіндікті ерекше білім беруді қажет ететін балалардың 27%-ы ғана алды. Арнайы білімі бар, әдістемелік жағынан қамтамасыз етілген мұғалімдер қажет.

8) біліктілікті арттыру жүйесіне де жаңа міндеттер қойылуда. Мұғалімдердің біліктілігін арттыру бағдарламаларын сапалы жаңарту қажет. Бұл Қазақстандағы мұғалімдердің біліктілігін арттыру жүйесі қызметкерлерінің жоғары құзыреттілігін талап етеді...

Білім беруді және ғылымды дамытудың мемлекеттік бағдарламасында инклюзивті білім беруді дамыту бойынша қойылған мақсатқа қол жеткізу үшін түйінді индикаторлар мен міндеттер айқындалды.

4.1. Бағдарламалық мақсат: мектепке дейінгі сапалы тәрбие мен оқытуға тең қолжетімділікті қамтамасыз ету.

3-кесте. Негізгі индикаторлар. Мақсатқа жету үшін келесі міндеттерді шешу қажет

№ р/с	Индикатор	Өлшем бірлігі	Ақпарат көзі	2015	2017	2019	Жауапты орындаушылар
1	Жаңартылған мазмұн бойынша мектепке дейінгі тәрбиемен және оқытумен қамтылған 3-	%	ҚР БҒМ әкімшілік деректері	-	87,5	100	ЖАО

	6 жастағы балалар үлесі						
--	-------------------------	--	--	--	--	--	--

4-кесте. 2-міндет. Демографиялық жағдайды ескере отырып, мектепке дейінгі ұйымдар желісін ұлғайту

№ р/с	Индикатор	Өлшем бірлігі	Ақпарат көзі	2015	2017	2019	Жауапты орындаушылар
5	Ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаларды тәрбиелеу және оқыту үшін жағдай жасаған мектепке дейінгі ұйымдардың үлесі	%	ҚР БҒМ әкімшілік деректері	9,1	15	30	ЖАО, ҚР БҒМ

4.2 Бағдарламалық мақсат: сапалы орта білім алуға тең қолжетімділікті қамтамасыз ету, зияткер, дене бітімі, рухани жағынан дамыған және табысты азаматты қалыптастыру.

5-кесте. Нысаналы индикатор:
Орта білім

№ р/с	Индикатор	Өлшем бірлігі	Ақпарат көзі	2015	2017	2019	Жауапты орындаушылар
1	НЗМ тәжірибесі бойынша жаңартылған білім беру мазмұнына өткен мектептердің үлесі (2016 жылы – 1 – сынып; 2017 жылы - 2, 5, 7 -	%	ҚР БҒМ әкімшілік деректері	-	100	100	ЖАО

	сыныптар; 2018 жылы – 3, 6, 8, 10- сыныптар; 2019 жылы – 4, 9, 11, 12- сыныптар)						
2	Үлгерімі «жақсы» және «өте жақсы» оқушылардың үлесі (оқыту сапасы)	%	ҚР БҒМ әкімшілік деректері	58	62	70	ЖАО

Осы мақсатқа жету үшін келесі міндеттерді шешу қажет:

1. Педагог кәсібінің беделін арттыру және олардың сапалық құрамын арттыру

6-кесте. Мақсатты индикатор

№ р/с	Индикатор	Өлшем бірлігі	Ақпарат көзі	2015 (факт)	2017	2019	Жауапты орындаушылар
1	Педагогтердің жалпы санынан жас педагогтердің үлесі	%	ҚР БҒМ әкімшілік деректері	2,7	3,0	3,5	ЖАО
2	Педагогтердің жалпы санынан жоғары және бірінші санатты педагогтердің үлесі	%	ҚР БҒМ әкімшілік деректері	49,8	52	54	ЖАО

7-кесте. Мақсатты индикаторлар

2. Орта білім берудің инфрақұрылымдық дамуын қамтамасыз ету

3. Орта білім мазмұнын жаңарту

1	Мектептердің жалпы санынан апатты мектептердің үлесі	%	ҚР БҒМ әкімшілік деректері	1	0	-	ЖАО, ҚР БҒМ
2	Үш ауысымда сабақ жүргізетін мектептердің үлесі	%	ҚР БҒМ әкімшілік деректері	1, 2	0	-	ЖАО, ҚР БҒМ
3	Инклюзивті білім беру үшін жағдай жасаған мектептердің үлесі	%	ҚР БҒМ әкімшілік деректері	30	55	70	ЖАО, ҚР БҒМ

8-кесте. Мақсатты индикаторлар

1	Мектептердің жалпы санынан апатты мектептердің үлесі	%	ҚР БҒМ әкімшілік деректері	1	0	-	ЖАО, ҚР БҒМ
2	Үш ауысымда сабақ жүргізетін мектептердің үлесі	%	ҚР БҒМ әкімшілік деректері	1,2	0	-	ЖАО, ҚР БҒМ
3	Инклюзивті білім беру үшін жағдай жасаған мектептердің үлесі		ҚР БҒМ әкімшілік деректері	30	5	70	ЖАО ҚР БҒМ

4. Мектеп оқушыларының бойында «Мәңгілік Ел» жалпыұлттық патриоттық идеясының рухани-адамгершілік құндылықтарын және салауатты өмір салты мәдениетін қалыптастыру

9-кесте. Нысаналы индикатор:

№ р/с	Индикатор	Өлшем бірлігі	Ақпарат көзі	2015 (факт.)	2017	2019	Жауапты орындаушылар
1	Қосымша біліммен қамтылған оқушылардың үлесі	%	ҚР БҒМ әкімшілік деректері	61	68	70	ЖАО
2	Жалпы білім беретін мектептердің спорт секцияларымен, оның ішінде республикалық балалар-жасөспірімдер спорт турнирлерімен (оқушылар спартакиадасы және т.б.) қамтылған білім алушылардың үлесі	%	ҚР БҒМ әкімшілік деректері	27,3	28	29	ЖАО, ҚР БҒМ
3	Балалар-жасөспірімдер қозғалысымен, оның ішінде «Жас ұлан», «Жас қыран» қозғалыстарымен қамтылған оқушылардың үлесі		ҚР БҒМ әкімшілік деректері	40	48	55	ЖАО, ҚР БҒМ, ҚР МСМ

5. Орта білім беру менеджментін және даму мониторингін жетілдіру
10-кесте. Мақсатты индикаторлар

№ р/с	Индикатор	Өлшем бірлігі	Ақпарат көзі	2015	2017	2019	Жауапты орындаушылар
1	Қамқоршылық кеңестер құрған мектептердің үлесі	%	ҚР БҒМ әкімшілік деректері	61,1	62	65	ЖАО
2	Орта білім беру ұйымдарының басшылары үшін менеджмент саласындағы біліктілікті арттыру курстарының жаңартылған білім беру бағдарламаларының үлесі	%	«Өрлеу» АҚ есептік ақпараты	60	80	100	ҚР БҒМ, ЖАО

2016-2019 жылдарға арналған Білім беруді және ғылымды дамытудың мемлекеттік бағдарламасының негізгі бағыттарын, қойылған мақсаттарға қол жеткізу жолдарын және білім берудің әрбір деңгейі бойынша тиісті шараларды айқындайды.

Инклюзивтік және арнайы білім беру мәселелеріне қатысты бағдарламада ұсынылған мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту және орта білім беруді дамытудың негізгі бағыттарын қарастырайық.

Мектепке дейінгі тәрбие және оқыту

- 2020 жылға қарай мектепке дейінгі ұйымдардағы мамандандырылған жоғары және техникалық және кәсіптік білімі бар педагогтердің үлесін 50%-ға дейін арттыру жоспарлануда.

- жыл сайын мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың 7000-ға жуық педагогі бюджет қаражаты есебінен біліктілікті арттыру курстарынан өтетін болады. Бұдан басқа, мектепке дейінгі ұйымдардың педагогтері жыл сайын бюджеттен тыс қаражат есебінен біліктілігін арттыратын болады.

- 2020 жылға қарай 186,3 мың жаңа орын құрылады (2016 жылы – 47,4 мың; 2017 жылы – 41,9 мың; 2018 жылы – 44,6 мың; 2019 жылы – 52,4 мың), бұл балаларды, оның ішінде аз қамтылған отбасылардан шыққан балаларды мектепке дейінгі тәрбиемен және оқытумен қамту көрсеткішін арттыруға мүмкіндік береді.

- 2019 жылы психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттерінің саны 135 бірліктен 263 бірлікке дейін өседі.

- 2016 жылдан бастап 1 жастан 3 жасқа дейінгі балаларды ерте жастан дамытуды ескере отырып әзірленген мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың жаңартылған МЖС, мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың жалпы білім беретін үлгілік бағдарламасы және мектепалды даярлықтың білім беру бағдарламасы енгізілетін болады.

- 2017 жылға қарай мектепке дейінгі ұйымдарда балалардың білігі мен дағдыларының дамуын қадағалау бойынша индикаторлар жүйесі әзірленеді және енгізіледі.

- оқу-әдістемелік кешендерді (бұдан әрі – ОӘК), оның ішінде білім беру қажеттіліктері ерекше балалар үшін бұзушылықтардың 8 түрі бойынша арнайы бағдарламаларды әзірлеу және енгізу жөніндегі жұмыс жалғастырылады.

- жыл сайын мектепке дейінгі ұйымдар басшыларының 20%-ы оқытудан өтетін менеджмент саласындағы біліктілікті арттыру курстарының білім беру бағдарламалары жаңартылатын болады.

Орта білім беру

- педагогтерге қойылатын талаптарды күшейту бойынша шаралар көзделеді.

- өздігінен білім алу және өзін-өзі жетілдіру педагог портфолиосында көрініс табатын педагог қызметінің ажырамас бөлігі болады.

- бірінші және жоғары санаттарды алу үшін жағдай жасау мақсатында педагогтердің біліктілік деңгейіне қойылатын талаптар қайта қаралатын болады.

- 2019 жылдан бастап педагог кадрларды тәуелсіз сертификаттауға даярлау және көшу мәселесі пысықталатын болады. Жыл сайын менеджмент саласында біліктілікті арттыру курстарынан орта білім беру ұйымдары басшыларының 20% - ы өтетін болады.

- педагогтің кәсіптік стандарты әзірленеді және педагогикалық мамандықтарға қабылдау тетіктері қайта қаралады.

- мектеп педагогтерін кәсіби дамыту біліктілікті арттырудың деңгейлік курстары бағдарламаларын жаңғырту шеңберінде жалғастырылатын болады.

- тұрғылықты жеріне (қала немесе ауыл) қарамастан, білім алушылардың деңгейлері, сондай-ақ білім берудің барлық деңгейлеріндегі оқытушылар арасында теңестірілетін болады.

- 2020 жылға қарай Қазақстан Республикасының заңнамасында айқындалған балалардың жекелеген санаттары қатарындағы оқушылар дәруменделген тегін ыстық тамақпен қамтылатын болады.

- ерекше білім беруді қажет ететін балаларды инклюзивті ортада сүйемелдеу қамтамасыз етіледі.

- психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттерінің желісі 2019 жылы 137 бірліктен 220-ға дейін және психологиялық-медициналық – педагогикалық консультациялар-2019 жылы 57 бірліктен 85-ке дейін кеңейеді.

- орта білім беру ұйымдарында психологиялық-педагогикалық консилиумдар жұмыс істейтін болады.

- 2016 жылы негізгі орта және жалпы орта білім берудің МЖС бекітілетін болады.

- 12 жылдық білім беру оқушының жұмысын, оның жетістіктерін бағалауға мүмкіндік беретін күтілетін нәтижелерге негізделетін болады. Күтілетін нәтижелерді тұжырымдау оқушылардың оқу жетістіктерін объективті бағалауға, әрбір оқушының жеке қабілеттерін ескере отырып, оның жеке даму траекториясын айқындауға мүмкіндік береді, сондай-ақ олардың оқудағы біліктері мен дағдыларын дамытуға ынтасын арттырады, білім беру процесінің сапасын жақсартады.

- білім беру процесінің барлық қатысушыларына ашық білім беру ресурстары мен технологияларына тең қолжетімділік қамтамасыз етіледі, желілік өзара іс-қимыл үшін жағдайлар жасалады.

- білім беру қажеттіліктері ерекше балаларды оқыту үшін оқулықтар мен ОӘК, сондай-ақ көзі көрмейтін балалар үшін рельефті-нүктелік (Брайль қарпі) және нашар көретін балалар үшін үлкейтілген қаріпті оқулықтар мен ОӘК әзірленіп, бейімделетін болады.

- ЖАО арнайы білім беру ұйымдары мен сыныптарды көзі көрмейтін балалар үшін рельефті-нүктелік қаріпті (Брайль қарпі) және нашар көретін балалар үшін ірілендірілген қаріпті оқулықтармен және ОӘК-мен қамтамасыз етуді кезең-кезеңімен жүзеге асыратын болады.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 988 қаулысымен бекітілген Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020 - 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы [11] 2010-2020 жылдарға арналған бағдарламаның үшінші кезеңі болды [27].

БҒДМБ-ның инклюзивті білім беруді дамыту бойынша 2010-2020 жылдарға арналған негізгі бағдарламалық мақсаттары:

1. Қазақстандық білім мен ғылымның жаһандық бәсекеге қабілеттілігін арттыру, жалпыадамзаттық құндылықтар негізінде тұлғаны тәрбиелеу және оқыту.

2. Елдің әлеуметтік-экономикалық дамуына ғылымның үлесін ұлғайту⁷

Міндеттері:

1. Педагог кәсібінің жоғары мәртебесін қамтамасыз ету, педагогикалық білімді жаңғырту.

2. Қалалық және ауылдық мектептер, өңірлер, оқу орындары, білім алушылар арасындағы білім беру сапасындағы алшақтықты азайту.

3. Қауіпсіз және жайлы оқу ортасын қамтамасыз етіңіз.

4. Үздік практикалар негізінде білім алушылардың, педагогтердің және білім беру ұйымдарының сапасын бағалаудың жаңартылған жүйесін енгізу.

5. Экономиканың қажеттіліктеріне және өңірлік ерекшеліктерге сәйкес оқытудың, кәсіптік даярлаудың сабақтастығы мен үздіксіздігін қамтамасыз ету.

6. Білім алушылардың зияткерлік, рухани-адамгершілік және физикалық дамуын қамтамасыз ету.

7. Білім беру ұйымдарын цифрлық инфрақұрылыммен және қазіргі заманғы материалдық-техникалық базамен жарақтандыру.

8. Білім беруді басқару және қаржыландыру жүйесінің вертикалін енгізу.

Қойылған міндеттерге қол жеткізу үшін мынадай индикаторлар мен көрсеткіштер айқындалды:

Нысаналы индикаторлар

Қазақстан Республикасындағы балалардың әл-ауқат индексі – 0,73 балл.

Бағдарламаның мазмұны алдыңғы екеуіне ұқсас 2019 жылғы барлық деңгейлер бойынша білім беру жүйесіндегі ағымдағы жағдайға талдау келтіріледі.

Балалардың қауіпсіз және жайлы өмір сүру жағдайларын жақсарту

Балалардың, оның ішінде өмірлік қиын жағдайға тап болған балалардың құқықтарының бұзылуына уақтылы ден қою жүйесінің жеткіліксіз дамуы, білім беру ұйымдарының едәуір бөлігінде инклюзивті білім беру үшін жағдайлардың және қарапайым ыңғайлылықтардың болмауы балалардың қауіпсіз және жайлы өмір сүруіне қауіп төндіреді.

Балабақшалардың тек 20%-ы, мектептердің 60%-ы, колледждердің 30%-ы ғана инклюзивті білім беруге жағдай жасады. Мектеп жасына дейінгі балалардың 28,2%-ы және ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар оқушылардың 46,5%-ы сапалы инклюзивті білім берумен қамтылған. Инклюзивті ортада балаларды психологиялық-педагогикалық қолдау үшін мамандар тапшылығы 64% құрайды.

2018 жылы халықаралық және қазақстандық тәжірибені ескере отырып, балалардың қауіпсіздігін, жайлы жағдайлары мен әл-ауқатын жүйелі мониторингтеу, проблемаларды уақтылы анықтау және шешімдерді жедел қабылдау үшін балалардың әл-ауқатының көрсеткіштері мен индексі жүйесі әзірленді. Бұл индекс барлық өмірлік маңызды салаларды қамтиды: материалдық әл-ауқат, денсаулық, білім, қауіпсіздік және тәуекелдер, әлеуметтену.

Елдерді жаһандық әл - ауқат индексі бойынша салыстыру үшін «0» – «1»-ге дейінгі шкала пайдаланылады, мұнда «1» – әл-ауқаттың ең жоғары деңгейі.

Қазақстанда 2018 жылғы пилоттық жобаның қорытындысы бойынша балалардың әл-ауқат индексі 0,68 балды құрады.

Сонымен қатар, 2019 жылдың 10 айында балалық шақ саласының көптеген бағыттары бойынша оң динамика және мемлекет қабылдаған шараларға байланысты өмір сапасының жақсару үрдісі байқалады.

Осыған байланысты 2022 жылы индекстің бастапқы есебі 0,70 болады деп болжануда, 2025 жылға қарай 0,73 балл болады.

Индексті енгізу Қазақстанға балалардың қаншалықты қолайлы екенін анықтауға, балалардың түрлі салалардағы жағдайын жақсарту жөніндегі ұлттық саясаттың тиімділігін қадағалауға, балалық шақ саласындағы халықаралық рейтингтерде неғұрлым жоғары деңгейге көтерілуге мүмкіндік береді. Сондай-ақ Қазақстанның әлемдегі ең дамыған 30 елдің қатарына кіруіне ықпал етеді.

Индексті кейіннен апробациялау және толық көлемде енгізу қажет.

Бұдан басқа, балалар үшін қауіпсіз және жайлы орта құруға жұмсалатын мемлекеттік шығындардың тиімділігін арттыру үшін үздік әлемдік практиканы пайдалану қажет. Бүгінде Қазақстанда балалық шақты қаржыландыру түрлі мемлекеттік органдардың бюджеттік бағдарламаларымен жүзеге асырылады.

Халықаралық практикада мемлекеттік бюджеттің атаулы шығынының тиімді құралы шоғырландырылған балалар бюджеті болып табылады. Мұндай бюджетті қалыптастыру әдістемесін әзірлеу және оның жыл сайынғы өсуін көздеу қажет.

Инклюзивті және арнайы білім беруді дамыту бойынша 2020-2025 жылдарға бағдарламада қойылған мақсаттарға қол жеткізу үшін келесі индикаторлар айқындалды:

11-кесте. Мақсатты индикаторлар

№	Нысаналы индикатор	Өлшем бірлігі	ақпарат көзі	2018 факт	2020	2021	2022	2023	2024	2025	Жауапты орындаушылар
1	Балалардың әл-ауқат индексі	0-ден 1-ге дейін (ұпай) шкаласы	әлеуметтік зерттеу нәтижелері	0,68			0,70	0,71	0,72	0,73	БҒМ ЖАО

Осы мақсатқа жету үшін келесі міндеттерді шешу қажет:

Міндет 3. Қауіпсіз және жайлы оқу ортасын қамтамасыз ету
12-кесте. Мақсатты индикаторлар

№	Нәтижелер көрсеткіштері	Өлшем бірлігі	Ақпарат көзі	2018 факт	2020	2021	2022	2023	2024	2025	Жауапты орындаушылар
3	Инклюзивті білім беру үшін жағдай жасаған білім беру ұйымдарының үлесі	%	БҒМ әкімшілік деректері								
	Мемлекеттік мектепке дейінгі ұйымдар			20,1	45	60	70	80	90	100	

Мемлекеттік жалпы білім беретін мектептер			60,4	75	80	85	90	95	100	
	Мемлекеттік ТЖКБ ұйымдары		30,1	45	50	55	60	65	70	
Азаматтық ЖОО-лар			12	15	35	50	60	65	70	

«Білімді ұлт «Сапалы білім беру ұлттық жобасын бекіту туралы «Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы № 726 қаулысымен 2020-2025 жылдарға арналған бағдарламаның» күші жойылды. [28].

«Білім берудің барлық деңгейлеріндегі білім алушылардың білім сапасын арттыру» ұлттық жобасын әзірлеудің мақсаты.

13-кесте. Мақсатты индикаторлар

№	Міндеті, нәтижелер көрсеткіштері	Өлшем бірлігі	Ақпарат көзі	Өткен жылғы Факт	Ағымдағы жылға бағалау	Нәтиже көрсеткіштері (жоспар), жылдар бойынша
Міндет 3. Мектептерді жайлы, қауіпсіз және заманауи білім беру ортасымен қамтамасыз ету	Даму мүмкіндіктері шектеулі балаларды арнайы психологиялық -педагогикалық қолдаумен және ерте түзетумен қамту	%	БҒМ әкімшілік деректері	50	-	50

14-кесте. Мақсатты индикаторлар

Міндет 3. Мектептерді жайлы, қауіпсіз және заманауи білім беру ортасымен қамтамасыз ету	Білім және ғылым вице-министрі Асыллова Б.А.,	2025 жылғы желтоқсан		133 160 619 мың тг.		179 650 118 мың тг.	317 348 217 мың тг.
---	---	----------------------	--	------------------------------	--	------------------------------	---------------------------

	ҚР Білім және ғылым бірінші вице-министрі Ш. Т. Каринова, облыстардың және Нұр-сұлтан, Алматы, Шымкент қалаларының әкімдері						
Іс-шара 1. Орта білім беру ұйымдарында оқушылар үшін қолайлы жағдай жасау, оның ішінде ауыз сумен, санитариямен және гигиенамен қамтамасыз ету	ҚР Білім және ғылым бірінші вице-министрі Ш. Т. Каринова, БҒМ МДОБК төрайымы Г. Р. Каримова, БҒМ БҚҚК төрағасы Е. Н. Иманғалиев, облыстар және Нұр-сұлтан, Алматы, Шымкент қалалары әкімдерінің жетекшілік ететін орынбасарлары	2025 жылғы желтоқсан				қаражаты есебінен	
Көрсеткіш 6. Мүмкіндігі шектеулі балаларды арнайы психологиялық-педагогикалық қолдаумен және ерте түзетумен қамту	ҚР Білім және ғылым бірінші вице-министрі Ш. Т. Каринова, БҒМ МДОБК төрайымы Г. Р. Каримова, облыстар және Нұр-сұлтан, Алматы, Шымкент қалалары әкімдерінің жетекшілік ететін орынбасарлары	2025 жылғы желтоқсан	50 %	50 %		50 %	65 %
Іс-шара 1. Өңірдің қажеттіліктерін ескере отырып	ҚР Білім және ғылым бірінші вице-министрі	2025 жылғы желтоқсан					

және қазіргі заманғы талаптар мен стандарттарға сәйкес ПМПК желісін кеңейту (50 мың балаға 1 ПМПК)	Ш. Т. Каринова, БҒМ МДОБК төрайымы Г. Р. Каримова, облыстар және Нұр-сұлтан, Алматы, Шымкент қалалары әкімдерінің жетекшілік ететін орынбасарлары						
Іс-шара 2. Даму мүмкіндіктері шектеулі балаларды арнайы психологиялық-педагогикалық қолдауға мемлекеттік білім беру тапсырысын орналастыру		2025 жылғы желтоқсан					

Білім беру жүйесін дамыту бойынша елдің негізгі стратегиялық құжаттарына шолу жасай отырып, балалардың білім алу құқығын, оның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін балалардың психологиялық-педагогикалық қолдау құқығын реттейтін Қазақстан Республикасының негізгі заңдары мен заңға тәуелді актілерін талдауға көшеміз.

«Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» 08.08.2002 № 345 Заңымен [7] Қазақстан Республикасының Конституциясымен кепілдік берілген баланың негізгі құқықтары мен заңды мүдделерін іске асыруға байланысты туындайтын қатынастар реттелді.

1-бап.

2) бала – он сегіз жасқа (кәмелетке) толмаған адам;

3) бала құқықтарын қорғау жөніндегі функцияларды жүзеге асыратын ұйымдар – бұл балаларды әлеуметтік қолдауды, әлеуметтік-тұрмыстық, медициналық-әлеуметтік, әлеуметтік-педагогикалық, психологиялық-педагогикалық, құқықтық қызметтер көрсету мен материалдық көмек көрсетуді, өмірде қиын ахуалға тап болған балаларды әлеуметтік оңалтуды, мұндай балалар еңбекке қабілетті жасқа жеткенде олардың жұмыспен қамтылуын қамтамасыз етуді жүзеге асыратын ұйымдар;

4) баланы әлеуметтік оңалту – бала жоғалтқан әлеуметтік байланыстар мен функцияларды қалпына келтіру, тұрмыс-тіршілікті қамтамасыз ету ортасын толықтыру, оған қамқорлық жасауды күшейту жөніндегі іс-шаралар;

12) мүгедек бала – тіршілік етуінің шектелуіне және оны әлеуметтік қорғау қажеттігіне әкеп соқтыратын аурулардан, жарақаттардан, олардың салдарынан, кемістіктерден организмінің функциялары тұрақты бұзылып, денсаулығына зақым келген он сегіз жасқа дейінгі адам;

4-бап. Балалардың тең құқықтылығы

1. Тегіне, нәсіліне және қай ұлтқа жататындығына, әлеуметтік және мүліктік жағдайына, жынысына, тіліне, біліміне, дінге көзқарасына, тұрғылықты жеріне, денсаулық жағдайына, балаға және ата-анасына немесе басқа заңды өкілдеріне қатысты өзге де мән-жайларға қарамастан, барлық бала тең құқыққа ие.

15-бап. Баланың білім алуға құқығы

1. Әрбір баланың білім алуға құқығы бар және Қазақстан Республикасының білім туралы заңдарына сәйкес оған тегін бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім және конкурстық негізде тегін техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі және жоғары білім алуға кепілдік беріледі.

3. Ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалауға сәйкес арнаулы педагогикалық тәрбиені қажет ететін мүмкіндігі шектеулі балаларға мемлекеттік бюджеттен белгіленген стандарттар деңгейінде олардың білім алуына кепілдік беретін қосымша қаражат бөлінеді.

31-бап. Мүгедек баланың толымды өмірге құқықтары

1. Мүгедек баланың қоғам өміріне белсене араласуына ықпал ететін өз қадір-қасиетін қамтамасыз ету жағдайындағы толымды өмірге дені сау балалармен бірдей құқығы бар.

«Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы» 2002 жылғы 11 шілдедегі № 343 заңда [181] кемтар балалардың арнаулы білім, әлеуметтік, медициналық қызметтер алу құқықтары бекітілген.

1-бап. Осы Заңда пайдаланылатын терминдер мен анықтамалар

1) білім алу үшін арнаулы жағдайлар – мүмкіндігі шектеулі балалардың оларсыз білім беру бағдарламаларын меңгеруі мүмкін болмайтын, арнаулы оқу және жеке дамыту бағдарламаларын, оқыту әдістерін, техникалық, оқу және өзге де құралдарды, тыныс-тіршілік ортасын, психологиялық-педагогикалық қолдап отыруды, медициналық, әлеуметтік және өзге де көрсетілетін қызметтерді қамтитын жағдайлар;

2) кемтар бала (балалар) – белгіленген тәртіппен расталған, туа біткен, тұқым қуалаған, жүре пайда болған аурулардан немесе жарақаттардың салдарынан тіршілік етуі шектелген, дене және (немесе) психикалық кемістігі бар он сегіз жасқа дейінгі бала (балалар);

8) ерте қолға алу (ерте қолдау) – психикалық-дене бұзылыстары скринингін, диагностиканы, емдеуді, дамыта оқытуды қамтитын, сәби жастағы (үш жасқа дейінгі) балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау;

9) әлеуметтік бейімдеу – нысаналы әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау процесінде кемтар балалардың қоғамда қабылданған құндылықтарды, мінез-құлық ережелері мен нормаларын игеруі

мен қабылдауы және еңбекке даярлануы жолымен әлеуметтік орта жағдайларына белсенді түрде икемделуі;

13-1) мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау – мүмкіндігі шектеулі балаларға тұрмыс-тіршілігіндегі шектелуді еңсеру және оның орнын толтыру үшін жағдай жасауды қамтамасыз ететін және оларға басқа азаматтармен бірдей қоғам өміріне қатысу мүмкіндіктерін жасауға бағытталған арнаулы әлеуметтік, медициналық және білім беру қызметтерін ұсынатын білім беру, халықты әлеуметтік қорғау, денсаулық сақтау ұйымдарының қызметі;

15) арнаулы білім беру – кемтар балаларға арнайы жағдайлар жасай отырып білім беру;

17) арнаулы білім беру ұйымдары – мүмкіндігі шектеулі балалардың диагностикасы және консультациялар алуы, оларды психологиялық-педагогикалық қолдау, оқыту мен тәрбиелеу үшін құрылған ұйымдар: психологиялық-медициналық-педагогикалық консультациялар, оңалту орталықтары, психологиялық-педагогикалық түзеу кабинеттері, балалар бақшалары, мектептер жанындағы логопедтік пункттер және басқа да ұйымдар;

19) психологиялық тексеру – кемтар балалардың психикалық жағдайының ерекшеліктері мен психикалық дамуындағы әлеуметтік мүмкіндіктерін анықтау;

22) педагогикалық тексеру – тиісті жастағы балаларға арналған жас нормативтерін ескере отырып, балалардың ақыл-ой жағынан даму ерекшеліктерін және олардың ойын ойнауға, білім алу мен қарым-қатынас жасауға әлеуметтік мүмкіндіктерін анықтау;

24) кемтар баланы оңалтудың жеке бағдарламасы – баланың соматикалық жай-күйі деңгейінің болжамын, психикалық-дене төзімділігін, отбасының әлеуметтік мәртебесі мен әлеуметтік инфрақұрылым мүмкіндіктерін ескере отырып, оның қажеттіліктерінің құрылымына, ден қоятын мәселелерінің шеңберіне, құштарлықтарының деңгейіне сәйкес баланың тұрмыстық, қоғамдық, кәсіби қызметке қабілетін қалпына келтіруге бағытталған медициналық, психологиялық, педагогикалық және әлеуметтік іс-шаралар тізбесі.

3-бап. Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау, оның мақсаттары, міндеттері мен принциптері

1. Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау баланың туғанынан басталып, ол кәмелеттік жасқа толғанға дейін, жаппай кешенді медициналық, психологиялық, педагогикалық және әлеуметтік тексеру мен кәсіби диагностика жүргізу, оңалтудың жеке бағдарламасын әзірлеу, медициналық, педагогикалық, психологиялық, әлеуметтік қызметтер көрсету және еңбекке баулу арқылы жүргізіледі.

6-бап. Білім беру саласындағы уәкілетті органның құзыреті

2) білім алу үшін арнаулы жағдайлардың бірыңғай қағидаттары мен нормативтерін айқындайды;

5) кемтар балаларды оқытуды жүзеге асыратын білім беру ұйымдарының материалдық-техникалық және оқу-әдістемелік жарақтандырылуы мен қамтамасыз етілуіне қойылатын ең төменгі міндетті талаптарды белгілейді;

8) білім беру ұйымдарын ғылыми-әдістемелік қамтамасыз ету жөніндегі қызметтің үйлестірілуін жүзеге асырады.

8-бап. Жергілікті мемлекеттік басқару органдарының құзыреті

5) кемтар балаларды арнаулы білім беру ұйымдарында оқытуды ұйымдастырады және оларды басқа білім беру ұйымдарында оқыту үшін жағдай жасайды.

9-бап. Кемтар балаларға медициналық, арнаулы білім беру және арнаулы әлеуметтік қызметтерді көрсететін ұйымдар

3. Мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған арнаулы білім беру қызметтерін Қазақстан Республикасының білім беру туралы заңнамасында белгіленген тәртіппен арнаулы ұйымдар: психологиялық-медициналық-педагогикалық консультациялар, психологиялық-педагогикалық түзеу кабинеттері, оңалту орталықтары, логопедтік пункттер, балалар бақшалары және басқа да білім беру ұйымдары көрсетеді.

4. Көрсетілетін арнаулы білім беру қызметтеріне:

1) ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау мақсатында балаларды тереңдетіп және кешенді зерттеп-қарау;

2) мүмкіндігі шектеулі балаларды арнаулы психологиялық-педагогикалық қолдау;

3) арнаулы оқу бағдарламалары бойынша оқыту және тәрбие беру;

4) Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес көрсетілетін өзге де қызметтер жатады.

10-бап. Психологиялық-медициналық-педагогикалық консультациялар

1. Психологиялық-медициналық-педагогикалық консультация балаларды зерттеп-қарауды және оларға консультация беруді, ерекше білім беру қажеттіліктерін және білім алу үшін арнаулы жағдайларды бағалауды, білім беру бағдарламасын айқындауды жүзеге асыратын, сондай-ақ мүмкіндігі шектеулі балаларды арнаулы психологиялық-педагогикалық қолдауға жіберетін білім беру ұйымы болып табылады.

11-бап. Кемтар балаларға білім беруді ұйымдастыру

2. Кемтар балалардың Қазақстан Республикасының білім туралы заңдарында белгіленген тәртіппен білім алуға құқығы бар. Мемлекет кемтар балаларды кәсіби даярлауға жәрдемдеседі.

14-бап. Кемтар балаларды еңбекке даярлау және оларға кәсіби білім беру

1. Кемтар балалар Қазақстан Республикасының білім беру туралы заң актілеріне сәйкес кәсіби білім ала алады.

15-бап. Кемтар балалардың құқықтары

1. Кемтар балалардың:

1) әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдауды кепілдікті түрде тегін алуға;

3) дене немесе психикалық кемістіктері байқалған сәттен бастап, оның көріну дәрежесіне қарамастан, психологиялық-медициналық-педагогикалық консультация қорытындысына сәйкес тегін медициналық-психологиялық-педагогикалық түзеуге;

5) психологиялық-медициналық-педагогикалық консультациялардың қорытындысына сәйкес арнаулы білім беру ұйымдарында немесе мемлекеттік білім беру ұйымдарында тегін мектепалды және жалпы орта білім алуға;

7) оқу бітіргеннен кейін алған біліміне және (немесе) кәсіби даярлығына сәйкес Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген тәртіппен жұмысқа орналасуға құқығы бар.

16-бап. Кемтар балалардың ата-аналары мен өзге де заңды өкілдерінің құқықтары

Кемтар балалардың ата-аналарының және өзге де заңды өкілдерінің:

3) өз балаларының Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау алуына.

Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319-III «Білім туралы» Заңында [6] ерекше білім беруді қажет ететін балаларға білім беруді ұйымдастыру кезінде пайдаланылатын негізгі терминдер берілген, білім алушылардың барлық деңгейлерде білім алуға кепілдіктері және білім алушылардың білім алу құқықтарын қамтамасыз ету жөніндегі мемлекеттік органдардың кепілдері анықталған.

1-бап. Осы Заңда пайдаланылатын негізгі ұғымдар:

7-4) білім алу үшін арнаулы жағдайлар – ерекше білім беруді қажет ететін адамдардың (балалардың), сондай-ақ мүмкіндігі шектеулі балалардың оларсыз білім беру бағдарламаларын меңгеруі мүмкін болмайтын, оқу, сондай-ақ арнаулы, жеке дамыту мен түзеу-дамыту бағдарламаларын және оқыту әдістерін, техникалық, оқу және өзге де құралдарды, тыныс-тіршілік ортасын, психологиялық-педагогикалық қолдап отыруды, медициналық, әлеуметтік және өзге де көрсетілетін қызметтерді қамтитын жағдайлар;

19-2) ерекше білім беруді қажет ететін адамдар (балалар) – тиісті деңгейде білім алу және қосымша білім алу үшін арнаулы жағдайларға тұрақты немесе уақытша қажеттілік көріп жүрген адамдар (балалар);

19-3) ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау – білім алу үшін қажетті арнаулы жағдайларды айқындау;

21) жалпы білім беретін мектеп – білім алушылар мен тәрбиеленушілерге мектепке дейінгі тәрбие беру мен оқыту бағдарламаларын, бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білімнің жалпы білім беретін оқу бағдарламаларын, арнаулы оқу мен жеке дамыту бағдарламаларын, сондай-ақ қосымша білімнің білім беру бағдарламаларын іске асыратын білім беру ұйымы;

21-7) инклюзивті білім беру – ерекше білім беру қажеттіліктері мен жеке-дара мүмкіндіктерін ескере отырып, барлық білім алушылар үшін білім алуға тең қолжетімділікті қамтамасыз ететін процесс;

42-1) мектепке дейінгі ұйым – мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың жалпы білім беретін, арнайы оқу бағдарламаларын, жеке дамыту бағдарламаларын іске асыратын білім беру ұйымы;

45) мемлекеттік білім беру тапсырысы - мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту, орта білім беру, мүмкіндігі шектеулі балаларды арнаулы психологиялық-

педагогикалық қолдау, балаларға қосымша білім беру жөнінде, экономиканың қажеттілігін қамтамасыз ету, білікті жұмыс күші мен қоғамның зияткерлік әлеуетін молықтыру үшін кадрларды даярлау, білікті жұмыскерлер мен мамандардың біліктілігін арттыру және оларды қайта даярлау жөнінде, сондай-ақ білім беру жүйесін оқу-әдістемелік қамтамасыз ету жөнінде мемлекет қаржыландыратын қызмет көрсетулер көлемі;

45-3) мүмкіндігі шектеулі балаларды арнаулы психологиялық-педагогикалық қолдау – қызметтің қандай да бір түрін орындау қабілеттерін қалпына келтіруге немесе оның орнын толтыруға бағытталған көрсетілетін қызметтер мен іс-шаралар кешені;

49-2) орта білім беру ұйымы – мектепке дейінгі тәрбие беру мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білімнің жалпы білім беретін оқу бағдарламаларын, мамандандырылған жалпы білім беретін және арнайы оқу бағдарламаларын іске асыратын білім беру ұйымы;

50-3) психологиялық-педагогикалық қолдап отыру – білім беру ұйымдарында іске асырылатын, процесінде ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау негізінде ерекше білім беруді қажет ететін адамдарды (балаларды) ойдағыдай оқыту және дамыту үшін әлеуметтік-психологиялық және педагогикалық жағдайлар жасалатын жүйелі-ұйымдастырылған қызмет.

5-бап. Білім беру саласындағы уәкілетті органның құзыреті

11) мектепке дейінгі тәрбие беру мен оқыту бағдарламаларын, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білімнің жалпы білім беретін оқу бағдарламаларын, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі, жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білімнің білім беру бағдарламаларын іске асыратын білім беру ұйымдарына оқуға қабылдаудың үлгілік қағидаларын әзірлейді және бекітеді;

11-3) білім беру ұйымдарында психологиялық-педагогикалық қолдап отыру қағидаларын әзірлейді және бекітеді;

11-4) ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау қағидаларын әзірлейді және бекітеді;

6-бап. Білім беру саласындағы жергілікті өкілді және атқарушы органдардың құзыреті

2. Облыстың жергілікті атқарушы органы:

3) ерекше білім беруді қажет ететін адамдарды (балаларды) оқытуды, олардың білім беру ұйымдарында білім алуы үшін арнаулы жағдайлар жасауды, әмбебап дизайн және (немесе) ақылға қонымды ыңғайлылық қағидаттарын ескере отырып, мемлекеттік құрылыс нормалары мен стандарттарына сәйкес білім беру ұйымдарының ғимараттарына, құрылысжайлары мен үй-жайларына қолжетімділікті қамтамасыз етеді;

8-бап. Білім беру саласындағы мемлекеттік кепілдіктер

1-1. Мемлекет ерекше білім беруді қажет ететін адамдарға (балаларға) олардың жеке даму ерекшеліктерін ескере отырып, білім беру жүйесі ұсынған

шекте білім алу нысанын таңдау құқығын беруді қоса алғанда, олардың өзін-өзі жетілдіруіне, білім берудің барлық деңгейлерінде өмір бойы оқуын жалғастыруына, өздерінің қабілеттерін еркін дамытуына жағдайлар жасайды.

6. Мемлекет инклюзивті білім берудің мақсатын іске асыра отырып, білім берудің барлық деңгейінде даму мүмкіндіктері шектеулі азаматтарға олардың білім алуына, дамуындағы ауытқуды түзетуіне және әлеуметтік бейімделуіне арнайы жағдайлар жасауды қамтамасыз етеді.

11-бап. Білім беру жүйесінің міндеттері

Білім беру жүйесінің міндеттері:

14) білім алушылар мен тәрбиеленушілердің жеке ерекшеліктерін ескере отырып, білім алуы үшін арнаулы жағдайлар жасау болып табылады.

14-бап. Білім беру бағдарламалары

2-тармақтың төртінші бөлігі.

Мүмкіндігі шектеулі балалар үшін арнайы оқу бағдарламалары әзірленеді.

9. Егер Қазақстан Республикасының заңдарында өзгеше көзделмесе, білім беру ұйымы лицензиясы болған жағдайда әртүрлі деңгейдегі білім беру бағдарламаларын іске асыруға құқылы.

Білім беру ұйымдары ерекше білім беруді қажет ететін адамдарды (балаларды) оқыту үшін білім беру бағдарламаларын білім алушылар мен тәрбиеленушілердің жеке даму ерекшеліктеріне және әлеуетті мүмкіндіктеріне сәйкес бейімдейді.

19-бап. Арнайы оқу бағдарламалары

1. Арнайы оқу бағдарламалары мектепке дейінгі тәрбие беру мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білімнің жалпы білім беретін оқу бағдарламалары және техникалық және кәсіптік білімнің білім беру бағдарламалары негізінде әзірленеді және мүмкіндігі шектеулі балаларды оқытуға және дамытуға бағытталады, білім алушылар мен тәрбиеленушілердің психологиялық-медициналық-педагогтік консультациялар ұсынымдары ескеріле отырып айқындалатын психикалық-физикалық ерекшеліктері мен танымдық мүмкіндіктерін ескереді.

3. Арнайы оқу бағдарламалары Қазақстан Республикасының заңдарында көзделген арнаулы білім беру ұйымдарында, мектепке дейінгі ұйымдарда, жалпы білім беретін мектептерде, техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарында немесе үйде іске асырылады.

26-бап. Білім алушылар мен тәрбиеленушілерді білім беру ұйымдарына қабылдауға қойылатын жалпы талаптар

2. Білім беру ұйымы қызмет көрсететін аумақта тұратын барлық балаларды, оның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін адамдарды (балаларды) қабылдауды қамтамасыз ететін мектепке дейінгі ұйымдарға және орта білім беру ұйымдарына оқуға қабылдау тәртібі тиісті үлгідегі білім беру ұйымдарына оқуға қабылдаудың үлгілік қағидаларында айқындалады.

31-бап. Бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім беру

1. 1-сыныпқа оқуға балалар алты жастан қабылданады.

Мүмкіндігі шектеулі балалар орта білім алу үшін алты – он жастан білім беру ұйымдарына қабылдана алады. Мүмкіндігі шектеулі балаларды оқыту ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау ескеріле отырып жүзеге асырылады. Бұл ретте білім беру бағдарламаларына сәйкес бастауыш және негізгі орта білім алудың ұзақтығы он жылдан кем болмауға тиіс.

43-бап. Білім беру ұйымдарының құзыреті

3. Білім беру ұйымдарының құзыретіне мынадай функциялар:

2) жұмыс оқу жоспарлары мен жұмыс оқу бағдарламаларын әзірлеу және бекіту;

2-1) қысқартылған оқыту мерзімімен білім беру бағдарламаларын әзірлеу және бекіту;

2-3) білім беру бағдарламаларын бейімдеу және іске асыру;

2-4) ерекше білім беруді қажет ететін адамдар (балалар) үшін жеке дамыту бағдарламаларын әзірлеу және іске асыру;

13-1) білім алу үшін арнаулы жағдайлар жасау.

6-2. Психологиялық-медициналық-педагогикалық консультациялар психологиялық-медициналық-педагогикалық зерттеп-қарау және консультация беру бағдарламаларын іске асырады.

6-3. Психологиялық-педагогикалық түзеу кабинеттері мен оңалту орталықтары түзеу-дамыту бағдарламаларын әзірлейді және іске асырады.

44-бап. Білім беру ұйымдарын басқару

5-1. Мемлекеттік білім беру ұйымдарының бірінші басшыларын ротациялау олардың кәсіби әлеуетін неғұрлым тиімді пайдалануды қамтамасыз ету мақсатында жүзеге асырылады.

Мемлекеттік білім беру ұйымдарының бірінші басшыларын ротациялау бір елді мекен шегінде жүзеге асырылады.

Мемлекеттік білім беру ұйымдарының бірінші басшыларына ротация жүргізу мерзімдері мен шарттары мемлекеттік білім беру ұйымдарының бірінші басшыларын ротациялауды жүргізу қағидаларында айқындалады.

45-бап. Еңбек қатынастары және білім беру ұйымы басшысының жауапкершілігі

3. Білім беру ұйымының басшысы Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген тәртіппен:

4-1) білім беру ұйымдарына оқуға қабылдаудың үлгілік қағидаларын бұзғаны немесе білім алу үшін арнаулы жағдайлар жасамағаны.

49-бап. Ата-аналардың және өзге де заңды өкілдердің құқықтары мен міндеттері

1. Кәмелетке толмаған балалардың ата-аналары мен өзге де заңды өкілдерінің:

1) баланың тілегін, жеке бейімділігі мен ерекшеліктерін ескере отырып білім беру ұйымын таңдауға;

4) өз балаларын оқыту мен тәрбиелеу проблемалары жөнінде психологиялық-медициналық-педагогикалық консультациялардан консультациялық көмек алуға;

5) балаларының шарттық негізде қосымша қызмет көрсетулер алуына құқығы бар.

56-бап. Білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттары

3. Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттары инклюзивті білім беру ескеріле отырып әзірленеді.

62-бап. Білім беру ұйымдарын мемлекеттік қаржыландыру

6-3. Мүмкіндігі шектеулі балаларды арнаулы психологиялық-педагогикалық қолдауға мемлекеттік білім беру тапсырысы білім алушылардың және (немесе) тәрбиеленушілердің санын және бір білім алушыға және (немесе) тәрбиеленушіге жұмсалатын шығыстардың орташа құнын қамтуға тиіс.

«Мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы» 2005 жылғы 13 сәуірдегі № 39-III ҚРЗ Заңымен [9] мүгедек адамдардың арнаулы білім, медициналық және әлеуметтік қызметтерді алуына кепілдіктер анықталды.

1-бап. Осы Заңда пайдаланылатын негізгі ұғымдар

8) мүгедек бала – тұрмыс-тіршілігінің шектелуіне және оны әлеуметтік қорғау қажеттігіне әкеп соқтыратын, ауруларға, мертiгулерге (жаралануға, жарақаттарға, контузияларға), олардың зардаптарына, кемiстiктерге байланысты организм функциялары тұрақты бұзылып, денсаулығы нашарлаған он сегiз жасқа дейiнгi адам.

10) мүгедектердi әлеуметтiк қорғау – мүгедектерге әлеуметтiк көмек көрсету, оңалту, сондай-ақ олардың қоғамға етене араласуы жөнiндегi шаралар кешенi.

9-бап. Білім беру саласындағы уәкілетті органның құзыреті

Білім беру саласындағы уәкілетті орган:

1) Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес мүгедектігі бар адамдардың білім алуын қамтамасыз етеді;

2) мемлекеттік тапсырыс немесе грант бойынша оқып жүрген мүгедектігі бар адамдарға Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес стипендиялар тағайындау мен төлеудің тәртібін әзірлейді; 4) осы Заңда, Қазақстан Республикасының өзге де заңдарында, Қазақстан Республикасы Президентінің және Қазақстан Республикасы Үкіметінің актілерінде көзделген өзге де өкілеттіктерді жүзеге асырады.

4) осы Заңда, Қазақстан Республикасының өзге де заңдарында, Қазақстан Республикасы Президентінің және Қазақстан Республикасы Үкіметінің актілерінде көзделген өзге де өкілеттіктерді жүзеге асырады.

15-бап. Мүгедектерді әлеуметтік қорғау

Мүгедектерге көрсетiлетiн әлеуметтiк көмек мемлекеттiк жәрдемақылар, өтемақылар түрiндегi төлемдердi және Қазақстан Республикасының

заңнамасында көзделген өзге де, оның ішінде қайырымдылық есебінен берілетін төлемдерді де қамтиды.

25-бап. Мүгедектердің әлеуметтік инфрақұрылым объектілеріне кіріп-шығуын қамтамасыз ету

1. Жергілікті атқарушы органдар міндетті:

1) ұлттық стандарттарға сәйкес елді мекендерді жобалау, салу және оларда құрылыс жүргізу, тұрғын аудандарды қалыптастыру, жаңадан игерілетін және реконструкцияланатын аумақтар мен басқа да елді мекендерді абаттандыру кезінде мүгедектердің тұрғын, қоғамдық және өндірістік ғимараттарға, құрылысжайларға және үй-жайларға кіріп-шығуын.

29-бап. Мүгедектерге білім алуы және мектепке дейінгі тәрбие алуы үшін жағдайларды қамтамасыз ету

1. Мүгедектерге тегін бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім алуға кепілдік беріледі.

2. Бірінші және екінші топтардағы мүгедектер мен мүгедек балалар үшін техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі және жоғары білім берудің кәсіптік оқу бағдарламаларын іске асыратын ұйымдарға оқуға түсу кезінде Қазақстан Республикасының Үкіметі белгілейтін мөлшерде қабылдау квотасы көзделеді.

3. Білім беру гранттарын алуға, сондай-ақ жоғары білімді кадрлар даярлауға мемлекеттік білім беру тапсырысы бойынша білім алушылардың құрамына қабылдауға арналған конкурстарға қатысу кезінде балдары тең болған жағдайда, медициналық қорытындыға сәйкес тиісті білім беру ұйымдарында оқуға қарсы көрсетілімдері жоқ бірінші және екінші топтағы мүгедектердің, бала кезінен мүгедектердің, мүгедек балалардың "Білім туралы" Қазақстан Республикасы Заңының 26-бабының 5-тармағында көзделген кезектілікке сәйкес артықшылықты құқығы болады.

4. Мемлекеттік тапсырыс немесе грант бойынша техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі және жоғары білім берудің кәсіптік оқу бағдарламаларын іске асыратын білім беру ұйымдарында оқитын мүгедектерге стипендиямен қамтамасыз ету жөніндегі жеңілдіктер Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес беріледі.

6. Мүгедек балаларды жалпы немесе арнаулы мектепке дейінгі ұйымдарда және басқа оқу орындарында тәрбиелеу мен оқыту мүмкін болмаған жағдайда, оларды тәрбиелеу мен оқыту ата-анасының немесе заңды өкілдерінің тілегі ескеріле отырып, Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен үйде жүргізіледі.

7. Мемлекет мүгедектердің, бала кезінен мүгедектердің және мүгедек балалардың білім алуы кезеңінде оларды күтіп-бағуға жұмсалған шығыстарды Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен толық немесе ішінара көтереді.

«Арнаулы әлеуметтік қызметтер туралы» 2008 жылғы 29 желтоқсандағы № 114-IV заң [29] өмірлік қиын жағдайда жүрген адамдар

(отбасылар) үшін арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсету саласында туындайтын қоғамдық қатынастарды реттейді.

1-бап. Осы Заңда пайдаланылатын негізгі ұғымдар

1) арнаулы әлеуметтік қызметтер – өмірлік қиын жағдайда жүрген адамға (отбасына) туындаған әлеуметтік проблемаларды еңсеру үшін жағдайларды қамтамасыз ететін және оның қоғам өміріне қатысуына басқа азаматтармен тең мүмкіндіктер жасауға бағытталған қызметтер кешені.

6-бап. Адам (отбасы) өмірлік қиын жағдайда деп танылуы мүмкін негіздер

1. Адам (отбасы) мынадай негіздер бойынша өмірлік қиын жағдайда жүр деп танылуы мүмкін:

1) жетімдік;

2) ата-ана қамқорлығының болмауы;

3) кәмелетке толмағандардың қадағалаусыз қалуы, оның ішінде девиантты мінез-кұлық;

4) кәмелетке толмағандардың арнаулы білім беру ұйымдарында, ерекше режимде ұстайтын білім беру ұйымдарында болуы;

5) туғаннан бастап үш жасқа дейінгі балалардың ерте психофизикалық даму мүмкіндіктерінің шектелуі;

6) дене бітімі және (немесе) ақыл-ой мүмкіндіктеріне байланысты организм функцияларының тұрақты бұзылуы;

7) әлеуметтік мәні бар аурулардың және айналадағыларға қауіп төндіретін аурулардың салдарынан тыныс-тіршілігінің шектелуі;

8) жасының егде тартуына байланысты, бұрынғы ауруы және (немесе) мүгедектігі салдарынан өзіне-өзі күтім жасай алмауы;

9) әлеуметтік бейімсіздікке және әлеуметтік депривацияға алып келген қатыгездікпен қарау;

10) баспанасыздық (белгілі бір тұрғылықты жері жоқ адамдар);

11) бас бостандығынан айыру орындарынан босатылуы;

12) пробация қызметінің есебінде болу.

10-бап. Білім беру саласындағы уәкілетті органның құзыреті

Білім беру саласындағы уәкілетті орган өз құзыреті шегінде:

1) арнаулы әлеуметтік көрсетілетін қызметтерді ұсыну саласындағы мемлекеттік саясатты іске асырады;

2) білім беру және балалардың құқықтарын қорғау саласындағы арнаулы әлеуметтік қызмет көрсету стандарттарын әзірлейді және бекітеді;

3) арнаулы әлеуметтік қызметтер ұсынатын субъектінің меншік нысанына қарамастан, әлеуметтік жұмыскерлерге қойылатын біліктілік талаптары мен оларды аттестаттау қағидаларын әзірлейді және халықты әлеуметтік қорғау және денсаулық сақтау саласындағы уәкілетті органдармен келісу бойынша бекітеді;

4) әлеуметтік қызметкерлер мамандықтарының тізбесін, оларды даярлау мен біліктілігін арттыру стандарттарын бекітеді;

5) мыналарды:

арнаулы әлеуметтік көрсетілетін қызметтерді ұсыну бойынша мониторинг жүргізуді;

халықтың арнаулы әлеуметтік көрсетілетін қызметтерге қажеттілігіне талдау жүргізуді;

арнаулы әлеуметтік көрсетілетін қызметтерді ұсыну саласындағы халықаралық ынтымақтастықты дамытуды қамтамасыз етеді;

б) мыналарды:

арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсету саласындағы бақылауды;

жеке және заңды тұлғалармен, халықты әлеуметтік қорғау және денсаулық сақтау саласындағы уәкілетті органдармен және басқа да мемлекеттік органдармен арнаулы әлеуметтік көрсетілетін қызметтерді ұсыну мәселелері бойынша өзара іс-қимыл жасауды;

осы Заңда, Қазақстан Республикасының өзге де заңдарында, Қазақстан Республикасы Президентінің және Қазақстан Республикасы Үкіметінің актілерінде көзделген өзге де өкілеттіктерді жүзеге асырады..

14-бап. Арнаулы әлеуметтік қызметтерге қажеттілікті бағалау және айқындау

1. Арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсету арнаулы әлеуметтік қызметтерге қажеттілікті бағалау мен айқындау жөніндегі әлеуметтік қызметкер айқындайтын өмірлік қиын жағдайда жүрген адамның (отбасының) арнаулы әлеуметтік қызметтерге қажеттілігін бағалау және айқындау негізінде жүзеге асырылады.

2. Арнаулы әлеуметтік қызметтерге қажеттілікке бағалау жүргізу және оны айқындау кезіндегі критерийлер:

1) тыныс-тіршілігінің шектелуі;

2) әлеуметтік бейімсіздік;

3) әлеуметтік депривация;

4) қолайсыз әлеуметтік орта болып табылады.

3. Әлеуметтік жұмыскер осы Заңның 13-бабында көрсетілген адамдардан өтініш келіп түскен күннен бастап он жұмыс күні ішінде аудандардың, облыстық, республикалық маңызы бар қалалардың, астананың жергілікті атқарушы органдарының тапсырмасы бойынша осы Заңның 8-бабы 2) тармақшасының бесінші абзацында белгіленген тәртіппен арнаулы әлеуметтік көрсетілетін қызметтерге мұқтаждықты бағалауды және айқындауды жүргізеді.

4. Арнаулы әлеуметтік қызметтерге қажеттілікті бағалау мен айқындау жөніндегі әлеуметтік қызметкер арнаулы әлеуметтік қызметтерге қажеттілікті бағалау және айқындау негізінде қорытынды дайындайды, онда қызметтің түрі, алушының санаты, қызмет көрсетілетін жер, қызметтің көрсетілу ұзақтығы, қызметтің мазмұны, жеке ерекшеліктері айқындалады.

Қазақстан Республикасының Конституциясында кепілдік берілген балалар мен жасөспірімдердің құқықтарын іске асырумен айналысатын мемлекеттік органдар арасында туындайтын қатынастарды реттейтін Қазақстан Республикасының негізгі заңдарын қарап, білім алушылардың білім алуға, оның ішінде психологиялық-педагогикалық қолдауға құқықтарын қамтамасыз ету жөніндегі мемлекеттік саясатты іске асыру тетіктерін айқындайтын Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулыларын талдауға көшеміз.

Білім беру ұйымдарының қызметін регламенттейтін үкіметтердің маңызды қаулыларының бірі **«Мемлекеттік білім беру ұйымдары қызметкерлерінің үлгі штаттарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2008 жылғы 30 қаңтардағы N 77 Қаулысы** болып табылады [30]. Осы қаулыда білім беру ұйымдары қызметкерлерінің, оның ішінде психологиялық-педагогикалық қолдау қызметіне кіретін педагогтердің жекелеген лауазымдары бойынша үлгілік штаттары бекітілді.

29. Білім беру ұйымдарында қажет болған жағдайда балаларды (тәрбиеленушілердің, білім алушылардың) бейіндік оқыту мен тәрбиелеуге сәйкес келетін, сондай-ақ өткізілетін үйірмелік, спорт, емдеу іс-шараларына қарай лауазымдардың (директордың бейін бойынша оқыту жөніндегі орынбасары, әлеуметтік педагог, ұйымдастырушы педагог, әлеуметтік талдаушы, сүйемелдеуші, көркемдік жетекші, костюмер, суретші, киномеханик, сахна жұмысшысы, музыкалық аспаптардың күйін келтіруші, өндірістік оқыту шебері, дене шынықтыру және еңбекке баулу жөніндегі нұсқаушы, қосымша білім беру педагогы, музыкалық жетекші, мұрағатшы, экономист және басқалар) штат бірліктері қосымша белгіленеді.

2. Бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім беру ұйымдары қызметкерлерінің үлгілік штаттары

Жалпы білім беретін мектептерде педагог-ассистент лауазымы психологиялық-медициналық-педагогикалық консультацияның ұсынысы бойынша белгіленеді.

Елімізде инклюзивті және арнайы білім беруді дамытудың маңызды кезеңі Президент Қ.К. Тоқаевтың 2021 жылғы 26 маусымдағы **«Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне инклюзивті білім беру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы»** Қазақстан Республикасының Заңына қол қоюы болды [15], оған сәйкес балалардың, оның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін балалардың құқықтарын реттейтін төрт заңға бірқатар өзгерістер мен толықтырулар енгізілді:

1. «Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы» Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 11 шілдедегі № 343 Заңы.

2. «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 8 тамыздағы № 345 Заңы.

3. «Қазақстан Республикасында мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 13 сәуірдегі № 39 Заңы.

4. «Білім туралы» Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 Заңы.

Оның негізінде арнайы психологиялық-педагогикалық қолдауға мемлекеттік білім беру тапсырысы енгізіледі және білім беру ұйымдарындағы психологиялық-педагогикалық қолдау қызметтерінің қызметі реттеледі. Құжат ерекше білім беруді қажет ететін балаларды білім беру мекемелеріне қабылдау қағидаларын бұзғаны немесе олар үшін жағдай жасамағаны үшін білім беру

ұйымдары басшыларының жауапкершілігін белгілейді. Сондай-ақ, заңда мүмкіндігі шектеулі балаларға психологиялық-медициналық-педагогикалық тексеру және консультациялар бағдарламаларын іске асыру арқылы оларды білім беру ортасына қосу арқылы оларға әмбебап көзқарас көзделген.

«Мектепке дейінгі, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру, мамандандырылған, арнаулы білім, жетім балалар мен ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларға арналған білім беру ұйымдарында, балаларға және ересектерге қосымша білім беру ұйымдарының үлгілік қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 31 тамыздағы № 385 бұйрығымен [31] мектепке дейінгі ұйымдар қызметінің тәртібі айқындалған.

2-қосымша: Орта білім беру (бастауыш, негізгі орта және жалпы орта) ұйымдары қызметінің үлгілік қағидалары

7. Жеке адамның қажеттіліктері мен мүмкіндіктері ескеріле отырып, білім беру бағдарламаларының мазмұнына, білім берудің әрбір деңгейін алуға қол жеткізу жағдайларының жасалуына қарай оқыту күндізгі, кешкі, сырттай оқыту, экстернат, қашықтықтан оқыту нысанында жүзеге асырылады.

9. Білім беру ұйымдарында ата-аналардың (заңды өкілдердің) мүдделері ескеріле отырып, ерекше білім беруге қажеттілігі бар білім алушыларды оқыту:

1) үлгілік оқу бағдарламасы, оның ішінде қысқартылған немесе жеке оқу бағдарламасы бойынша жалпы сыныпта (үш баладан артық емес);

2) және (немесе) арнайы оқу жоспарлары мен бағдарламалары бойынша даму бұзылыстарының түрлері негізіндегі арнайы сыныптарда қарастырылған.

10. Ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды жалпы білім беретін ұйымнан арнайы білім беру ұйымына ауыстыру психологиялық-медициналық-педагогикалық консультацияның қорытындысы мен ұсынымының негізінде ата-аналарының (заңды өкілдерінің) келісімімен жүзеге асырылады.

«Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытуды, бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білімнің жалпы білім беретін оқу бағдарламаларын, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі, қосымша білімнің білім беру бағдарламаларын және арнайы оқу бағдарламаларын іске асыратын білім беру ұйымдарында жұмыс істейтін педагогтерді және білім және ғылым саласындағы басқа да азаматтық қызметшілерді аттестаттаудан өткізу қағидалары мен шарттарын бекіту туралы» **Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2016 жылғы 27 қаңтардағы № 83 бұйрығы [32]** педагогтерді аттестаттау және педагогтерге біліктілік санаттарын беру (растау) тәртібін айқындайды.

1-параграф. Педагогтерге кезекті біліктілік санаттарын беру тәртібі

65. Инклюзивті білім беруді жүзеге асыратын жалпы білім беретін мектептерде сабақ беретін педагогтер дипломда көрсетілген мамандыққа сәйкес

кезекті біліктілік санатын беруден өтеді, бұл ретте портфолиода ерекше білім беруді қажет ететін балалармен жұмыс жөніндегі материалдар көрсетіледі.

«Педагог лауазымдарының үлгілік біліктілік сипаттамаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2009 жылғы 13 шілдедегі N 338 Бұйрығы [33] меншік нысанына, ведомстволық бағыныстылығына және ұйымдық-құқықтық нысанына қарамастан мектепке дейінгі, бастауыш, негізгі орта және жалпы орта, техникалық және кәсіптік (орта білімнен кейінгі), арнайы, мамандандырылған, қосымша білім беру ұйымдарының қолдануы үшін міндетті.

3-тарау. Бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім беру

31. Инклюзивті білім беру шеңберінде 30-тармақта көрсетілген пәндер бойынша сыныпты топтарға бөлу әрбір ерекше білім беру қажеттілігі бар балаға сынып толымдылығындағы білім алушылардың жалпы санын үшке кеміту есебінен жүзеге асырылады.

«Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығы [33] тәрбие мен оқыту нәтижелеріне бағдарлана отырып, мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мазмұнына; тәрбиеленушілердің оқу жүктемесінің ең жоғары көлеміне; тәрбие мен оқыту мерзіміне қойылатын талаптарды айқындайды.

3-тарау. Білім алушылардың оқу жүктемесінің ең жоғары көлеміне қойылатын талаптар

31. Инклюзивті білім беру шеңберінде 30-тармақта көрсетілген пәндер бойынша сыныпты топтарға бөлу әрбір ерекше білім беру қажеттілігі бар балаға сынып толымдылығындағы білім алушылардың жалпы санын үшке кеміту есебінен жүзеге асырылады.

«Педагог лауазымдарының үлгілік біліктілік сипаттамаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2009 жылғы 13 шілдедегі № 338 бұйрығы [34] меншік нысанына, ведомстволық бағыныстылығына қарамастан мектепке дейінгі, бастауыш, негізгі орта және жалпы орта, техникалық және кәсіптік (орта білімнен кейінгі), арнайы, мамандандырылған, қосымша білім беру ұйымдарының қолдануы үшін міндетті және ұйымдық-құқықтық нысаны.

3-тарау. Бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім беру

1-параграф. Бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім беру ұйымдарының басшысы (директор, меңгерушісі)

3-параграф. Бастауыш білім беру ұйымы басшысының (директорының) орынбасары

4-параграф. Білім беру ұйымы (негізгі орта, жалпы орта) басшысының (директорының) оқу жұмысы жөніндегі орынбасары

5-параграф. Білім беру ұйымы (бастауыш, негізгі орта, жалпы орта) басшысының (директорының) тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасары

6-параграф. Білім беру ұйымы (бастауыш, негізгі орта, жалпы орта) басшысының (директорының) бейіндік оқыту, ғылыми-әдістемелік жұмыс жөніндегі орынбасары

7-параграф. Барлық мамандықтардың пән мұғалімдері

9-параграф. Педагог-психолог, білім беру ұйымдарының психологі

10-параграф. Орта білім беру ұйымдарының арнайы педагогі (мұғалім-дефектолог, дефектолог, мұғалім-логопед, логопед, олигофренопедагог, сурдопедагог, тифлопедагог)

11-параграф. Білім беру ұйымының педагог-ассистенті

12-параграф. Білім беру ұйымдарының әлеуметтік педагогі

13-параграф. Педагог-кәсіби бағдар беруші

«Орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдары үшін білім алушылардың үлгеріміне ағымдағы бақылауды, оларды аралық және қорытынды аттестаттауды өткізудің үлгілік қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2008 жылғы 18 наурыздағы N 125 Бұйрығы [35] бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білімнің білім беретін оқу бағдарламаларын іске асыратын білім беру ұйымдарындағы білім алушылардың үлгеріміне ағымдық бақылаудың, оларды аралық және қорытынды аттестаттау жүргізу тәртібін айқындайды.

2-тарау. Білім алушылардың үлгеріміне ағымдық бақылау жүргізудің тәртібі

15. Ерекше білім берілуіне қажеттіліктері бар білім алушыларды бағалау кезінде мұғалім сараланған және/немесе жеке тапсырмаларды қолданады, сондай-ақ білім алушының ерекшеліктерін есепке ала отырып, оның ішінде жеке оқу бағдарламаларын іске асыру кезінде бағалау өлшемшарттарына өзгерістер енгізеді.

3-тарау. Білім алушыларды қорытынды аттестаттаудан өткізу тәртібі

66. Ерекше білім беруге қажеттілігі бар білім алушыларға және жеке оқу бағдарламасы бойынша оқитын білім алушыларға қорытынды аттесттау өткізу қажеттілігі туралы мәселені білім алушылардың жеке ерекшеліктеріне сәйкес педагогикалық кеңес шешеді.

Арнайы білім беру ұйымдары мен жалпы білім беретін мектептердегі арнайы сыныптарындағы ерекше білім беруге қажеттілігі бар білім алушыларға арналған қорытынды аттестаттаудың емтихан материалдарын аудандық, қалалық білім бөлімдері немесе білім басқармасы әзірлейді.

«Білім туралы құжаттардың түрлерін, білім туралы мемлекеттік үлгідегі құжаттардың нысандарын және оларды есепке алу мен беру

қағидаларын, білім туралы өзіндік үлгідегі құжаттардың мазмұнына қойылатын негізгі талаптарды және оларды есепке алу мен беру қағидаларын, сондай-ақ білім беру ұйымдарында білім алуды аяқтамаған адамдарға берілетін анықтаманың нысанын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2015 жылғы 28 қаңтардағы № 39 бұйрығы [36].

Білім туралы мемлекеттік үлгідегі құжаттарды беру қағидалары
2-тарау. Мемлекеттік үлгідегі білім туралы құжаттарды беру тәртібі

Ерекше білім беруге қажеттілігі бар білім алушыға негізгі орта білім туралы аттестат беру үшін білім беру ұйымы басшысының бұйрығы негіздеме болып табылады.

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2015 жылғы 28 қаңтардағы № 39 бұйрығына 5-қосымша

Негізгі орта білім туралы аттестат

Осы нысанды толтыру бойынша түсіндірме: арнайы мектепте, арнайы сыныптарда және инклюзивті білім беру жағдайында жалпы білім беретін мектептерде ерекше білім беруге қажеттілігі бар білім алушыларға (жеңіл және орташа ақыл-ой кемістігі бар) арналған.

«Мектепке дейінгі, орта білім беру ұйымдарын, сондай-ақ арнайы білім беру ұйымдарын жабдықтармен және жиһазбен жарақтандыру нормаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2016 жылғы 22 қаңтардағы № 70 бұйрығы [37].

Осы бұйрыққа сәйкес білім беру ұйымдары ерекше білім беруді қажет ететін балалардың барлық санаттары үшін білім беру ұйымдарында түзету-дамыту ортасын құру үшін жабдықтармен және жиһазбен қамтамасыз етіледі.

«Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, орта білім берудің, сондай-ақ кредиттік оқыту технологиясын есепке алғандағы техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі, жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім берудің жан басына шаққандағы нормативтік қаржыландыру әдістемесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2017 жылғы 27 қарашадағы № 597 бұйрығы [38]. Әдістеме мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, орта білім берудің, сондай-ақ кредиттік оқыту технологиясын есепке алғандағы техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі, жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім берудің (бұдан әрі – білім берудің барлық деңгейлері) жан басына шаққандағы қаржыландыру нормативін есептеуде бірыңғай тәсілдемені айқындайды және білім беру ұйымының жан басына шаққандағы нормативтік қаржыландыру көлемі мен мемлекеттік білім беру тапсырысының көлемін жоспарлау үшін қолданылады.

2-параграф. Орта білім берудің жан басына шаққандағы нормативтік қаржыландыру көлемін есептеу алгоритмі

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар бір білім алушыға жылына білім беру процесінің шығыстар нормасы 2-ге көбейтіледі.

«Ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2022 жылғы 12 қаңтардағы № 4 бұйрығы [39] ерекше білім беру қажеттіліктерді бағалаудың тәртібін анықтайды.

1-тарау. Жалпы ережелер

4. Білім беру ұйымдарындағы ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау тәртібі келесіні қамтиды:

1) мұғалімнің (тәрбиешінің) әрбір білім алушының (тәрбиеленушінің) әлеуметтік-эмоционалдық әл-ауқатын және оқу-танымдық іс-әрекетінің ерекшеліктерін бақылауды, сондай-ақ білім алушылардың жетістіктерін критериалды бағалауды пайдалана отырып, оқу-тәрбие процесі барысында ерекше білім беруді қажет ететін балалардың анықтауын;

2) психологиялық-педагогикалық қолдау мамандардың ата-аналарының (занды өкілдерінің) келісімімен оқыту қиындықтары бар балалардың ерекше білім берілуіне қажеттіліктерін тереңдете зерделеуін және бағалауын;

3) білім беру ұйымының психологиялық-педагогикалық қолдау мамандардың тереңдетілген тексеру нәтижелері бойынша оқыту қиындықтары бар балаларға ПМПК-ға ерекше білім беру қажеттіліктерін одан әрі бағалауын;

4) психологиялық-педагогикалық түзеу кабинеттерінде және оңалту орталықтарында балалардың ерекше білім беру қажеттіліктерін пәнаралық ұжымдық бағалауды.

«Білім беру ұйымдарында психологиялық-педагогикалық қолдап отыру қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2022 жылғы 12 қаңтардағы № 6 бұйрығы [40] білім беру ұйымдарында психологиялық-педагогикалық қолдап отыру тәртібін реттейді.

Психологиялық-педагогикалық қолдап отыруға:

1) тәрбиеленушінің/білім алушының ерекше білім беру қажеттіліктерін анықтауды және бағалауды;

2) ерекше білім беру қажеттіліктері бар педагогтер мен тәрбиеленушінің/білім алушының отбасына консультативтік-әдістемелік көмек көрсетуді;

3) ерекше білім беру қажеттіліктері бар адамдарды (балаларды) табысты оқыту, дамыту және әлеуметтендіру үшін әлеуметтік-психологиялық және педагогикалық жағдайлар жасауды қамтиды.

Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің 2022 жылғы 1 ақпандағы № 21-ө өкімі «Балалардың хал-ахуал индексін бекіту туралы» [41] индексі балалардың хал-ахуалын және әртүрлі салаларда балаларға жағдай жасауға бағытталған ұлттық саясаттың тиімділік дәрежесін бағалау мақсатында әзірленді.

«Қазақстан Республикасында мүгедек адамдардың құқықтарын қамтамасыз ету және өмір сүру сапасын жақсарту жөніндегі 2025 жылға дейінгі ұлттық жоспарды бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 28 мамырдағы № 326 қаулысы [42].

Қазақстан Республикасында мүгедек адамдардың құқықтарын қамтамасыз ету және өмір сүру сапасын жақсарту жөніндегі 2025 жылға дейінгі Ұлттық жоспардың (бұдан әрі – ұлттық жоспар) мақсаттары Мүгедектердің құқықтары туралы Конвенцияны ратификациялауға байланысты Қазақстан Республикасы қабылдаған міндеттемелерді іске асыру және 2030 жылға дейін Қазақстанды әлеуметтік жаңғырту шеңберінде барлық осал топтар үшін қолайлы орта құру арқылы инклюзивті қоғамды қалыптастыру болып табылады.

«Білім беру ұйымдарын бағалау өлшемшарттарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 5 желтоқсандағы № 486 бұйрығы [43].

2-параграф. Бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім берудің жалпы білім беретін оқу бағдарламаларын іске асыратын білім беру ұйымдарын бағалау өлшемшарттары

Оқыту нәтижелерін бағалау өлшемшарттары келесі нақты өлшеуіштерге сәйкес жүзеге асырылады:

б) білім алушылар компьютерлік тестілеу рәсімдерінен босатылады және мынадай жағдайларда оқыту нәтижелерін бағалауға жататын білім алушылар контингентінің тізімдік құрамына енгізілмейді: психологиялық-медициналық-педагогикалық консультацияның қорытындылары (ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалар үшін);

13. Бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім берудің білім алушыларының оқу жүктемесінің ең жоғары көлеміне өлшемшарттар:

3) сыныптарды, оның ішінде инклюзивті білім беру шеңберінде ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар білім алушылардың ерекшеліктерін ескере отырып, топтарға бөлуге қойылатын талаптарды сақтау.

14. Білім алушылардың дайындық деңгейіне өлшемшарттар:

3) Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығымен бекітілген бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты (нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 29031 болып тіркелген) талаптарына сәйкес ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар білім алушыларды оқыту кезінде инклюзивті білім берудің (дамудың бұзылуын түзету және әлеуметтік бейімдеу) талаптарын орындау;

Соңғы жылдары елімізде инклюзивті саясат айтарлықтай қарқынмен дамып келеді, бірқатар халықаралық құжаттар ратификацияланды, заңнамалық және нормативтік құқықтық актілерге көптеген өзгерістер енгізілді, барлық мүдделі тараптардың қатысуымен әртүрлі деңгейлерде талқылаулар өтуде. Сапалы білім

алуға қолжетімділік құқығы ерекше білім беру қажеттіліктерінің әртүрлілігін ескере отырып, жеке мүмкіндіктеріне қарамастан барлық білім алушыларға Қазақстан Республикасының заңнамасымен кепілдендірілген. Ерекше білім беруді қажет ететін азаматтарды сапалы оқытуға тең қол жеткізу үшін жағдай жасау болашақта үлкен артықшылықтарға ие.

2 Қазақстандық мектептерде инклюзивті тәжірибелерді іске асыру бойынша ағымдағы жағдайды талдау

ҚР Тәуелсіздік жылдарында біздің елімізде балалардың құқықтарын, оның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін балалардың құқықтарын қорғауды қамтамасыз ететін 50-ге жуық нормативтік құқықтық актілер қабылданды. Қазақстанның инклюзивті саясаты халықаралық конвенциялардың талаптарына сәйкес дамуда (15 халықаралық құжат ратификацияланды, оның біріншісі – «Бала құқықтары туралы Конвенция» болды). Білім беру саласындағы стратегиялық құжаттар, нормативтік құқықтық актілер «Баршаға қолжетімді және жалпыға қолжетімді сапалы білім беруді қамтамасыз ету және өмір бойы оқытуды насихаттау» № 4 тұрақты даму мақсатына қол жеткізу мақсатында әзірленеді (Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясы 2015 жылғы 5 қыркүйекте штабқа қабылдаған 2030 жылға дейінгі кезеңге арналған Тұрақты даму саласындағы күн тәртібі – БҰҰ-ның Нью-Йорктегі штаб-пәтері).

Мемлекет басшысы Қ.Қ. Тоқаев 2021 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауында: «Біздің білім беру жүйеміз қолжетімді әрі инклюзивті болуға тиіс», – деп атап өтті. «Инклюзивті білім беру» ұғымы ерекше білім беру қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, барлық балалардың білім алу құқықтарына кепілдік бере отырып, «Білім туралы» ҚР Заңында бекітілген. Сондай-ақ Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі ұлттық даму жоспарында «Білім беру саласындағы қолжетімділік пен теңдікті қамтамасыз ету» 3 «Сапалы білім беру» жалпыұлттық басымдығының бірінші кезектегі міндеті ретінде айқындалған.

Мемлекет басшысы Қ.Қ. Тоқаев 2021 жылғы 26 маусымда «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне инклюзивті білім беру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заңға қол қойды. 2022 жылы балалардың әл-ауқатының индексі бекітілді.

Мектептерді жайлы, қауіпсіз және заманауи білім беру ортасымен қамтамасыз ету міндеті «Білімді ұлт» сапалы білім беру» ұлттық жобасында қойылғанын атап өту маңызды. Қазақстан Республикасының мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасының маңызды бағыттарының бірі (28.03.2023 ж. № 249ҚР ҮҚ) «тең бастапқы мүмкіндіктер жасау» 1-бағыты айқындалды, оның нысаналы индикаторларының бірі «Инклюзивті білім беру үшін жағдай жасаған білім беру ұйымдарының үлесі» болып табылады.

Мемлекет басшысының ҚР стратегиялық құжаттарында еліміздің педагогикалық қоғамдастығы алдына қойған баршаға бірдей және сапалы білім алуға қол жеткізуді қамтамасыз ету жөніндегі міндет, балалардың, оның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін балалардың құқықтарын қорғау жөніндегі халықаралық конвенцияларды ратификациялау, тәуелсіздік жылдарында инклюзивті білім беру саласында нормативтік құқықтық құжаттарды әзірлеу мемлекеттік деңгейде Қазақстанда қалыптасқан инклюзивті саясаттың құрылғанын куәландырады. Бұл ретте, халықаралық тәжірибе [44], сондай-ақ

инклюзивті білім беру саласындағы озық ғылыми зерттеулердің деректері [45, 46] білім беру ұйымдары әкімшілігінің, білім алушыларға психологиялық-педагогикалық қолдау көрсететін мамандардың, күнделікті практикалық қызметте инклюзивті саясатты іске асыратын мектеп педагогтерінің нормативтік-құқықтық құзыреттерін қалыптастыру қажеттігін көрсетеді.

Осыған байланысты, осы құзыреттердің қалыптасу деңгейін, сондай-ақ олардың дамуына кедергі келтіретін себептерді анықтау үшін осы тарауда БІ. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының Инклюзивті білім беру орталығы жүргізген 2023 жылғы сәуірде өткізілген инклюзивті білім беру ортасын құру мәселелері бойынша еліміздің жалпы білім беретін мектептері педагогтерінің сауалнамасының нәтижелерін қоса алғанда, соңғы үш жылдағы кейбір зерттеулерге талдау ұсынылады. Орталық жүргізген зерттеулердің деректері білім беру ұйымдарының инклюзивті білім беру үшін жағдай жасау жөніндегі ҚР Білім министрлігінің статистикалық деректерімен, ЮНИСЕФ жүргізген алдыңғы зерттеулердің деректерімен салыстырылады. Теориялық деректермен қатар, инклюзивті тәжірибелерді енгізу бойынша еліміздің білім беру ұйымдарының оң тәжірибесі ұсынылатын болады, сондай-ақ инклюзивті білім беру саласындағы нормативтік-құқықтық базаны жетілдіру бойынша Инклюзивті білім беру орталығының жұмыс тобының ұсынымдары зерделенетін болады.

БІ. Алтынсарин атындағы ҰБА Инклюзивті білім беру орталығы жүргізген ғылыми зерттеулерді талдау

2021 жылы ҚР БҒМ тапсырысы бойынша БІ. Алтынсарин атындағы ҰБА қызметкерлері еліміздің мектептеріндегі инклюзивті білім берудің жағдайын зерделеуге, психологиялық-педагогикалық қолдаудың мектеп қызметтерінің қызметіне мониторинг жүргізуге бағытталған екі ірі зерттеу жүргізді. Осы зерттеулердің қорытындылары бойынша бастауыш мектепте 12 жылдық білім беру шеңберінде инклюзивті орта жағдайында оқыту процесін ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар [47] және орта білім беру ұйымдарында білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау бойынша мониторинг жүргізу қорытындылары бойынша әдістемелік ұсынымдар әзірленді [48].

2021 жылы ҚР Білім және ғылым министрлігінің тапсырысы бойынша БІ. Алтынсарин атындағы ҰБА Инклюзивті білім беру орталығы [47] жүргізген зерттеудің мақсаты орта білім беру ұйымдарындағы инклюзивті білім берудің жағдайын зерделеу және қазіргі қазақстандық мектепте инклюзивті білім беру ортасын ұйымдастыру бойынша ұсынымдар әзірлеу болды.

Аталған зерттеу шеңберінде бірнеше міндеттер қатарын орындау қажет болды:

- деректерді жинау (зерттеу алаңынан жиналған деректер: мемлекеттік органдар мен үкіметтік емес ұйымдар өкілдерінің баяндамалары, білім беру және денсаулық сақтау жүйелері бойынша статистикалық деректер);

- деректерді талдау;

- Қазақстандағы орта білім беру ұйымдарында инклюзивті білім берудің ағымдағы жағдайын сипаттау;

- зерттеу қорытындыларын есепке алып, инклюзивті білім беру ортасын ұйымдастыру бойынша ұсынымдар әзірлеу.

Зерттеу объектісі ретінде Қазақстанның орта білім беру ұйымдары анықталды.

Зерттеу пәні ретінде орта білім беру ұйымдарында инклюзивтілік қағидаттарын іске асыру процесі анықталды.

Зерттеудің негізгі гипотезасы ретінде: «Қазақстанда инклюзивті білім беру бар, алайда практикада инклюзивті білім беру қағидаттарын іске асырудың жеткілікті жүйелі және дәйекті түрде құрылған тәсілдері байқалмайды» деген тұжырым алынды.

Сол себепті зерттеудің негізгі сұрақтары ретінде келесі сұрақтар анықталды:

- Қазақстандағы инклюзивті білім берудің қазіргі жағдайы қандай?

- Инклюзивті білім беруді дамыту бойынша Үкіметпен қойылған мақсаттарға қол жеткізу үшін нені қолға алу керек?

Деректердің шындыққа сәйкестілігін қамтамасыз ету мақсатында триангуляция әдісі таңдалды. Бұл өз алдына деректерді жинаудың сандық және сапалық әдістерін қолдануды білдіреді. Сандық әдістердің ішінде сауалнама, сапалық әдістердің ішінде интервью және қолда бар деректерді: Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасын, соңғы жылдағы басқа да зерттеулер деректерін және Қазақстанның білім беру жүйесіндегі соңғы 3 жылдағы статистикалық деректерді талдау іске асырылды.

Интервью жүргізу үшін еліміздің 5 өңірі анықталды: Батыс Қазақстан, Шығыс Қазақстан, Түркістан, Солтүстік Қазақстан және Қарағанды облыстары. Іріктеу жергілікті білім беру басқармалары мамандарын, сонымен қатар ПМПК, ППТК, ҮЕҰ өкілдерін қамтыды [47].

Сапалық деректерді жинау мақсатында интервьюді жүргізу кезінде келесі маңызды міндеттер орындалды:

- мүдделі тараптардың көзқарастарын жинау;

- ашық сұрақтарға жауап алу;

- елімізде және өңірде инклюзивті білім беруді дамыту процестері туралы хабардарлық деңгейін анықтау.

Осыған байланысты интервью барысында келесі сұрақтарға жауап алынды:

- Мүдделі тараптардың, білім беру процесі қатысушыларының елімізде инклюзивті білім беруді дамыту жолындағы болып жатқан өзгерістерге қатынасы қандай?

- Инклюзивті практика орындарда қалай іске асады?

- Қалай көрініс табады?

- Нендей жетістіктер бар?

- Қандай мәселелер шешуді талап етеді?

Сауалнаманы жүргізудің мақсаты – сандық деректерді жинау, мұндайда екі басты міндет қойылды:

- орта білім беру ұйымдарында инклюзивті саясатты іске асыруда республикалық тенденцияны анықтау: түсіну, қабылдау, практикада қолдану;

- процеске қатысушылар арасында инклюзия мәселелері жөнінде хабардарлықты арттыру.

Сауалнама нәтижесінде негізгі сұраққа жауап беру қажет болды: республикалық деңгейде орта білім беру аясында инклюзивті білім беру аспектілерін түсіну және енгізу деңгейі қандай?

Зерттеудің мақсатты аудиториясын 14 облыстан және республикалық маңызды бар 3 қаладан барлығы 70 720 респондент, оның ішінде 16 763 педагог, 51 412 ата-ана, 723 ПМПК маманы және 1 822 ППТК маманы құрады.

17 өңірден мектептер бөлінісінде оқыту тілі қазақ 84 қалалық және 263 ауылдық мектептер және оқыту тілі орыс 48 қалалық және 112 ауылдық мектептер, сонымен қатар оқыту тілі аралас (қазақ, орыс) 76 қалалық және 118 ауылдық мектеп, барлығы 701 мектеп қатысты. Осылайша сауалнамаға барлық мектептер санының 10%-ы қатысты.

Сауалнама құрылымы 4 сауалнаманы қамтиды: педагогтер, ата-аналар, ПМПК және ППТК мамандары. Онлайн сауалнаманы жүргізу үшін Google Forms сервисі пайдаланылды.

Сауалнамаға педагогтердің өңірлік бөліністе қатысуына талдау жасайтын болсақ, сауалнамаға қатысқан барлығы 16 736 педагогтің ішінде жоғары көрсеткіштер педагог-респонденттердің жалпы санынан ШҚО (12%), Жамбыл (10%) және Атырау (9%) облыстарынан байқалды [1-сурет, 47].

Сауалнама бастауыш, орта және жоғары буын педагогтерін, сондай-ақ мектеп мамандары мен әкімшілігін қамтыды. Қатысушылардың ең көп үлесін орта және жоғары буын педагогтері құрады, олар сауалнамаға қатысқан педагогтердің жалпы санының 59%-ын құрады. Респонденттердің ең аз үлесін мектеп директорлары құрады, олар сауалнамаға қатысқан педагогтердің жалпы санының 2%-ын құрады [4-сурет, 47].

Сауалнамаға қатысқан педагогтердің біліктілік санаттарына келетін болсақ, олардың ең көп санын педагог-сарапшылар (21%) және педагог-модераторлар (20%) құрады.

Респонденттердің еңбек өтіліне қатысты жалпы көрсеткіштерге тоқтала келе ескере кететін жайт, респонденттердің басым бөлігін 6-15 жыл еңбек өтілі бар (31%) педагогтер, ПМПК және ППТК мамандары құрайды [7-сурет, 47].

Жүргізілген сауалнаманың деректеріне сәйкес сауалнамаға ең көбі жалпы білім беретін мектептердің педагогтері қатысты. Респонденттердің ең аз санын халықаралық мектептерде жұмыс істейтін респонденттер құрайды [8-9-сурет, 47].

Жүргізілген сауалнама деректеріне сәйкес, сауалнамаға ауылдық жерлердегі педагогтер мен ата-аналардың қатысу көрсеткіші жоғары [10-сурет, 47].

Осылайша, сауалнама қатысқан педагогтердің элеуметтік-демографиялық және кәсіби сипаттамаларын талдау педагогтердің басым көпшілігі жоғары білімі бар, орта және жоғары буында сабақ беретін, негізінен «педагог-модератор» және «педагог-сарапшы» біліктілігі бар, жұмыс тәжірибесі 6-15 жылды құрайтын педагогтер деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді [47].

Қазақстанның орта білім беру ұйымдарындағы инклюзивті білім берудің жағдайын зерттеу деректерін талдау инклюзивті білім берудің үш аспектісі: инклюзивті мәдениет, инклюзивті саясат, инклюзивті практика шеңберінде жүргізілді.

Инклюзивті практика қалыптасқан инклюзивті саясат пен инклюзивті мәдениет негізінде дамитынын ескере отырып, орта білім берудегі инклюзивті практиканың жағдайын талдау БҰҰ-ның Бала құқықтары туралы конвенциясында және балалардың тең сапалы білім алу құқықтарын регламенттейтін басқа да халықаралық және отандық құжаттарда бекітілген инклюзивті білім берудің негізгі қағидаттарын (1-қосымша) сақтауды ескере отырып жүргізілді.

1-қосымша. Инклюзивті білім беру қағидаттары

1. Адамның құндылығы оның қабілеті мен жетістіктерімен өлшенбейді
2. Әрбір адам сезінуге, ойлауға қабілетті
3. Әрбір адам қарым-қатынасқа түсуге құқылы
4. Барлық адамдар бір-біріне мұқтаж
5. Шынайы қарым-қатынас негізінде ғана сапалы білім алуға болады
6. Барлық адамдар құрдастарының қолдауы мен достығын қажет етеді
7. Кез келген адамның жетістіктері қолынан келетін істерімен өлшенуі тиіс
8. Әртүрлілік адамды тек дамыта түседі.

Дереккөз: Ерекше қажеттіліктері бар адамдарға білім беру бойынша дүниежүзілік конференция: қолжетімділік және сапа (Саламанка, Испания, 7-10 маусым 1994 ж.),

https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/pdf/salamanka.pdf

Зерттеу барысында еліміздің білім беру ұйымдарында инклюзивтік практиканы іске асыруды реттейтін қолданыстағы нормативтік құжаттар инклюзивтілік индикаторларына сәйкестігі тұрғысынан зерделенді [44].

Қазақстанның білім саласындағы негізгі нормативтік құқықтық актілерін талдау инклюзивті практиканың құқықтық негіздері Қазақстан Республикасының Конституциясында, Қазақстан ратификациялаған адам құқықтары жөніндегі халықаралық конвенцияларда, «Бала құқықтары туралы» ҚР Заңында, сондай-ақ бірқатар заңға тәуелді актілерде қаланғанын көрсетті. Сонымен қатар Инклюзивті білім беру мониторингі шеңберінде [49] және Инклюзия индексында [44] сипатталған инклюзивті практиканы дамытудың тиімділігіне қол жеткізу үшін оны дамыту жөніндегі жүйелік тетіктерді қамтамасыз ету қажет: инклюзивті практика индикаторларын (2-қосымша) және оларды іске асыру тетіктерін нақтылау қажет.

2-қосымша. Инклюзивті тәжірибе индикаторлары

- 1) мектеп сапалы білім алу үшін барлық білім алушыларға тең мүмкіндіктер береді;
- 2) мектеп білім алушылардың үлгерімі мен жетістіктеріне мониторинг жүргізеді;
- 3) мектепте ерекше білім беруді қажет ететін балаларды оқыту үшін қажетті материалдық-техникалық жағдайлар жасалған;

4) мектепте ерекше білім беруді қажет ететін балалардың жеке мүмкіндіктерін қанағаттандыру үшін жағдайлар жасалады;

5) мектепте психологиялық-медициналық-педагогикалық қолдау қызметі тиімді жұмыс істейді;

6) мектеп басқа білім беру ұйымдарымен, қоғамдық бірлестіктермен ынтымақтастыққа бастамашылық жасайды және қолдайды.

Дереккөз: Қазақстан Республикасындағы инклюзивті білім беру шеңбері, 2017.

https://kuam.edu.kz/sites/default/files/2019/nauka/obyavlenia_i_sobytiya/02.05.2019/1/PDF/Ramka_monitoringa_inklyuzivnogo_obrazovaniya_v_RK.pdf

Еліміздің орта білім беру ұйымдарындағы инклюзивті практиканың жағдайын анықтау мақсатында Инклюзивті білім беру орталығы қызметкерлері педагогтер, ата-аналар, сондай-ақ Қазақстанның 17 өңірінің ПМПК және ППТК мамандары арасында инклюзивті практика мәселелері бойынша сауалнама жүргізді [47].

Сауалнама нәтижелері ретінде келесілерді келтіруге болады:

- барлық педагогтердің ерекше білім беруді қажет ететін балалармен жұмыс тәжірибесі жоқ, респонденттердің жартысына жуығы ерекше білім беруді қажет ететін балалармен жұмыс тәжірибесі жоқ немесе сұраққа жауап беру қиын деп жауап берді;

- педагогтердің педагог–ассистенттермен жұмыс тәжірибесі жоқ – респонденттердің 81%;

- ПМПК жұмысы туралы барлық педагогтер біле бермейді – педагогтердің 37%-ы;

- ерекше білім беруді қажет ететін балалардың ата-аналарын қолдаудың қолжетімді қызметтері туралы ақпараттандыру бойынша жұмыс нашар жүргізілуде – ерекше білім беруді қажет ететін балалардың ата-аналарының 40%-ы ПМПК жұмысы туралы білмейді, ата-аналардың 43%-ы ППТК қызметі туралы және 49%-ы ППТК қызметі туралы білмейді;

- ата-аналар көбінесе психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламасына қатыспайды және таныс емес – ата-аналардың 43%-ы;

- мектептерде инклюзивті білім беруді дамытуға қосқан үлесі бойынша ЖАО мен ҮЕҰ жұмысы оң бағаланады [47].

Инклюзивті білім беру саласындағы кейбір НҚА-мен педагогтердің жауаптарын талдау мысалында инклюзивті саясат призмасы арқылы инклюзивті практика бойынша педагогтердің сауалнамасының нәтижелеріне талдау жасайық.

«Сіз сабақ беретін сыныпта ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылар бар ма?» сұрағына педагогтердің басым бөлігі немесе 49%-ы мұндай балалар бар жауап берді, 45%-ы жоқ деп жауап берді және 6%-ы жауап беруге қиналды [85-сурет, 47].

Ауыл бөлінісінде ауылдық мектептердің барлық қатысушыларынан педагогтердің 48%-ы ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылар сыныбында, қала бөлінісінде қалалық мектептерден педагогтердің 51%-ы ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылар сыныбында болады [86-сурет, 47].

Жоғарыда көрсетілген деректер сауалнамаға қатысқан педагогтердің жартысы ерекше білім беруді қажет ететін балалары бар білім беру орталарында жұмыс істейді деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Алайда бұл сұраққа теріс жауап берген және жауап беруге қиналған респонденттердің бөлігі көптеген сұрақ туғызады. Бұл факт педагогтердің жартысына жуығы білім алушылардың ерекше білім беру қажеттіліктерін анықтауда, сондай-ақ ерекше білім беру қажеттіліктерінің түрлерін білуде қиындықтарға тап болғанын көрсетеді.

Осыған байланысты мектеп әкімшілігі, еліміздің педагогтері «Ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2022 жылғы 12 қаңтардағы № 4 бұйрығымен бекітілген, төрт кезеңнен тұратын ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау тәртібін (бұдан әрі – БҒМ № 4 бұйрығы) толыққанды зерделеуі қажет [50]:

1) мұғалімнің (тәрбиешінің) әрбір білім алушының (тәрбиеленушінің) әлеуметтік-эмоциялық әл-ауқатын және оқу-танымдық іс-әрекетінің ерекшеліктерін бақылауды, сондай-ақ білім алушылардың жетістіктерін критериалды бағалауды пайдалана отырып, оқу-тәрбие процесі барысында ерекше білім беруді қажет ететін балалардың анықтауы;

2) психологиялық-педагогикалық қолдау мамандардың ата-аналарының (заңды өкілдерінің) келісімімен оқыту қиындықтары бар балалардың ерекше білім берілуіне қажеттіліктерін тереңдете зерделеуі және бағалауы;

3) білім беру ұйымының психологиялық-педагогикалық қолдау мамандардың тереңдетілген тексеру нәтижелері бойынша оқыту қиындықтары бар балаларға ПМПК-ға ерекше білім беру қажеттіліктерін одан әрі бағалауы;

4) психологиялық-педагогикалық түзеу кабинеттерінде және оңалту орталықтарында балалардың ерекше білім беру қажеттіліктерін пәнаралық ұжымдық бағалауы.

«Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне инклюзивті білім беру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының 2021 жылғы 26 маусымдағы № 56-VII ҚРЗ Заңымен енгізілген инклюзивті білім беру мәселелері жөніндегі елдің нормативтік құқықтық базасындағы өзгерістерді ескере отырып [15], педагогтер «Білім туралы» ҚР Заңына сәйкес [6] ерекше білім беруді қажет ететін балаларға «тиісті деңгейдегі білім мен қосымша білім алу үшін арнайы жағдайларда тұрақты немесе уақытша қажеттіліктері бар адамдар (балалар)» жатады. Бұл анықтама балалардың денсаулығындағы қиындықтарға негізделген ерекше білім беру қажеттіліктерінің медициналық моделіне негізделген «ерекше білім беруді қажет ететін адамдар – балалар» бұрынғы ұғымын кеңейтті. Болжам бойынша, сыныпта ерекше білім беруді қажет ететін балалардың болуы туралы сұраққа теріс жауап берген педагогтер ПМПК қорытындысы бар мүмкіндігі шектеулі балалардың болуын білдірді. Бұл ретте «Білім беру ұйымдарында психологиялық-педагогикалық қолдау қағидаларын бекіту туралы» БҒМ 2022 жылғы 12 қаңтардағы № 4 және № 6 бұйрықтарына [40] (бұдан әрі – БҒМ № 6

бұйрығы) сәйкес ерекше білім беруді қажет ететін балаларды жіктеу қажеттіліктердің неғұрлым кең спектрін қамтитын ерекше білім беру қажеттіліктерінің әлеуметтік-педагогикалық моделіне негізделген, бұл білім алушыларда оқу қызметінің белгілі бір кезеңінде туындауы мүмкін.

Айта кететін жайт, БҒМ № 6 бұйрығында ұсынылған жіктеу ЭЫДҰ берген ерекше білім беруді қажет ететін балалар топтарының жіктелуіне сәйкес келеді [51]. Бұл жіктеу үш топты қамтиды [40]:

1) мінез-құлық және эмоционалдық проблемалары, қолайсыз психологиялық факторлары (отбасындағы тәрбиенің бұзылуы, бала-ата-ана және отбасы ішілік қарым-қатынастар) бар;

2) әлеуметтік-психологиялық, экономикалық, лингвистикалық мәдени сипаттағы кедергілері (әлеуметтік қауіпті отбасы балаларының педагогикалық немқұрайлылығы, жергілікті қоғамға бейімделуде қиындықтарға тап болған балалар (босқындар, мигранттар, қандастар және т.б. отбасылар) бар;

3) даму мүмкіндіктері шектеулі (есту, көру, интеллект, сөйлеу, тірек-қимыл аппараты, психикалық дамуы тежелген және эмоционалдық-еріктік бұзылыстар) адамдардың (балалардың) білім беру қажеттіліктерін бағалау негізінде жүзеге асырылады.

ПМПК-да білім алушылардың ерекше білім беру қажеттіліктері анықталған кезде БҒМ № 4 бұйрығына сәйкес мамандар ҚР Оқу-ағарту министрлігінің 2022 жылғы 31 тамыздағы № 385 «Мектепке дейінгі, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру, мамандандырылған, арнаулы білім, жетім балалар мен ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларға арналған білім беру ұйымдарында, балаларға және ересектерге қосымша білім беру ұйымдарының үлгілік қағидаларын бекіту туралы» бұйрығымен (бұдан әрі – ҚР ОАМ №385 бұйрық) (3-қосымша) бекітілген ерекше білім беруді қажет ететін балалардың әлеуметтік-педагогикалық сыныптамасын пайдаланады. ПМПК мамандары жүргізген ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау негізінде ҚР ОАМ № 385 бұйрығына сәйкес білім беру ұйымдарында оларды қанағаттандыру үшін көрсетілетін қызметтердің көлемі, түрлері айқындалады.

3-қосымша. Ерекше білім беруді қажет ететін балалардың әлеуметтік-педагогикалық сыныптамасы

1) есту қабілетінің зақымдалуы: (нашар еститін, естімейтін және кохлеарлы импланты бар бала);

2) көру қабілетінің зақымдалуы (нашар көретін, көрмейтін бала);

3) тірек-қозғалыс аппаратының бұзылысы (жеке күтімді талап етпей өз бетінше жүріп-тұратындар; арнайы жүріп-тұру құралдарының және (немесе) техникалық компенсаторлық (көмекші) құралдардың көмегімен жүріп-тұратындар; бірге еріп жүретін тұлғаның көмегін талап етіп өз бетінше жүріп-тұрмайтындар);

4) зерде зақымдалуы (жеңіл, орташа, ауыр және терең зерде зақымдалуы (жеңіл, орташа, ауыр және терең ақыл-ой кемістігі диагноздарына сәйкес келеді);

5) психикалық дамудың тежелуі;

б) сөйлеу тілінің дамымау түрі, формасы және деңгейі көрсетілген сөйлеу тілінің бұзылысы: фонетикалық-фонематикалық, сөйлеу тілінің жалпы дамымауы, тұтығу, ринолалия, дизартрия, дисграфия, дислексия және т.б.;

7) қарым-қатынас және әлеуметтік өзара іс-әрекеттің бұзылысы немесе қиындықтары (аутизм және аутистік спектрдің бұзылуы диагноздарына сәйкес келеді);

8) мінез-құлықтың бұзылыстары немесе қиындықтары (гипербелсенділік және зейін тапшылығының синдромы диагнозына және басқа мінез-құлық бұзылыстарына сәйкес келеді, соның ішінде әлеуметтік-психологиялық факторларға байланысты).

Дереккөз: ҚР Оқу-ағарту министрлігінің 2022 жылғы 31 тамыздағы № 385 «Мектепке дейінгі, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру, мамандандырылған, арнаулы білім, жетім балалар мен ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларға арналған білім беру ұйымдарында, балаларға және ересектерге қосымша білім беру ұйымдарының үлгілік қағидаларын бекіту туралы» бұйрығы (22.12.2022 ж. жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен)

<https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029329>

Білім алушылардың ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалаудан басқа педагогтерге «Орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдары үшін білім алушылардың үлгеріміне ағымдағы бақылауды, аралық және қорытынды аттестаттауды жүргізудің үлгілік қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2008 жылғы 18 наурыздағы № 125 Бұйрығымен (өзгерістермен) (13.04.2023 ж. жағдай бойынша) регламенттелетін білім алушылардың (тәрбиеленушілердің) жетістіктеріне критериалды бағалау жүргізу қажет (бұдан әрі – БҒМ № 125 бұйрығы) [35]. Педагогтер сондай-ақ ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылардың үлгеріміне ағымдағы бақылау жүргізу, сондай-ақ оларды қорытынды аттестаттау кезінде осы бұйрықты басшылыққа алуы қажет. Ұлттық білім академиясы әзірлеген әдістемелік ұсынымдар инклюзия жағдайында оқу пәндері бойынша ТЖБ және ТЖБ сараланған тапсырмаларын әзірлеу бойынша, ерекше білім беруді қажет ететін балаларға қорытынды аттестаттауды ұйымдастыру бойынша педагогтерге үлкен көмек көрсетеді [52, 53, 54, 55]. Осылайша, педагогтердің ерекше білім беруді қажет ететін балалардың қолданыстағы жіктемесін білуі, білім алушылардың (тәрбиеленушілердің) жетістіктерін критериалды бағалауды қолдануы оларға білім алушылардың ерекше қажеттіліктерін уақытылы анықтауға және оқу-тәрбие процесін ұйымдастыруға, сондай-ақ әр баланың жеке мүмкіндіктері мен ерекше қажеттіліктеріне сәйкес білім алу үшін қолайлы жағдай жасауға мүмкіндік береді. Оқу-тәрбие процесін ұйымдастыру кезінде педагогтер сыныпты қазақ тілі мен әдебиеті, шет тілі, технология, информатика бойынша топтарға бөлу кезінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар әрбір балаға есептегенде білім алушылардың жалпы санын үшке азайту жүзеге асырылатынын ескеруі қажет. Мысалы, егер сыныпта 25 бала білім алса, онда топтарға бөлінгенде, ерекше білім беруді қажет ететін бала бар топта білім алушылар саны 9 баланы құрайды (ерекше білім беруді қажет ететін 1 бала ерекше білім беруді қажет етпейтін үш баланы ауыстырады), басқа топта – 14 бала [6].

«Сіз сабақ беретін сыныпта жеке немесе қысқартылған (бейімделген) бағдарлама бойынша оқитын білім алушылар бар ма?» сұрағы бойынша

респонденттерге үш жауап нұсқасы ұсынылды: 1) иә, жеке бағдарлама бойынша; 2) иә, қысқартылған (бейімделген) бағдарлама бойынша; 3) жоқ. Сауалнамаға қатысушылардың жауап нәтижелері келесідей: басым бөлігі (69%) теріс жауап берді, респонденттердің 22%-ы «иә, жеке бағдарлама бойынша», 9%-ы «иә, қысқартылған (бейімделген) бағдарлама бойынша» білім алады деп жауап берді [88-сурет, 47]. Сауалнамадан алынған нәтижелерді талдау барлық респонденттердің тек 1/5 бөлігінің ғана жеке бағдарлама бойынша жұмыс істейтіні, 1/10 бөлігінің қысқартылған (бейімделген) бағдарлама бойынша жұмыс істейтіні және педагогтердің 2/3 бөлігі ғана аталмыш бағдарламалар бойынша жұмыс істемейтіні жөнінде қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Осы сұраққа жауаптардың нәтижелерін талдау, жалпы алғанда, педагогтердің көпшілігі ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылар үшін жеке бағдарламалар құруда, сондай-ақ оқу бағдарламаларын бейімдеуде қиындықтарға тап болады деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Бұл факт педагогтерге 2021 жылғы 26 маусымда қабылданған «Білім туралы» ҚР Заңына өзгерістер мен толықтыруларға сәйкес білім беру ұйымдарына берілген құзыреттерге назар аудару қажеттігін көрсетеді [6].

Сонымен қатар білім беру ұйымының құзыретіне ерекше білім беруді қажет ететін адамдарға (балаларға) арналған жеке дамыту бағдарламаларын әзірлеу және іске асыру да жатады [6]. Педагогтердің оқу жоспарларын, оның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларға арналған бағдарламаларды әзірлеуге және енгізуге қатысу, олардың оқу жоспары мен оқу процесінің кестесіне сәйкес толық көлемде орындалуын қамтамасыз ету, оның ішінде оқу бағдарламаларын жеке тұлғаға бейімдеу міндеттері барлық мамандықтардың педагогтеріне арналған біліктілік сипаттамаларымен анықталады [34].

Осы құзыреттерді іске асыру үшін педагогтер «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта және жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім Министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығын басшылыққа алуы қажет [33]. Осыған сәйкес ерекше білім беруді қажет ететін және мүмкіндігі шектеулі балаларды тәрбиелеу және оқыту кезінде баланың білім беру қажеттіліктеріне сәйкес үлгілік оқу, арнайы, жеке/бейімделген білім беру бағдарламалары пайдаланылады.

Педагогтерге ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды оқыту орта білім беру ұйымдары (бастауыш, негізгі орта және жалпы орта) қызметінің үлгілік қағидаларының 9-тармағына сәйкес ата-аналардың (заңды өкілдердің) мүдделерін ескере отырып жүзеге асырылатынын білу маңызды [31]:

Білім беру ұйымдарында ата-аналардың (заңды өкілдердің) мүдделері ескеріле отырып, ерекше білім беруге қажеттілігі бар білім алушыларды оқыту:

1) үлгілік оқу бағдарламасы, оның ішінде қысқартылған немесе жеке оқу бағдарламасы бойынша жалпы сыныпта (үш баладан артық емес);

2) және (немесе) арнайы оқу жоспарлары мен бағдарламалары бойынша даму бұзылыстарының түрлері негізіндегі арнайы сыныптарда қарастырылған.

Ерекше білім беруді қажет ететін балаларды үйде оқыту психофизикалық мүмкіндіктерге байланысты жалпы білім беру, қысқартылған (бейімделген) немесе арнайы бағдарламалар бойынша жүзеге асырылады [31].

Жеке бағдарламаларды әзірлеу және үлгілік оқу бағдарламасын бейімдеу үшін еліміздің педагогтері «Бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім беру деңгейлерін таңдау бойынша жалпы білім беретін пәндер мен курстар бойынша үлгілік оқу бағдарламаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім Министрінің 2022 жылғы 16 қыркүйектегі № 399 бұйрығын (бұдан әрі – 399-бұйрық) басшылыққа алуы тиіс [56]. Ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылар үшін жеке оқу жоспарларын жасау үшін педагогтер «Қазақстан Республикасының бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім берудің үлгілік оқу жоспарларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2012 жылғы 8 қарашадағы № 500 бұйрығын (бұдан әрі – БҒМ № 500 бұйрығы) басшылыққа алуы қажет [57].

Педагогтерге әдістемелік көмек ретінде Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы Инклюзивті білім беру орталығы қызметкерлерімен Ұлттық білім академиясының сайтында орналастырылған инклюзивті білім беру мәселелері бойынша бірқатар әдістемелік ұсынымдар әзірленгенін атап өткен жөн <https://uba.edu.kz/ru/metodology/3>. Мысалы, жалпы білім беру жоспарлары мен бағдарламаларын бейімдеу және инклюзивті білім беру жағдайында ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылар үшін жеке оқу жоспарлары мен бағдарламаларын құру бойынша әдістемелік ұсынымдарда инклюзивті білім беру жағдайында жалпы білім беру жоспарлары мен бағдарламаларын бейімдеу ерекшеліктері қарастырылған, инклюзивті білім беру жағдайында ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылар үшін жеке оқу жоспарлары мен бағдарламаларын құру бойынша әдістемелік ұсынымдар берілген [58].

Жаңартылған оқу бағдарламалары бойынша ерекше білім беруді қажет ететін балалармен жұмыс істейтін педагогтер үшін ерекше білім берді қажет ететін балаларға арналған жаңартылған оқу бағдарламаларын іске асыру бойынша әдістемелік ұсынымдар әзірленді [59]. Бұл ұсынымдарда жаңартылған білім беру мазмұны жағдайында сыныпта ерекше білім беруді қажет ететін балалармен жұмыс істеу әдістері мен технологиялары сипатталған. Педагогтер үшін инклюзия жағдайында жаратылыстану-математикалық және гуманитарлық білім берудің жеке бағдарламаларының принциптерін, критерийлері мен мазмұнын ашатын, сондай-ақ педагогтердің психологиялық-педагогикалық құзыреттілігін арттыруға бағытталған әдістемелік ұсынымдар әзірленді [60].

Арнайы оқу жоспарлары мен бағдарламалары бойынша жалпы білім беретін мектептердің арнайы сыныптарында оқитын балаларды оқытуды жүзеге асыру үшін педагогтер ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларға арналған «Жалпы білім беретін пәндер, таңдау бойынша курстар бойынша үлгілік оқу бағдарламаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2013 жылғы 3 сәуірдегі № 115 бұйрығымен бекітілген үлгілік оқу бағдарламаларын басшылыққа алуы қажет (16.09.2022 ж. жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен) (бұдан әрі – БҒМ бұйрығы № 115) [61].

«Ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыны психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламасын жасауға қатысасыз ба?» сұрағы педагогтердің ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыны психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламасын құруға қатысуына қатысты болды. Педагогтердің аталмыш сұраққа жауаптары келесідей: респонденттердің 33%-ы ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыны психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламасын жасауға қатысатындарын, орта есеппен жауап бергендердің жартысынан көбі (53%) қатыспайтындарын, 14% қатысатындарын, бірақ қиындық көретіндерін айтты [91-сурет, 47].

Көптеген мұғалімдердің психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламаларын жасауға қатыспауы бірнеше себептерге байланысты болуы мүмкін. Біріншіден, педагогтер БҒМ-ның № 338 бұйрығына сәйкес оқу бағдарламаларын, оның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларға арналған бағдарламаларды әзірлеуге және орындауға қатысу жөніндегі өздерінің функционалдық міндеттерін жеткілікті білмеуі мүмкін [34]. Екіншіден, осы сұраққа теріс жауап берген педагогтер жұмыс істейтін мектептерде психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі жоқ немесе жеткіліксіз жүйелік деңгейде жұмыс істейді деп болжауға болады. Бұл қызмет БҒМ № 6 бұйрығына сәйкес білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастыру мақсатында білім беру ұйымы басшысының бұйрығы негізінде құрылады (4-қосымша).

4-қосымша. Білім беру ұйымдарындағы психологиялық-педагогикалық қолдаудың құрылымы

Психологиялық-педагогикалық қолдау:

- 1) тәрбиеленушінің/білім алушының ерекше білім беру қажеттіліктерін анықтауды және бағалауды;
- 2) ерекше білім беру қажеттіліктері бар педагогтер мен тәрбиеленушінің/білім алушының отбасына консультативтік-әдістемелік көмек көрсетуді;
- 3) ерекше білім беру қажеттіліктері бар адамдарды (балаларды) табысты оқыту, дамыту және әлеуметтендіру үшін әлеуметтік-психологиялық және педагогикалық жағдайлар жасауды қамтиды.

Дереккөз: «Білім беру ұйымдарында психологиялық-педагогикалық қолдап отыру қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2022 жылғы 12 қаңтардағы № 6 бұйрығы

<https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200026513>

Бірінші кезеңде жалпы білім беру ұйымының басшысы психологиялық-педагогикалық қолдап отыруды ұйымдастыру туралы ережені шығарады және бекітеді, психологиялық-педагогикалық қолдап отыру жөніндегі мамандардың құрамы мен міндеттерін бекітеді, педагогтер мен мамандардың кәсіби өсуі үшін пәнаралық негізіне жағдай жасайды.

Білім беру ұйымы басшысының орынбасарлары білім алушылардың білім беру қажеттіліктерін бағалау процесін ұйымдастырады, білім беру

қажеттіліктерін бағалау кезеңінде және тәрбиеленушілерді/білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдап отыру процесінде тәрбиешілер/педагогтер, мамандар және ата-аналардың өзара іс-қимылын реттейді, психологиялық-педагогикалық қолдап отыруды жүзеге асыратын мамандардың құжаттамасын жинау мен қалыптастыруды бақылау.

Сынып жетекшілері пән мұғалімдері мен ата-аналардың өзара іс-қимылын ұйымдастырады, білім беру ұйымының әлеуметтік педагогтерімен бірлесе отырып баланың дамуының әлеуметтік жағдайын зерттейді, сабақ уақытында және сабақтан тыс уақытта қолайлы эмоциялық-психологиялық климатқа жағдай жасайды.

Білім беру ұйымының тәрбиешілері білім алушылардың оқу бағдарламаларын меңгеруінде қиындықтарды анықтау мақсатында оқу жетістіктерін бақылайды, кәсіптік этиканы және ерекше білім беруге қажеттіліктері бар адамдардың (балалардың) жеке ерекшеліктеріне байланысты құпиялылықты сақтайды, қажет болған жағдайда білім беру ұйымның психологтарынан, әлеуметтік педагогтерден немесе арнайы педагогтерден кеңес алады.

Екінші кезеңде білім беру қажеттіліктерін бағалау немесе ПМПК ұсынымы негізінде білім беру ұйымының басшысы ерекше білім беруге қажеттіліктері бар адамдарды (балаларды) психологиялық-педагогикалық қолдап отырудың жеке бағдарламаларын, оның ішінде жеке оқу жоспарларын, жеке/бейімделген білім беру бағдарламаларын, мамандардың жеке дамыту бағдарламаларын, ерекше қажеттіліктері бар адамдардың (балалардың) тізімін бекітеді.

Білім беру ұйымы басшысының орынбасарлары психологиялық-педагогикалық қолдап отыру процесін ұйымдастырады және бақылайды, ерекше білім беруге қажеттіліктері бар адамдарды (балаларды) психологиялық-педагогикалық қолдап отыру жеке бағдарламасын жасауға, қолдап отырудың нәтижелерін, тәрбиеленушінің даму динамикасын, оқушының жетістіктерін талқылауда қатысады, мүмкіндігі шектеулі оқушыларды/білім алушыларды сабақтан тыс және бос уақытындағы іс-шараларға қосады, ерекше білім беруге қажеттіліктері бар адамдарды (балаларды) жеке қолдау процесінің тиімділігін арттыру мақсатында білім беру ұйымында педагог-ассистенттерді ротациялауды жүзеге асырады.

Білім беру ұйымының педагогтері оқу бағдарламаларын бейімдейді, оқу процесін дараландырады және ерекше білім беруге қажеттіліктері бар адамдардың (балалардың) жетістіктерін бағалайды, білімдеріндегі, біліктеріндегі, дағдылардағы олқылықтарды толтырады, оқулықтарды, оқу материалдарды таңдайды, ерекше білім беруге қажеттіліктері бар адамдардың (балалардың) даму жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оқу процесін ұйымдастырады, физикалық, психикалық және моральдық денсаулығын сақтау мақсатында сабақтарда және сабақтан тыс жұмыстарда эмоционалдық жайлылық атмосферасын құрады.

Педагог-ассистент ерекше білім беруге қажеттіліктері бар адамдардың (балалардың) сабақта және өз бетінше оқу іс-әрекетінде өзін-өзі ұстау ережелерін

сақтау қабілетін жеке қолдау арқылы қалыптастыруға көмектеседі. Психофизикалық дамуы мен мінез-құлқы бұзылған білім алушыларға тұрақты негізде педагог-ассистент қызметтерін көрсету ПМПК ұсынымдары негізінде жүзеге асырылады.

Психологиялық-педагогикалық қолдап отыру кеңесінің шешімімен мінез-құлқында жеңіл ақаулары бар және сабақта бейімделуінде қиындықтары бар оқушыларға көмекші мұғалімнің қызметі тек бір тоқсанға ғана көрсетіледі. Педагог-ассистенттің көмегіне бұдан әрі қажеттілік ПМПК қорытындысы мен ұсынымы бойынша тағайындалады.

Педагог-психологтың немесе әлеуметтік педагогтың көмегіне мұқтаждық білім беру ұйымындағы психологиялық-педагогикалық қолдап отырудың бағалауымен анықталады [40].

Педагогтардың көпшілігінің ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыны психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламасын әзірлеуге қатыспауының үшінші себебі, оны әзірлеу бойынша білімнің, дағдылардың болмауы болып табылады. Осы құзыреттерді дамыту мақсатында Б. Алтынсарин атындағы ҰБА қызметкерлерімен еліміздегі инклюзивті білім беру мәселелері бойынша жүргізілген зерттеулер негізінде, сондай-ақ осы мәселе бойынша озық халықаралық және отандық тәжірибені зерделеу негізінде әзірленген әдістемелік ұсынымдарды пайдалану ұсынылады. Мысалы, жалпы білім беретін мектепте оқу процесінде ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды қолдау бойынша әдістемелік ұсынымдар психологиялық-педагогикалық қолдау қызметіне әдістемелік қолдауды және ерекше қажеттіліктері бар балаларды қолдау жөніндегі мамандардың ведомствоаралық өзара іс-қимылын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді [62]. Орта білім беру ұйымдарындағы инклюзивті білім берудің жағдайын зерттеу негізінде Б. Алтынсарин атындағы ҰБА әзірлеген әдістемелік ұсынымдар инклюзивті білім беру процесі жағдайында бастауыш сынып педагогтерінің кәсіптік құзыреттерін дамытуда жалпы білім беретін мектептердің басшылығына, әдіскерлерге, білім бөлімдері мен басқармаларының мамандарына әдістемелік көмек көрсетеді [63]. Жалпы білім беретін мектептердің басшылығы мен педагогтеріне, әдіскерлерге, білім бөлімдері мен басқармаларының мамандарына пәрменді оқу-әдістемелік қолдау көрсету мақсатында психологиялық-педагогикалық қолдау қызметін ұйымдастыру, барлық білім алушылардың әртүрлі қажеттіліктерін қанағаттандыру, ерекше білім беруді қажет ететін балалардың әлеуметтену және әлеуметтік бейімделу сапасын арттыру, мектеп қоғамдастығында инклюзивті мәдениетті дамыту бойынша әдістемелік ұсынымдар әзірленді [64]. Б. Алтынсарин атындағы ҰБА әзірлеген жоғарыда көрсетілген және басқа да әдістемелік ұсынымдардан басқа, еліміздің педагогтеріне табысты өңірлік тәжірибені, мысалы, Ақмола облысында білім берудің барлық деңгейлерінде құрылған инклюзивті тәжірибелерді дамыту жөніндегі ресурстық орталықтардың жұмыс тәжірибесін зерделеу елеулі көмек көрсетеді [65].

ҚР БҒМ № 6 бұйрығына сәйкес үшінші топтағы (мүмкіндігі шектеулі балалар) ерекше білім беруді қажет ететін балаларды психологиялық-педагогикалық қолдауды педагогтерден басқа арнайы педагогтар, психологтар, әлеуметтік педагогтар, педагог-ассистенттер жүзеге асыратынын ескере отырып, сауалнама парағында педагогтердің педагог-ассистентпен өзара іс-қимыл жасау мәселесі қамтылды.

«Педагог-ассистентпен бірге бір сыныпта жұмыс істеп көрдіңіз бе?» сұрағына педагогтердің жауаптары келесідей болды: сауалнамаға қатысқан педагогтердің 81%-ы педагог-ассистентпен жұмыс тәжірибесі жоқтығын, ал 19%-ы жұмыс тәжірибесі бар екендігін білдірді [93-сурет, 47]. Педагогтердің педагог-ассистенттермен бірлескен жұмыс тәжірибесінің болмауы зерттеу жүргізу кезінде (2021 жылғы 1 сәуірден 15 мамырға дейін) педагог-ассистент лауазымы ҚР барлық мектептерінде енгізілмегендігіне байланысты болуы мүмкін. Бұл ретте педагог-ассистентке қойылатын біліктілік талаптары 2020 жылғы 30 сәуірде, яғни зерттеу жүргізуден бір жыл бұрын «Білім туралы» ҚР Заңымен әзірленіп, бекітілді [6]. Осылайша, педагог-ассистент лауазымының болмауы мектеп әкімшілігінің білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдауды, оның ішінде педагог-кәсіптік бағдар берушімен сүйемелдеуді қамтитын балаларды оқытуға арнайы жағдайлар жасау (5-қосымша) бойынша жұмысының жеткіліксіздігін көрсетуі мүмкін. 2021 жылғы маусымда «Білім туралы» ҚР Заңына енгізілген өзгерістер мен толықтыруларға сәйкес [6] білім беру ұйымдарының басшылары білім беру ұйымдарына оқуға қабылдаудың үлгілік ережелерін бұзуға немесе білім алу үшін арнайы жағдайлар жасамауға жауапты екенін атап өту маңызды. Осыған байланысты өңірлік оқу-әдістемелік кабинеттердің әдіскерлеріне осы мәселе бойынша мектеп әкімшілігімен түсіндіру жұмыстарын жүргізу ұсынылады. Әдістемелік ресурстар ретінде Б. Алтынсарин атындағы ҰБА Инклюзивті білім беру орталығымен мектеп әкімшілігі үшін инклюзивті ортада білім беру процесін ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар пайдаланылуы мүмкін, ұсынымдар мектеп ортасында «баршаға білім беру» қағидатын іске асыруда білім беру ұйымының әкімшілігі мен педагогикалық ұжымына пәрменді практикалық көмек көрсетеді [66].

5-қосымша. Білім алу үшін арнаулы жағдайлар

білім алу үшін арнаулы жағдайлар – ерекше білім беруді қажет ететін адамдардың (балалардың), сондай-ақ мүмкіндігі шектеулі балалардың оларсыз білім беру бағдарламаларын меңгеруі мүмкін болмайтын, оқу, сондай-ақ арнаулы, жеке дамыту мен түзеу-дамыту бағдарламаларын және оқыту әдістерін, техникалық, оқу және өзге де құралдарды, тыныс-тіршілік ортасын, психологиялық-педагогикалық қолдап отыруды, медициналық, әлеуметтік және өзге де көрсетілетін қызметтерді қамтитын жағдайлар [6]

Педагогтердің көпшілігінің педагог-ассистентпен жұмыс тәжірибесі болмауының тағы бір себебі ҚР БҒМ № 4, 6 бұйрықтарына сәйкес білім алушылардың психологиялық-педагогикалық қолдауын жүзеге асыру бойынша

олардың ерекше білім беру қажеттіліктеріне бағалау жүргізу бойынша педагогтердің білімі мен функцияларының жеткіліксіз деңгейі болып табылады. Әрбір педагог педагог-ассистенттің негізгі қызметі ерекше білім беруді қажет ететін адамдарда (балаларда) сабақтарда мінез-құлық ережелерін орындау қабілетін және жеке қолдау арқылы дербес оқу қызметін қалыптастыру болып табылатынын білуі тиіс. Осылайша, педагог мен педагог-ассистент арасындағы өзара іс-қимылдың қаншалықты ұйымдасқан және сапалы құрылатындығы ерекше білім беруді қажет ететін білім алушы үшін оқу-тәрбие процесінің қаншалықты тиімді ұйымдастырылатындығына байланысты болады. Педагогтер сондай-ақ, егер баланың психофизикалық дамуы мен мінез-құлқының бұзылуы болса, ПМПК мамандары білім алушыларды педагог-ассистентпен **тұрақты негізде** сүйемелдеуді ұсынатынын ескеру қажет. Бұл ретте жеңіл мінез-құлық проблемалары және сыныпта бейімделу қиындықтары бар білім алушыларға педагог-ассистентпен сүйемелдеу жөніндегі қызметтер мектептің психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің шешімі негізінде уақытша негізде төрттен біріне ұсынылады. Білім алушыны педагог-ассистентпен қолдаудың одан әрі қажеттілігін ПМПК айқындайды [40].

«Педагог-ассистенттің қызметінің тиімділігін қалай бағалайсыз?» сұрағы бойынша жауаптарға назар аударсақ, барлық респонденттердің шамамен жартысы (47%) мектептерінде педагог-ассистенттің жоқтығын, 37% олардың қызметін тиімді деп бағалайтынын, 4%, керісінше, тиімді деп бағаламайтынын білдірді, сонымен қатар респонденттердің 12%-ы жауап беруге қиналатындықтарын білдірді [95-сурет, 47]. Осы нәтижелерді талдау еліміздегі көптеген мектептердің штаттық кестесінде педагог-ассистенттердің болмауы туралы гипотезаны растайды, олармен жұмыс тәжірибесі жоқ мұғалімдердің көпшілігінің жауаптарының нәтижелерін талдау негізінде ұсынылған. Педагог-ассистент қызметінің тиімділігін бағалауға қиналған педагогтердің пайызы да назар аударуды қажет етеді, бұл педагогтердің педагог-ассистенттердің функционалдық міндеттері туралы білімінің жоқтығын көрсетуі мүмкін (6-қосымша).

6-қосымша. Білім беру ұйымы педагог-ассистентінің лауазымдық міндеттері

Білім беру ұйымының педагог-ассистенті:

✓ *психологиялық-медициналық-педагогикалық консультацияның ұсынымы бойынша ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар баланы психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуді жүзеге асырады;*

✓ *балалардың ерекше білім алу қажеттіліктерін бағалау мақсатында мамандар мен педагогтердің командалық бағалауына, сондай-ақ жеке білім беру және дамыту бағдарламаларын құрастыруға қатысады;*

✓ *білім беру ұйымдарында ұйымдастырылған оқу және өзге де қызмет кезінде ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаларға, олардың өзіндік қызметі денсаулық жағдайы мен мінез-құлық ерекшеліктеріне байланысты шектелген жағдайда, көмек көрсетеді, психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетеді;*

- ✓ оқыту, тәрбиелеу және дамыту жұмыстары процесінде ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар бала туралы деректерді бақылауды жүзеге асырады және жинақтайды, білім беру бағдарламасын меңгеру нәтижелерін, білім беру, әлеуметтік-бейімдеу (мінез-құлық) дағдыларын қалыптастыру серпінін хаттамалауды жүргізеді және баланы оқыту және әлеуметтендіру процесін мониторингтеу үшін тәрбиешілер мен мамандарға ақпарат береді;
- ✓ ерекше білім беру қажеттіліктері бар баланың өмір сүру қауіпсіздігі мен денсаулығының қажетті жағдайларын сақтайды;
- ✓ белгіленген нысан бойынша есептік құжаттаманы жүргізеді [34].

Осыған байланысты педагогтер оқу-тәрбие үрдісінде ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды жеке қолдаумен қатар, мүмкіндігі шектеулі балалардың білім беру қажеттіліктерін жүзеге асыру және бағалауға қатысуды, сондай-ақ оқу-әдістемелік кешендегі көмекші қызметтерін білуі, жеке оқу жоспарларын, жеке/бейімделген оқыту бағдарламаларын, жеке даму бағдарламаларын қоса алғанда, психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетудің жеке бағдарламаларын дайындау, жеке, топтық, топтық дамыту сабақтарын өткізуі керек [40].

«Мектеп әкімшілігі проблемаларды шешуге, ынтымақтастыққа және басқа ұйымдардың мұғалімдерімен тәжірибе алмасуға командалық көзқарасты дамытуға ықпал ете ме?» сұрағы бойынша педагогтерге 5 жауап нұсқасы ішінен 1-2 нұсқаны таңдау мүмкіндігі берілді. Сауалнамалардың нәтижелері келесі көріністі көрсетті: респонденттердің жартысынан көбі (51%) өз мектебінің әкімшілігі проблемаларды шешуге, ынтымақтастыққа және басқа ұйымдардың мұғалімдерімен тәжірибе алмасуға командалық тәсілді дамытуға семинарлар, коучингтер, мамандардың вебинарлары негізінде ықпал ететіндігімен келіседі, 31%-ы өзара сабақтарға қатысу, мәселелерді ұжымдық талқылау негізінде дамытуға ықпал ететіндігімен келіседі, респонденттердің 7%-ы ынтымақтастық тұрақты емес және жүйесіз деп есептейді, ал ынтымақтастық үшін жағдай жасалмаған, мотивация жоқ деп есептейтін педагогтер үлесі 4%-ды құрады, сондай-ақ «басқа» жауабын таңдағандар 7%-ды құрады [97-сурет, 47].

Көшбасшылықтың рөлі мектеп әкімшілігінің педагогтердің инклюзивті тәжірибелерін дамытудағы рөлі туралы алдыңғы қатарлы ғылыми зерттеулерде [67] мектептің педагогикалық ұжымының әлеуетін дамыту стратегияларында [68] бірнеше рет атап өтілді. Бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім беру ұйымдары басшыларының функционалдық міндеттері БҒМ № 338 [34] бұйрығымен айқындалған, оған сәйкес олар:

- ерекше білім беруді қажет ететін балаларды тәрбиелеу мен оқытуды ұйымдастыру үшін жағдай жасайды;

- ерекше білім беруді қажет ететін баланы тәрбиелеу және дамыту мәселелерінде балалар мен ата-аналарды психологиялық-педагогикалық қолдауды қамтамасыз етеді;

- ППҚҚ психологиялық қызметтің қызметін және білім алушылар мен тәрбиеленушілерді, оның ішінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларды психологиялық-педагогикалық қолдауды қамтамасыз етеді.

Білім беру ұйымдары басшыларының балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуді қамтамасыз ету жөніндегі міндеттері БҒМ № 6 бұйрығымен бекітілген (7-қосымша).

7-қосымша. Білім беру ұйымдары әкімшілігінің білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастыру жөніндегі міндеттері

Бірінші кезең:

Жалпы білім беру ұйымының басшысы психологиялық-педагогикалық қолдап отыруды ұйымдастыру туралы ережені шығарады және бекітеді, психологиялық-педагогикалық қолдап отыру жөніндегі мамандардың құрамы мен міндеттерін бекітеді, педагогтер мен мамандардың кәсіби өсуі үшін пәнаралық негізіне жағдай жасайды.

Білім беру ұйымы басшысының орынбасарлары білім алушылардың білім беру қажеттіліктерін бағалау процесін ұйымдастырады, білім беру қажеттіліктерін бағалау кезеңінде және тәрбиеленушілерді/білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдап отыру процесінде тәрбиешілер/педагогтер, мамандар және ата-аналардың өзара іс-қимылын реттейді, психологиялық-педагогикалық қолдап отыруды жүзеге асыратын мамандардың құжаттамасын жинау мен қалыптастыруды бақылау.

Екінші кезең:

Білім беру қажеттіліктерін бағалау немесе ПМПК ұсынымы негізінде білім беру ұйымының басшысы ерекше білім беруге қажеттіліктері бар адамдарды (балаларды) психологиялық-педагогикалық қолдап отырудың жеке бағдарламаларын, оның ішінде жеке оқу жоспарларын, жеке/бейімделген білім беру бағдарламаларын, мамандардың жеке дамыту бағдарламаларын, ерекше қажеттіліктері бар адамдардың (балалардың) тізімін бекітеді.

Білім беру ұйымы басшысының орынбасарлары психологиялық-педагогикалық қолдап отыру процесін ұйымдастырады және бақылайды, ерекше білім беруге қажеттіліктері бар адамдарды (балаларды) психологиялық-педагогикалық қолдап отыру жеке бағдарламасын жасауға, қолдап отырудың нәтижелерін, тәрбиеленушінің даму динамикасын, оқушының жетістіктерін талқылауда қатысады, мүмкіндігі шектеулі оқушыларды/білім алушыларды сабақтан тыс және бос уақытындағы іс-шараларға қосады, ерекше білім беруге қажеттіліктері бар адамдарды (балаларды) жеке қолдау процесінің тиімділігін арттыру мақсатында білім беру ұйымында педагог-ассистенттерді ротациялауды жүзеге асырады. [40]

Осылайша, оқушыларға психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетуді ұйымдастыру бойынша мектеп әкімшілігінің функцияларын ескере отырып, мектеп әкімшілігінің көшбасшылық құзыреттілігі қаншалықты қалыптасқанына мектептегі психологиялық-педагогикалық қолдау процесін ұйымдастыру сапасы және нәтижесінде ерекше білім беруді қажет ететін балалар мен олардың ата-аналарына көрсетілетін психологиялық-педагогикалық қолдау сапасы байланысты болады деген қорытынды жасауға болады, сондай-ақ мұғалімдерге. Осыған байланысты оқу-әдістемелік кабинеттердің әдіскерлері, білім басқармаларының мамандары білім беру ұйымдарының әкімшілігімен инклюзивті білім беру саласындағы нормативтік құқықтық базаны түсіндіру,

оның ішінде білім алу үшін арнайы жағдайлар жасау және ведомствоаралық өзара іс-қимыл мәселелері бойынша жүйелі негізде түсіндіру жұмыстарын жүргізуі қажет.

Инклюзивті білім беру саласындағы ынтымақтастық туралы сұраққа респонденттердің жауаптарының нәтижелері сондай-ақ мектепте инклюзивті мәдениетті қалыптастыру, білім беру кеңістігінің барлық қатысушыларының назарын ерекше білім беруді қажет ететін балаларды білім беру және әлеуметтендіру мәселелеріне тарту қажеттігін айғақтайды. Мәселен, **«Сіздің мектебіңіз инклюзивті білім беру мәселелері бойынша серіктестермен (білім беру, денсаулық сақтау, әлеуметтік қорғау органдары, қоғамдық бірлестіктер және т. б.) ынтымақтаса ма, олардан қажетті қолдау мен кері байланыс ала ма?»** респонденттердің жартысынан көбі өз мектебінің инклюзивті білім беру серіктестерімен ынтымақтастығына және олардан қажетті қолдау мен кері байланыс алуға сенімді (респонденттердің жалпы санының 58%), ал сауалнамаға қатысушылардың екінші бөлігі бұған сенімді емес (29% «иә, ынтымақтастық бар, бірақ белсенді емес») немесе мұндай ынтымақтастықты мүлдем жоққа шығарады (респонденттердің 13%) [99-сурет, 47].

Педагогтердің басқа ұйымдардың педагогтерімен және инклюзивті білім беру мәселелері бойынша серіктестермен ынтымақтастығы мәселелері бойынша жоғарыда көрсетілген жауаптарды талдау инклюзивті мәдениет пен инклюзивті практиканы дамытуға ықпал ететін білім беру ұйымдары әкімшілігінің көшбасшылық құзыреттерін дамыту қажеттігін көрсетеді. Осы дағдыларды дамыту үшін Инклюзивті білім беру орталығы қызметкерлері инклюзивті білім беру ортасын ұйымдастыруға бағытталған [66], ерекше білім беруді қажет ететін балалардың мамандық таңдауы кезінде отбасы, мектеп және жұмыспен қамту органдарының өзара іс-қимылы бойынша педагогтердің құзыреттерін дамыту [69], инклюзивті білім беру процесіне қатысушылардың психологиялық-педагогикалық құзыреттілігін арттыру [70], инклюзивті мәдениетті қалыптастыру білім беру ұйымдарында [71], инклюзивті білім беру мәселелері бойынша ведомствоаралық өзара іс-қимылды ұйымдастыруға [72] бағытталған бірқатар ұсынымдар әзірледі.

Жүргізілген зерттеу барысында педагогтердің арнайы білім беру ұйымдарымен (ПМПК, ППТК, Оңалту орталықтары ерекше білім беруді қажет ететін балалар мәселелері бойынша жеткіліксіз өзара іс-қимыл жасау, сондай-ақ респонденттердің пікірінше, ПМПК және ППТК мамандарының арнайы білім беру қызметтерін сапалы көрсетпеу проблемасы анықталды. Мәселен, **«Психологиялық-медициналық-педагогикалық консультациялардың (ПМПК) қызметін қалай бағалайсыз?»** сауалнамаға қатысқан педагогтердің жартысынан көбі (52 %) ПМПК өз функцияларын сапалы орындайды және олардың қызметіне оң баға береді деп жауап берді, 11% ПМПК өз функцияларын сапалы орындамайды, ал респонденттердің 1/3 бөлігі (37%) ПМПК қызметімен таныс емес деп санайды [103-сурет, 47].

ППТК қызметін бағалауға келетін болсақ, педагогтердің 51%-ы ППТК өз функцияларын сапалы орындайтынын және олардың қызметін оң бағалайтынын,

9%-ы ППТК өз функцияларын сапасыз орындайды, ал 40%-ы ППТК қызметімен таныс емес деп санайды [105-сурет, 47].

Педагогтардың 53%-ы ОО қызметімен таныс емес, педагогтердің 40%-ы ОО өз функцияларын сапалы орындайды және олардың қызметіне оң баға береді деп санайды, педагогтердің 7%-ы ОО өз функцияларын сапалы орындамайды деп санайды [107-сурет, 47].

Білім беру ұйымдары педагогтерінің арнайы ұйымдармен өзара іс-қимылы туралы алынған нәтижелерді талдау респонденттердің жартысынан көбі ПМПК, ППТК және ОО-мен өзара іс-қимыл жасайтынына қарамастан, педагогтердің кейбір бөлігінде арнайы білім беру ұйымдарының функциялары (8-қосымша) және олардың қызметінің ережелері, сондай-ақ мәселелер бойынша бірлескен жұмыс, білім алушылардың ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау және психологиялық-педагогикалық қолдау процесін ұйымдастыру туралы білім қалыптаспаған деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

8-қосымша. ПМПК, ППТК, ОО анықтамалары

Психологиялық-медициналық-педагогикалық консультация балаларды зерттеп-қарауды және оларға кеңес беруді, білім алу үшін ерекше білім беру қажеттіліктері мен арнайы жағдайларды бағалауды, білім беру бағдарламасын айқындауды, сондай-ақ мүмкіндігі шектеулі балаларды арнайы психологиялық-педагогикалық қолдауға бағыттауды жүзеге асыратын білім беру ұйымы болып табылады.

Психологиялық-педагогикалық түзету кабинеті жеке, топтық және кіші топтық сабақтар түрінде жеке дамыту және түзету-дамыту бағдарламаларын іске асыратын арнайы білім беру ұйымы болып табылады.

Оңалту орталығы жеке, топтық және кіші топтық сабақтар түрінде жеке дамыту және түзету-дамыту бағдарламаларын іске асыратын арнайы білім беру ұйымы болып табылады.

Дереккөз: «Мектепке дейінгі, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдары, жетім балалар мен ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларға арналған мамандандырылған, арнайы білім беру ұйымдары, ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларға арналған қосымша білім беру ұйымдары қызметінің үлгілік қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Ағарту министрінің 2022 жылғы 31 тамыздағы № 385 Бұйрығы (22.12.2022 ж. жағдай бойынша өзгертулер мен толықтырулармен)

<https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200026513>

Білім беру ұйымдары педагогтерінің ПМПК мамандарымен білім алушылардың ерекше қажеттіліктерін анықтау бойынша ынтымақтастығы БҒМ № 4 бұйрығына (9-қосымша) сәйкес жүзеге асырылады.

9-қосымша. Білім беру ұйымдарындағы ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау тәртібі

Білім беру ұйымдарындағы ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау тәртібі келесіні қамтиды:

1) мұғалімнің (тәрбиешінің) әрбір білім алушының (тәрбиеленушінің) әлеуметтік-эмоционалдық әл-ауқатын және оқу-танымдық іс-әрекетінің ерекшеліктерін бақылауды, сондай-ақ білім алушылардың жетістіктерін критериялды

бағалауды пайдалана отырып, оқу-тәрбие процесі барысында ерекше білім беруді қажет ететін балалардың анықтауын;

2) психологиялық-педагогикалық қолдау мамандардың ата-аналарының (заңды өкілдерінің) келісімімен оқыту қиындықтары бар балалардың ерекше білім берілуіне қажеттіліктерін тереңдете зерделеуін және бағалауын;

3) білім беру ұйымының психологиялық-педагогикалық қолдау мамандардың тереңдетілген тексеру нәтижелері бойынша оқыту қиындықтары бар балаларға ПМПК-ға ерекше білім беру қажеттіліктерін одан әрі бағалауын;

4) психологиялық-педагогикалық түзеу кабинеттерінде және оңалту орталықтарында балалардың ерекше білім беру қажеттіліктерін пәнаралық ұжымдық бағалауды.

Дереккөз: «Ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2022 жылғы 12 қаңтардағы № 4 бұйрығы, URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200026618>

Білім беру ұйымдарындағы ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау тәртібін басшылыққа ала отырып, педагогтер психикалық және физикалық дамуында ауытқулары жоқ және әлеуметтік-психологиялық факторлармен және оларға кедергі келтіретін факторлармен туындаған білім алушылардың ерекше білім беру қажеттіліктерін анықтау оларды оқу-тәрбие процесіне қосу кезінде мұғалімдермен, сонымен қатар психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің мамандарымен жүзеге асырылатынын ескеруі қажет (2-топ). Психикалық функциялардың (ақыл-ой қабілетінің, қабылдаудың, зейіннің, есте сақтаудың) жеткіліксіздігі салдарынан жекелеген оқу дағдыларын меңгеруде қиындықтары бар білім алушылардың, сондай-ақ мүмкіндіктері шектеулі балалардың ерекше білім беру қажеттіліктерін анықтауды (1-топ) ПМПК мамандары жүзеге асырады. Балалардың ерекше білім беру қажеттіліктерін пәнаралық командалық бағалауды ППТК және ОО мамандары жүзеге асырады [39]. Педагогтер бірінші топтағы білім алушылардың ерекше қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін ПМПК қорытындысы мен ұсынымдары, екінші топтағы психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің және (немесе) білім беру ұйымының педагогикалық кеңесінің шешімі негіз болып табылатынын білуі тиіс.

Осылайша, инклюзивті білім беру саласындағы НҚА-ны педагогтердің білуі, арнайы ұйымдармен, ата-аналар қауымдастығымен және қоғамдық ұйымдармен жүйелі өзара іс-қимыл жасау Қазақстан ратификациялаған инклюзивті білім берудің халықаралық тәсілдеріне сәйкес ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларға психологиялық-педагогикалық қолдау мен арнайы қолдаудың сапалы көрсетілуінің ажырамас факторы болып табылады.

2021 жылы ҚР Білім және ғылым министрлігінің тапсырысы бойынша Инклюзивті білім беру орталығы қызметкерлері жүргізген тағы бір ірі зерттеу жалпы білім беретін мектептердегі психологиялық-педагогикалық қолдау жүйесін зерттеу болды. Зерттеудің мақсаты инклюзия жағдайында білім беру процесінің тиімділігінің психологиялық-педагогикалық жағдайларын, педагогтердің, білім алушылардың, ата-аналардың және білім беру процесінің басқа қатысушыларының инклюзивті білім беру ортасының сапасына қанағаттануын анықтау болды. Инклюзивті білім беру орталығы мониторингінің

нәтижелері негізінде инклюзивті ортада білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау бойынша әдістемелік ұсынымдар және орта білім беру ұйымдарында білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау моделі әзірленді [48].

Зерттеуге 5 және 9 сынып білім алушылары және олардың ата-аналары, ерекше білім беруді қажет ететін балаларымен жұмыс істейтін педагогтер, мектеп әкімшілігі, еліміздің 17 аймағынан келген психологиялық-педагогикалық қолдау қызметтерінің мамандары қатысты. Сауалнамаға қатысушылардың жалпы саны 149 110 респондентті құрады.

Далалық зерттеулер 8 өңірде жүргізілді: Атырау, Қызылорда, Шығыс Қазақстан, Ақмола, Қарағанды облыстары, Астана, Алматы және Шымкент қалалары. Өңірлерді іріктеу елдің географиялық және әкімшілік бөлінісін ескере отырып және республикалық маңызы бар 3 қаланы қоса отырып жүзеге асырылды. 30 мектепте жүргізілген далалық зерттеуге 30 мектеп директоры, 531 педагог, 109 психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің мамандары, 1096 5 және 9 сынып оқушылары және 953 ата-аналар қатысты.

Зерттеу қорытындысы бойынша нысаналы топтар бойынша зерттеуге қатысушылардың мәлімдемелері, сабақтарды, білім беру кеңістігін бақылау және білім беру ұйымдарының құжаттарын зерделеу негізінде негізгі тұжырымдар тұжырымдалды, мынадай проблемалық мәселелер анықталды:

- педагогикалық және әкімшілік қызметкерлердің ерекше білім беруді қажет ететін балалармен жұмыс істеуге кәсіби және психологиялық дайындығы (арнайы әдістерді, әдістерді, оқыту құралдарын меңгермеу, курстық даярлықтың жеткіліксіз деңгейі, денсаулығы бұзылған балалармен жұмыс тәжірибесінің болмауы);

- арнайы мамандардың тапшылығы – логопедтер, психологтар, дефектологтар, педагог-ассистенттер – инклюзивті ортада ерекше білім беруді қажет ететін балаларды қолдау үшін;

- жалпы және жеке пайдалануға арналған арнайы жабдықтардың жеткіліксіздігі, бұл білім алушыларға, оның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларға бірдей сапалы білім алу үшін жағдай жасауды қиындатады;

- білім алу үшін арнайы жағдайлар жасау бөлігінде ведомствоаралық және желілік өзара іс-қимылды ұйымдастырудың жеткіліксіз деңгейі.

Инклюзивті білім беру орталығымен тұжырымдалған тұжырымдарының негізінде үш бағыт бойынша топтастырылған білім беру ұйымдарында инклюзивті білім беру ортасын ұйымдастыруды жетілдіру бойынша ұсынымдар мен шаралар әзірленді: мектептің ерекше білім беруді қажет ететін балаларды қабылдауға дайындығы, оқытуды даралау және жекелендіру, НҚА жетілдіру.

1-бағыт. Мектептің ерекше білім беруді қажет ететін балаларды қабылдауға дайындығы

Мәселелер:

Зерттеуге қатысушы мектеп директорларының 60%-ы инклюзивті білім беру жағдайында балаларды оқытуға дайын болу үшін материалдық-техникалық (МТБ және жарақтандыру) және кадрлық ресурстар (мамандар) қажет екенін хабарлады. Инклюзия жағдайында ерекше білім беруді қажет ететін балаларды оқыту және тәрбиелеу мәселелері бойынша педагогтердің біліктілігін арттыру респонденттердің 26,7%-ы маңызды деп санайды. Инклюзивті практиканы қамтамасыз ету үшін қажетті әдістемелік ресурстардың болуы (оқулықтар, ОӘК, педагогтарға арналған дидактикалық құралдар, бейімделген оқу бағдарламалары және т.б.) мектеп басшыларының 10% сәйкес өзекті болып табылады.

Бұл нәтижелер 2021 жылғы маусымда «Білім туралы» ҚР Заңында айқындалған білім алу үшін арнайы жағдайлар жасамағаны үшін мектеп әкімшілігінің рөлі мен жауапкершілігін түсінетіндігін айғақтайды. [6]. Ұлттық білім беру деректер қорының (бұдан әрі – ҰБДҚ) деректері бойынша Қазақстан Республикасының Білім беру жүйесінің жағдайы мен дамуы туралы Ұлттық баяндамада ұсынылған статистикалық деректердің мониторингі 2011-2021 жылдар кезеңінде инклюзивті білім беру үшін жағдай жасаған білім беру ұйымдарының үлесінің 19,1-ден 81,7%-ға дейін ұлғаюы туралы куәландырады [73]. Сонымен қатар ЮНЕСКО [46] және инклюзивті білім беру саласындағы басқа да озық зерттеулерге сәйкес тең сапалы білім беру үшін жағдай жасаудың маңызды факторларының бірі болып табылатын ерекше білім беруді қажет ететін адамдарды оқыту және тәрбиелеу мәселелері бойынша педагогтердің біліктілігін арттырудың маңыздылығын түсінетін педагогтердің үлесі аз.

2021 жылы мектеп директорларының біліктілікті арттыру курстарынан өтуі туралы статистикалық деректерді талдау мектеп басшыларына арналған қысқа мерзімді 80 сағаттық курстардың тақырыптары «білім беруді цифрландыру жағдайында сындарлы жоспарлау мен оқу процесін тиімді басқарудың негізі ретінде қашықтықтан басқару», «білім беруді жаңғырту жағдайындағы көшбасшылық және менеджмент» сияқты тақырыптарды қамтитынын көрсетті. Бұл ретте мектеп басшылары үшін инклюзивті білім беру мәселелері бойынша курстар өткізілмеді.

«Ерекше білім беруді қажет ететін балалардың ата-аналарымен бірлескен жұмыс және оларды психологиялық-педагогикалық қолдау» (кеңес беру, ата-аналарға арналған мектептерді, отбасылық клубтарды ұйымдастыру және т.б.) тек екі респонденттің сөзінде айтылды (6%). Мектеп әкімшілігінің білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау мәселелері бойынша ата-аналармен өзара іс-қимылдың рөлі туралы жеткіліксіз түсінігі де мектеп басқарушыларының біліктілігін арттыру қажеттігін көрсетеді, оның ішінде мектеп әкімшілігінің психологиялық-педагогикалық қолдау қызметін ұйымдастыру жөніндегі функционалдық міндеттері бойынша [40], оның құрамына білім алушылардың ата-аналары да кіреді.

Психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі мамандарының сауалнамасының нәтижелері бірыңғай ұйымдастырушылық модель негізінде ата-аналарды психологиялық-педагогикалық қолдау мақсатын іске асыруға бағытталған мамандардың топтық жұмысы бақыланбайтынын көрсетті, бұл

сонымен қатар психологиялық-педагогикалық қолдау мамандарының біліктілігін арттыру қажеттілігін, оның ішінде ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалауды (БҒМ № 4 бұйрығы) және психологиялық-педагогикалық қолдау процесін (БҒМ № 6 бұйрығы) регламенттейтін нормативтік құқықтық актілерді орындау мәселелері бойынша куәландырады.

Зерттеуге қатысушылардың ешқайсысы тек бағдарламаны жасау кезінде ата-аналардың пікірлерін жанама есепке алу туралы бір мәлімдемені қоспағанда ата-аналардың ерекше білім беруді қажет ететін балаларға арналған жеке оқу бағдарламаларын әзірлеуге тікелей қатысуы туралы оң жауап берген жоқ. Бұл ретте БҒМ № 6 бұйрығына сәйкес ата-аналар ерекше қажеттіліктерді бағалауға және психологиялық-педагогикалық қолдау процесіне, оның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін балаларды психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламасын құруға қатысады.

Сұхбатқа сәйкес, әлеуметтік педагогтің функционалдық міндеттері «бұлыңғыр», оның қызметі туралы нақты түсінік жоқ. Әлеуметтік педагогтердің көбі материалдық көмек көрсету бойынша ұйымдастырушылық функцияларды орындайды (тегін тамақтану, киім сатып алу және т. б.), бұл ретте жеткілікті уақыты жоқ және балалармен жеке жұмыс, агрессивтілік деңгейін төмендетуге бағытталған тренингтік сабақтарды жүргізу үшін; мектептегі және әлеуметтік бейімсіздіктің алдын алу бойынша профилактикалық жұмысты және балалармен басқа да диагностикалық-профилактикалық жұмыстарды жүзеге асыру үшін кәсіби білімі жоқ. Бұл факт әлеуметтік педагогтердің № 338 БҒМ бұйрығымен айқындалған функционалдық міндеттерді жеткіліксіз түсінгендігін көрсетеді. Психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің басқа мамандары сияқты, әлеуметтік педагогтер ерекше қажеттіліктерді бағалауға және психологиялық-педагогикалық қолдау процесіне қатысады. Осы процестерді сапалы іске асыру үшін олар БҒМ № 4, 6 бұйрықтарын басшылыққа алуы, барлық білім алушыларды сүйемелдеу мәселелері бойынша, ППҚҚ мамандарымен, ата-аналармен және басқа да мүдделі органдармен командалық жұмыс мәселелері бойынша біліктілігін уақытылы арттыруы қажет.

2-бағыт. Оқытуды даралау және жекелендіру

Мәселелер:

Респонденттердің бейімделген оқу бағдарламалары мен жеке оқу жоспарларының (ЖОЖ) болуы туралы оң жауабына қарамастан, осы сұхбаттарды талдау мектеп ұжымдарының осындай құжаттарды әзірлеудегі қиындықтарын көрсетеді. Респонденттердің 50%-дан астамы ЖОЖ-ның балалардың ерекше білім беру қажеттіліктеріне сәйкестік дәрежесін орташа деп санайды, зерттеуге қатысушылардың 20%-ы төмен баға береді.

Зерттеуге қатысушылардың жартысынан астамының (57%) сіз ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылардың дамуына мониторингті қалай жүргізесіз сұрағына мәлімдемелері, бұл ерекше білім беруді қажет ететін балаларды оқытуда мониторинг және кешенді қолдау мәселелерінің мазмұнын жеткіліксіз

түсінуді, сондай-ақ балалардың даму деңгейін бағалау көрсеткіштерінің белгісіздігін көрсетеді.

Сабақтарды бақылау нәтижелері бойынша жекелеген оқушылардың оқу процесіне әлсіз қатысуы анықталды. Сонымен, қатысқан сабақтардың 30 %-ы балалардың көпшілігі белсенділік танытпағанын және сыныптағы ұжымдық жұмысқа қатыспағанын көрсетеді. Жұмыстарды бағалаудың нақты критерийлерін түсіндіру және талқылау, кері байланыс, оқушылардың өзін-өзі бағалауы, сыныптастарының жұмысын бағалау сияқты әдістер сабақтардың көбінде байқалмады.

Пән мұғалімдерінің шамамен 40%-ы балалардың дағдыларын қалыптастыру кезінде балалардың денсаулық жағдайын, жасын және даму деңгейін ескере отырып, олардың максималды мүмкіндіктері мен қабілеттерін ескермейді. Мұғалімдердің 45,8%-ы өз сабақтарында объективті және дәлелді бағалау көрсеткен жоқ.

Бұл нәтижелер педагогтардың көпшілігінің ерекше білім беруді қажет ететін балаларымен жұмыс істеуге дайын еместігі туралы инклюзивті білім беру жағдайын алдыңғы зерттеу нәтижелерін және инклюзивті тәжірибелерді енгізу, оның ішінде білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламаларын жасау және әзірлеу, сондай-ақ инклюзивті білім беру саласында НҚА білімін қолдану мәселелері бойынша біліктілікті арттыру қажеттілігін растайды.

3-бағыт. Инклюзивті білім беру бойынша НҚА-ны жетілдіру

Мәселелер:

Қазіргі уақытта елде инклюзивті тәжірибелерді жүзеге асыру үшін қажетті нормативтік база құрылды, ал кейбір нормативтік құқықтық актілер жетілдіруді талап етеді. Мысалы, елімізде психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету процесі БҒМ № 6 [40] бұйрығымен реттеледі, психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің (бұдан әрі – ППҚК) құрамына келесілер кіреді: әкімшілік, педагогтар (мұғалімдер, тәрбиешілер, психолог (педагог-психолог), логопед (мұғалім-логопед), арнайы педагог, әлеуметтік педагог, педагог-ассистент), білім беру ұйымының қызметкерлері, тәрбиеленушілер / білім алушылар, оның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін адамдар (балалар) және олардың ата-аналары (заңды өкілдері). Сондай-ақ «Орта білім беру ұйымдарындағы психологиялық қызмет қызметінің қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім Министрінің міндетін атқарушының 2022 жылғы 25 тамыздағы № 377 бұйрығына сәйкес (бұдан әрі – ҚР ОАМ № 377 бұйрығы) психологиялық қызметтің жұмысы білім беру қызметіндегі қиындықтарды анықтауға және диагностикалауға, консультация беруге, білім беру ортасы жағдайында психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу мен қолдау көрсетуге, білім алушылардың, тәрбиеленушілердің, педагогтердің, ата-аналардың немесе өзге де заңды өкілдердің психологиялық салауаттылығын сақтау және нығайтуға бағытталған [74]. Қызмет құрамына: орта білім беру ұйымы басшысының (директорының) орынбасары, педагог-психолог (штат кестесіне сәйкес),

әлеуметтік педагог кіреді. Бұл ретте сынып жетекшілері, пән мұғалімдері, медицина қызметкерлері білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау процесіне қатысады және лауазымдық міндеттеріне сәйкес ата-аналарымен және өзге де заңды өкілдерімен өзара іс-қимыл жасайды. Жоғарыда көрсетілген бұйрықтардың қайталануын болдырмау, сондай-ақ барлық білім алушыларға сапалы психологиялық-педагогикалық қолдауды қамтамасыз ету мақсатында психологиялық-педагогикалық қолдау процесінің барлық қатысушыларының қызмет ережелері мен функционалдық міндеттерін сипаттайтын бірыңғай психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің тәртібін регламенттей отырып, осы құжаттарды жетілдірген жөн.

Елдегі инклюзивті саясатты жүзеге асырудағы тағы бір маңызды кедергі – ерекше білім беру қажеттіліктерінің медициналық моделінен әлеуметтік-педагогикалық қажеттіліктерге әлсіз көшу. БҒМ бұйрығына сәйкес психологиялық-педагогикалық қолдау ерекше білім беруді қажет ететін балалардың үш тобына көрсетілетініне қарамастан: мінез-құлық және эмоционалдық проблемалары, қолайсыз психологиялық факторлары бар балалар; әлеуметтік-психологиялық, экономикалық, тілдік мәдени сипаттағы кедергілері бар балалар; даму мүмкіндігі шектеулі балалар, жүргізілген зерттеу нәтижелері ППҚҚ мамандары бірінші кезекте арнайы сыныптарда оқитын мүмкіндігі шектеулі балаларға психологиялық-педагогикалық қолдау және түзету қолдауын көрсететінін көрсетеді. Аталған сыныптарда айқын бұзушылықтары бар білім алушылар үшін арнайы жағдайлар жасалған: балалардың шектеулі саны, арнайы бағдарлама, бұзушылықтарды түзету бойынша сабақтар (психикалық бұзылулардың кешігуі, есту, көру қабілетінің бұзылуы). Бұл ретте басқа факторларға байланысты оқытуда, коммуникацияда, әлеуметтенуде қиындықтары бар ерекше білім беруді қажет ететін балалар қажетті психологиялық-педагогикалық қолдаусыз қалады. Осыған байланысты оқу-әдістемелік кабинеттердің, мектеп әкімшілігінің әдіскерлері, ППҚҚ мамандары БҒМ № 4, 6, 385 бұйрықтарымен айқындалған ерекше білім беруді қажет ететін балалардың әлеуметтік-педагогикалық сыныптамасын түсіндіру бойынша педагогтармен жүйелі жұмыс жүргізу және оқытудың қандай да бір кезеңінде қажет болуы мүмкін барлық білім алушыларға психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу көрсету қажеттілігі психологиялық-педагогикалық қолдау және жеке-дамытушылық қолдау көрсетуі қажет.

Зерттеу нәтижелерін талдау сонымен қатар оларды сәтті әлеуметтендірудің маңызды факторы болып табылатын ерекше білім беруді қажет ететін балаларға кәсіптік бағдар беру жұмыстарын жүргізу бойынша педагогтардың тәжірибесінің болмауы мәселесін анықтады. Қолданыстағы НҚА сәйкес білім алушылармен кәсіптік бағдар беру жұмысын жүргізу функциялары білім беру ұйымы басшысының (директорының) тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасарына (директорына); бейіндік оқыту, ғылыми-әдістемелік жұмыс бойынша білім беру ұйымы басшысының (директорының) (бастауыш, негізгі орта, жалпы орта) орынбасары; педагог-кәсіптік бағдар берушіге; педагог-психологқа, барлық мамандықтағы мұғалімдерге жүктелген [34]. Осы функцияларды жүзеге асыру

кезінде педагогтер білім алушылардың жеке ерекшеліктеріне және ерекше білім беру қажеттіліктеріне ерекше назар аударуы, ҚР МЖМБС сәйкес негізгі орта және жалпы орта білім алудың негізгі мақсаты болып табылатын олардың кәсіби өзін-өзі анықтауына ықпал етуі қажет. Кәсіби бағдарлаудың барлық кезеңінде жасөспірімдердің жеке мүмкіндіктері мен ерекше қажеттіліктеріне сәйкес кәсіби жоспарларын құру кезінде педагогтер білім алушылардың ата-аналарымен, психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің мамандарымен, педагог-кәсіптік бағдар берушімен, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдарымен және басқа да мүдделі тұлғалармен тығыз ынтымақтастықта болуы тиіс. Осыған байланысты педагогтер кәсіптік бағдар беру, психологиялық-педагогикалық қолдау мәселелері бойынша негізгі НҚА-ны меңгеруі қажет. Ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды кәсіпті саналы түрде тандауға дайындау бойынша педагогтерге Қазақстан Республикасының орта білім беру ұйымдарында білім алушылардың диагностикасын жүргізу және кәсіптік бағдарын айқындау бойынша әдістемелік ұсынымдар [75], экономиканың 9 негізгі саласын қамтитын еңбек нарығында талап етілетін жаңа кәсіптер мен құзыреттер атласы [76], Қазақстан Республикасында мүгедектігі бар адамдар үшін ұсынылатын кәсіптер мен сабақтар атласы [77], кәсіптік бағдар беру жұмысы және жастарды жұмысқа орналастыру мәселелері бойынша ғылыми зерттеулердің нәтижелері [78, 79], сондай-ақ Ұлттық білім академиясы әзірлеген әдістемелік ұсынымдар [69, 80] елеулі көмек көрсетеді.

Ерекше білім беруді қажет ететін балалардың білім сапасына әсер ететін факторларды талдау, білім беру процесіне қатысушылардың барлығының пікірін зерделеу қорытындылары бойынша инклюзивті білім беруді дамытудың жетекші факторы педагогикалық ұжымның ерекше білім беруді қажет ететін балалармен жұмыс істеуге дайындығының жоғары деңгейі болып табылатыны анықталды.

Мектеп директорларымен сұхбатқа сәйкес, барлығы 4 респондент (сауалнамаға қатысушылардың жалпы санының 13%) соңғы 3 жылда педагогтердің 70%-дан 95%-на дейін инклюзивті білім беру курстарынан өткенін хабарлады. Бірнеше курстық дайындықтан өткені туралы (16% дейін) сауалнамаға қатысқан 8 респондент хабарлады (немесе 27%). 3 жыл ішінде инклюзивті білім беру курстарынан педагогтердің жалпы санының 20-35% және 40-63% өткені туралы 9 пікір тіркелді. Сонымен қатар респонденттер ерекше білім беруді қажет ететін балалармен жұмыс істеу үшін курстардың мазмұны олардың қажеттіліктерін толық қанағаттандырмайтынын, көп жағдайда оларға практикалық сабақтар, тренингтер мен шеберлік сыныптары қажет екенін айтты.

Сауалнамаға қатысқан мектеп мұғалімдерінің 80%-ы ерекше білім беруді қажет ететін балаларға сабақ беру үшін ең аз арнайы білімі бар екенін, 20%-ы арнайы білімінің жоқтығы туралы хабарлады. Бірде-бір респондент өзінің арнайы білімі ерекше білім беруді қажет ететін балалармен жұмыс істеу үшін жеткілікті деген пікір білдірген жоқ.

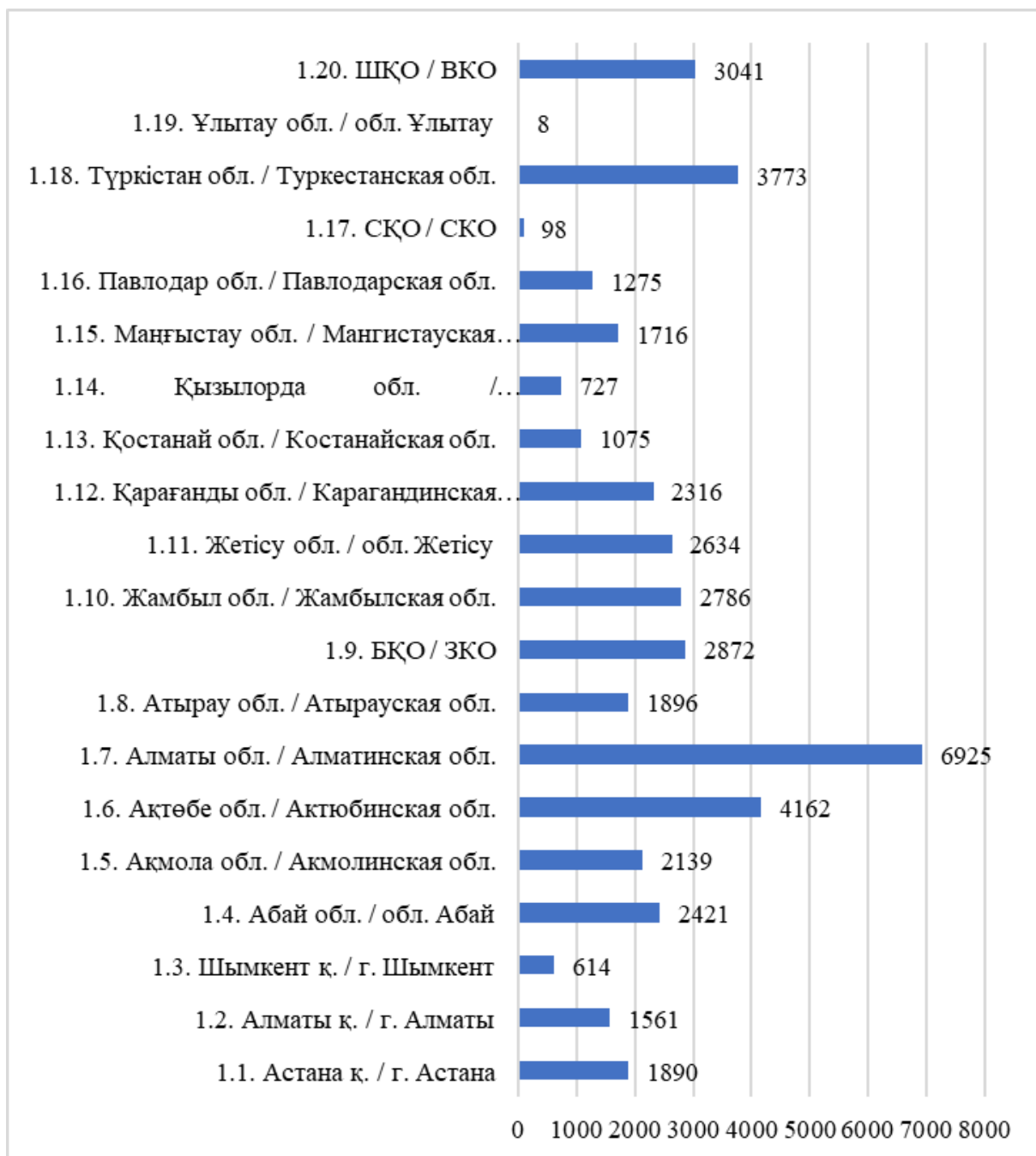
Осылайша, зерттеу барысында алынған нәтижелер инклюзивті білім беру саласындағы педагогтердің құқықтық сауаттылығын арттыру, даму мүмкіндігі шектеулі балалардың қажеттіліктерін ғана емес, білім алушылардың әртүрлі білім беру қажеттіліктеріне жауап беру дағдыларын қалыптастыру мақсатында педагогтердің үздіксіз кәсіби даму қажеттілігін көрсетеді.

Инклюзивті білім беру ортасын құру бойынша жалпы білім беретін мектептер педагогтерінің қызметін бағалауды зерделеу, сондай-ақ инклюзивті білім беру саласындағы НҚА-ны педагогтердің орындауы бойынша әдістемелік ұсынымдар әзірлеу мақсатында 2023 жылғы сәуірде Инклюзивті білім беру орталығымен зерттеу жүргізілді, оған 43 929 педагог қатысты. Зерттеу республикалық маңызы бар қалаларды қоса алғанда, еліміздің барлық 20 өңірінде «Google Forms» сервисін пайдалана отырып, онлайн-сауалнама форматында жүргізілді. Сауалнаманың әдіснамалық негізі халықаралық тәжірибе негізінде әзірленген және 2021 жылы Инклюзивті білім беру орталығы қызметкерлері сынақтан өткізген инклюзия көрсеткіштеріне сәйкес инклюзивті орта құру бойынша мектептің қызметін мониторингілеу және бағалау деректерін толтыру нысаны болды [47].

1-қосымшада сипатталған сауалнама 3 бөлімнен тұрады: мектеп туралы жалпы мәліметтер, инклюзивті саясат, инклюзивті тәжірибе және инклюзивті мәдениет бөлімдері. Педагогтерге сауалнаманы толтыру, мектептің инклюзивті ортаны құру жөніндегі қызметін үш жауап нұсқасын: *келісемін, жауап беруге қиналамын, келіспеймін* нұсқаларын қолдана отырып инклюзия көрсеткіштеріне сәйкес бағалау [44] ұсынылды. Сауалнама барысында педагогтерге анонимділік пен құпиялылыққа кепілдік берілді.

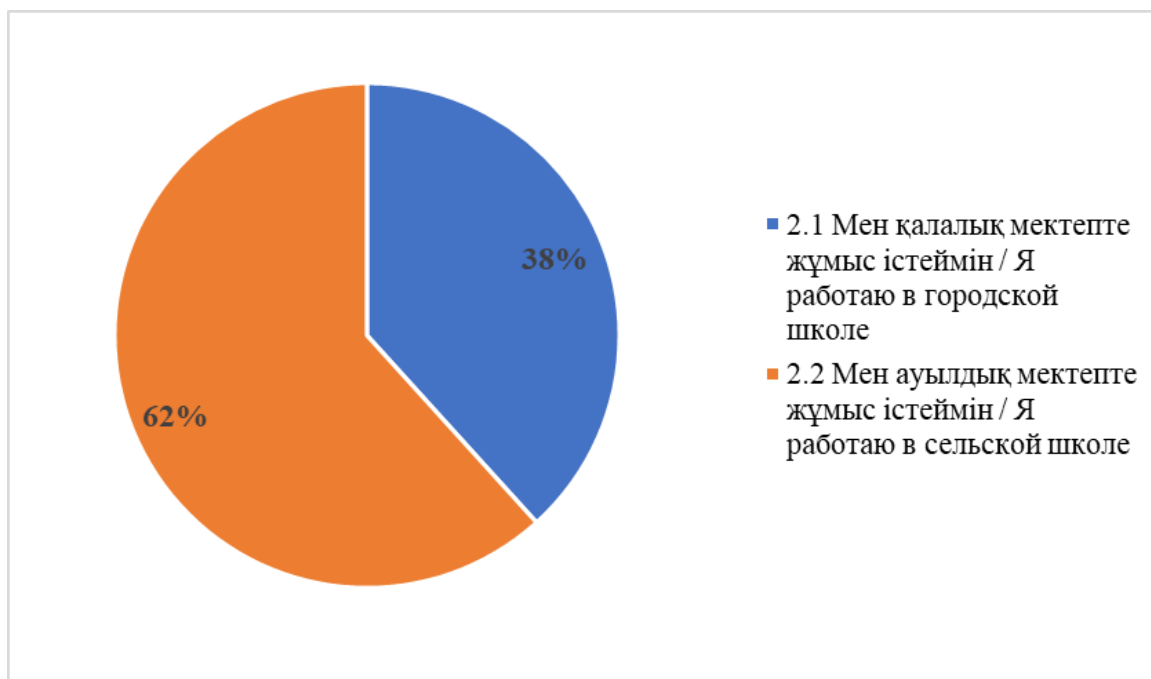
Сауалнамаға қатысқан респонденттердің ең көп саны Алматы (6925), Ақтөбе (4162), Түркістан (3773), Шығыс Қазақстан (3041), Батыс Қазақстан облыстарында (2872), ең азы Қостанай (1075), Қызылорда (727), СҚО (98), Ұлытау облысы (8) облыстарында, Шымкент қаласында (614) тіркелді (1-сурет).

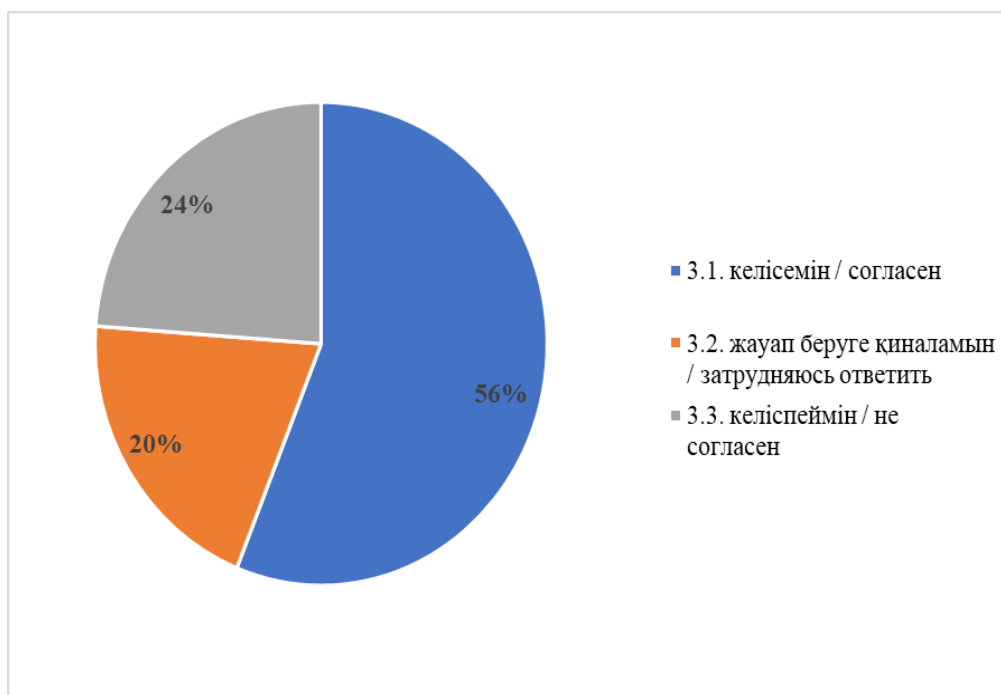
1-сурет. Респонденттер саны туралы жалпы мәліметтер, n=43 929.

Сауалнамаға қатысқан қатысушылардың көпшілігі ауылдық мектептерде жұмыс істейді (27111), бұл респонденттердің жалпы санының 61,7% құрайды (43929) (2-сурет).

2-сурет. Респонденттер жұмыс істейтін мектептер туралы мәліметтер

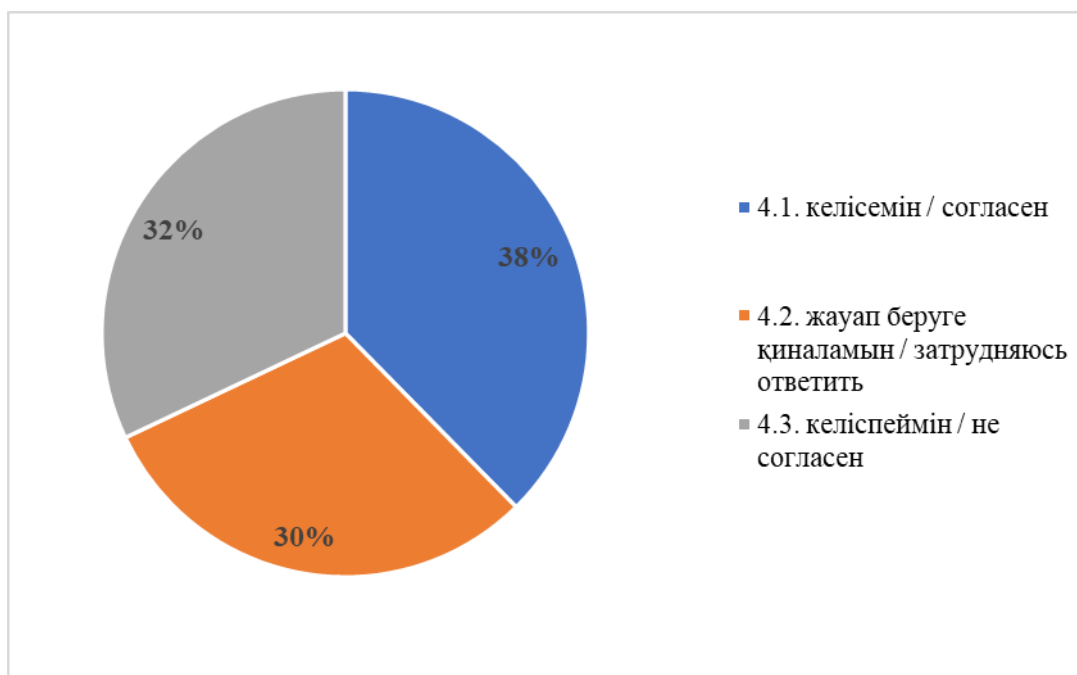
Сауалнама нәтижелері респонденттердің жартысынан көбі (56%) «біздің мектепті инклюзивті деп атауға болады, өйткені бізде ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар оқиды» деген тұжырыммен келісетінін көрсетеді, педагогтердің 24%-ы бұл тұжырыммен келіспейді, 20%-ы жауап беруге қиналды (3-сурет).

3-сурет. Респонденттердің «Біздің мектепті инклюзивті деп атауға болады, өйткені бізде ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар» деген тұжырымға жауаптарының нәтижелері

Осы сұраққа жауаптарды талдау респонденттердің жартысына жуығы мектепте ерекше білім беруді қажет ететін балалардың бар екендігі туралы жеткілікті білмегендігін, сондай-ақ оларды анықтауда қиындықтарға тап болғандығын көрсетеді, бұл педагогтердің білім алушылардың ерекше білім беру қажеттіліктерін сабақтарды өткізу барысында педагогтердің БҒМ № 4 бұйрығына сәйкес анықтау дағдыларын жетік меңгермеу, сабақта, сыныптан тыс қызметте жүзеге асырмау фактісін көрсететін.

«Біздің мектепті инклюзивті деп атауға болады, өйткені бізде барлық балалар үшін барлық жағдай жасалған» деген тұжырыммен респонденттердің 38%-ы келіседі, 30%-ы келіспейді, 30%-ы жауап беруге қиналады (4-сурет).

4-сурет. Респонденттердің «біздің мектепті инклюзивті деп атауға болады, өйткені бізде барлық балалар үшін барлық жағдай жасалған» деген тұжырымға жауаптарының нәтижелері

Респонденттердің жауаптарынан еліміздің көптеген мектептерінде, педагогтердің пікірінше, барлық білім алушыларды оқыту үшін жағдайлар жоқ деген қорытынды жасауға болады, бұл педагогтердің инклюзивті білім беру саласындағы ҚР заңнамасын бұзғанын көрсетеді. Біріншіден, «Білім туралы» ҚР Заңының 8-бабының 1-1-тармақшасы орындалмайды, оған сәйкес «Мемлекет ерекше білім беруді қажет ететін адамдарға (балаларға) олардың жеке даму ерекшеліктерін ескере отырып, білім беру жүйесі ұсынған шекте білім алу нысанын таңдау құқығын беруді қоса алғанда, олардың өзін-өзі жетілдіруіне, білім берудің барлық деңгейлерінде өмір бойы оқуын жалғастыруына, өздерінің қабілеттерін еркін дамытуына жағдайлар жасайды» [6]. Екіншіден, «Білім туралы» ҚР Заңының 8-бабының 6-тармағы [6], «Бала құқықтары туралы» ҚР Заңының 15-бабының 3-тармағы [7] мүмкіндігі шектеулі адамдардың білім алу

үшін арнайы жағдайлардың болуына құқықтарын бұзу бөлігінде [6], оның ішінде психологиялық-педагогикалық және арнайы қолдау бөлігінде орындалмайды. Осыған байланысты білім басқармаларының мамандары, оқу-әдістемелік кабинеттердің әдіскерлері, білім беру ұйымдарының әкімшіліктері білім алушылардың білім алуы үшін арнайы жағдайлар жасамағаны үшін дербес жауапты екенін ескеруі қажет (10-қосымша).

10-қосымша. Білім алушылардың білім алуы үшін арнайы жағдайлар жасамағаны үшін жауапкершілік

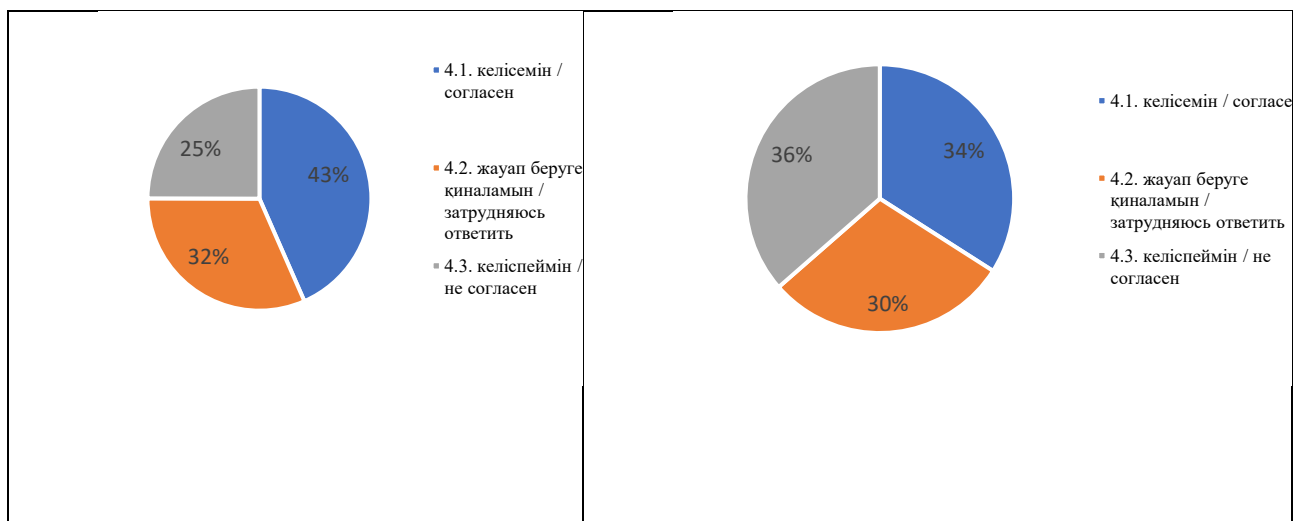
*«Білім туралы» ҚР Заңының 6-бабы 2-тармағының 3-тармақшасы, 13-тармағы:
Облыстың жергілікті атқарушы органы:
ерекше білім беру қажеттіліктері бар адамдарды (балаларды) оқытуды, оларға білім беру ұйымдарында білім алу үшін арнайы жағдайлар жасауды, әмбебап дизайн және (немесе) ақылға қонымды қағидаттарын ескере отырып, мемлекеттік құрылыс нормалары мен стандарттарына сәйкес білім беру ұйымдарының ғимараттарының, құрылыстары мен үй-жайларының қолжетімділігін қамтамасыз етеді.*

*«Білім туралы» ҚР Заңының 43-бабы 3-тармағының 13-1-тармақшасы:
Білім беру ұйымдарының құзыретіне мынадай функциялар жатады:
білім алу үшін арнайы жағдайлар жасау.*

*«Білім туралы» ҚР Заңының 45-бабының 4-1-тармағы:
Білім беру ұйымының басшысы Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген тәртіппен:
білім беру ұйымдарына оқуға қабылдаудың үлгілік қағидаларын бұзу немесе білім алу үшін арнайы жағдайлар жасамағаны үшін жауапқа тартылады.*

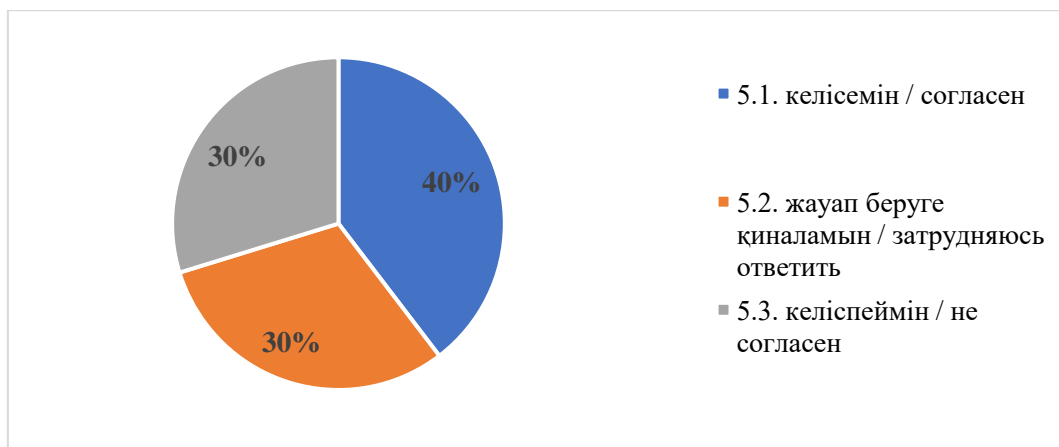
Айта кететін жайт, жұмыс істейтін мектепті инклюзивті онда барлық білім алушыларды оқыту үшін барлық қажетті жағдайлар жасалған деп атаған мұғалімдердің үлесі ауылдық жерлермен салыстырғанда қалалық жерлерде 9%-ға жоғары (5-сурет). Осы тұжырыммен келіспейтін мұғалімдердің жоғары пайызы ауылдық жерлерде едәуір жоғары (тиісінше 36% және 25%) (5-сурет). Бұл нәтижелер, әсіресе ауылдық жерлерде орналасқан білім беру ұйымдарының әкімшілігімен ҚР инклюзивті білім беру саласындағы заңнамасын сақтау бойынша түсіндіру жұмыстарын жүргізу қажеттігін айғақтайды. Жалпы білім беретін мектептердің директорлары ерекше білім беруді қажет ететін балалардың құқықтарын бұзуға әкеп соғатын білім алу үшін арнайы жағдайлар жасау үшін өздерінің дербес жауапкершілігін сезінуі тиіс.

қала	ауыл
------	------

5-сурет. Респонденттердің «біздің мектепті инклюзивті деп атауға болады, өйткені бізде барлық балалар үшін барлық жағдай жасалған» деген тұжырымға жауаптарының нәтижелері (салыстыру: қала / ауыл)

«Жалпы мәліметтер» бөлімінің қорытынды сұрағы педагогтердің осы бағыттағы кәсіби дайындығына байланысты олар жұмыс істейтін мектептердің инклюзивтілігі туралы пікірін талдауға мүмкіндік берді. Мұғалімдердің 40%-ы «біздің мектепті инклюзивті деп атауға болады, өйткені бізде барлық мұғалімдер инклюзивті ортада жұмыс істеу бойынша оқудан өткен» деген тұжырымға оң жауап берді, қалған үлес теріс пікір білдірді немесе жауап беруге қиналды (6-сурет).

6-сурет. Респонденттердің «біздің мектепті инклюзивті деп атауға болады, өйткені бізде барлық мұғалімдер инклюзивті ортада жұмыс істеу бойынша оқудан өткен» деген мәлімдемеге жауаптарының нәтижелері

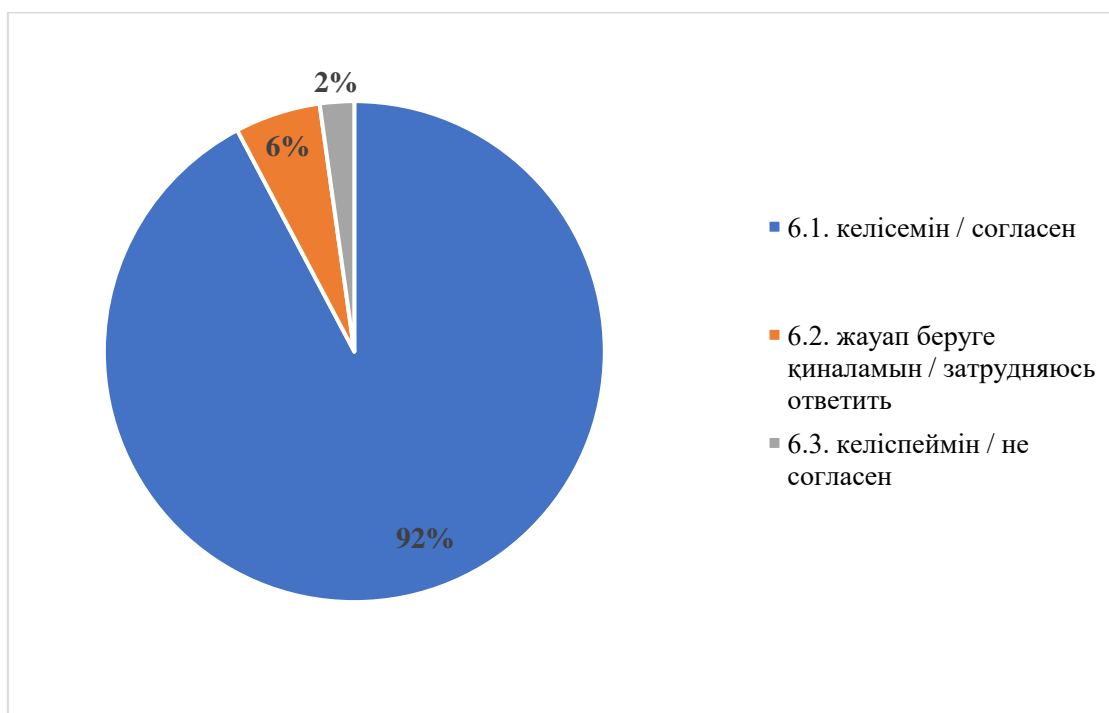
Осы мәлімдемеге теріс жауап берген немесе қиындыққа тап болған респонденттердің жартысынан көбі педагогтерге инклюзивті білім беру ортасы жағдайында жұмыс істеу бойынша кәсіби құзыреттілікті арттыруға аса мұқтаж екендігін айғақтайды. Осыған байланысты білім басқармаларының мамандары,

оқу-әдістемелік кабинеттердің әдіскерлері мемлекеттік тапсырыс есебінен инклюзивті білім беру мәселелері бойынша педагогтердің біліктілігін арттыруға жеткілікті қаржы бөлу жөнінде басшылық алдында өтініш білдіруі қажет. Сонымен қатар педагогтер мектепте де, одан тыс жерлерде де әріптестер өткізетін семинарларға, сабақтарға қатысу, арнайы білім беру ұйымдарының (ППТК, ПМПК, арнайы мектептер) педагогтері ұсынатын ресурстарды, сондай-ақ онлайн-ресурстарды пайдалану арқылы өздерінің кәсіби құзыреттіліктерін дербес арттыра алады.

Инклюзивті саясат

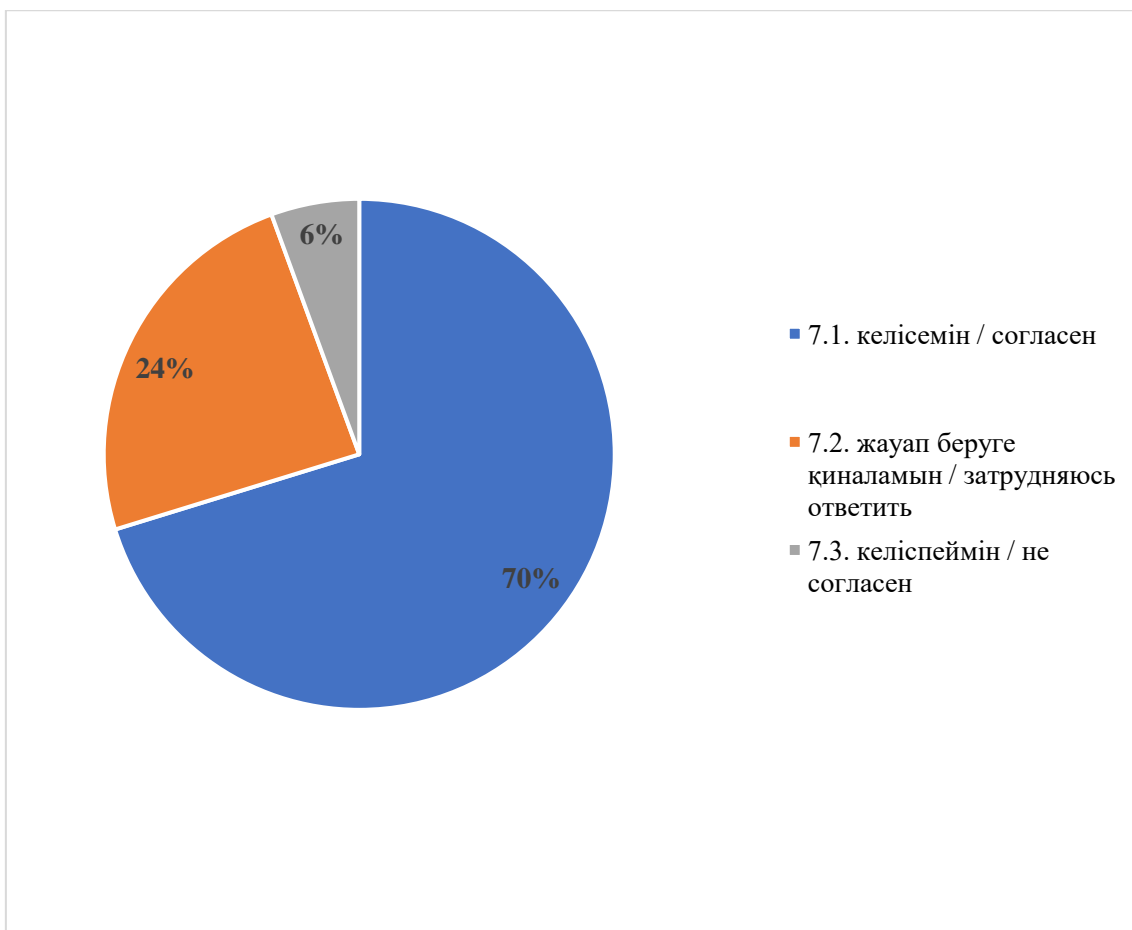
«Инклюзивті саясат» бөлімін талдау мектепте инклюзивті саясатты жүзеге асыру туралы педагогтердің пікірлерін зерттеуге бағытталған.

Педагогтердің көпшілігі (92%) «біздің мектеп әр бала үшін ашық» деген тұжырыммен келіседі, респонденттердің 6%-ына бұл тұжырымға жауап беруге қиналды, респонденттердің 2%-ы бұл тұжырыммен келіспеді (7-сурет).

7-сурет. Респонденттердің «біздің мектеп әр балаға ашық» деген тұжырымына жауаптарының нәтижелері

Педагогтердің көпшілігі (70%) «мектептегі инклюзивтілік саясатын білім беру процесінің барлық қатысушылары ұстанады» деген тұжырыммен келісетінін, 27%-ы жауап беру қиналатынын, 6%-ы жауаппен келіспейтінін білдірген жауаптары ерекше қызығушылық тудырады (8-сурет).

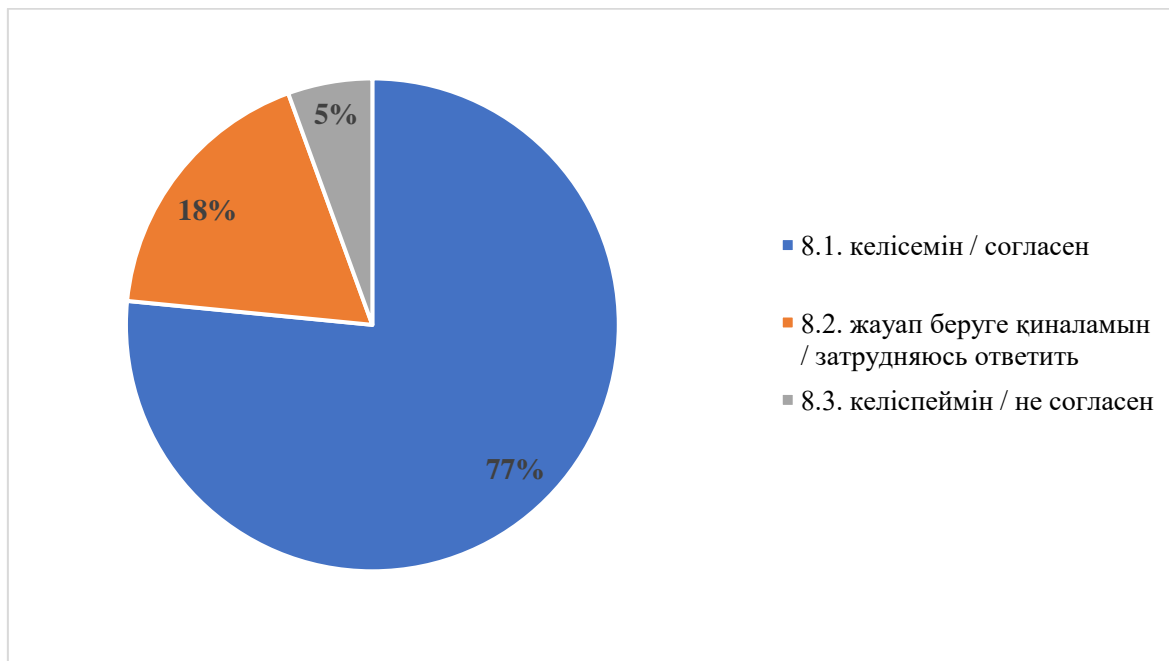

8-сурет. Респонденттердің «мектептегі инклюзивтілік саясатын білім беру процесінің барлық қатысушылары сақтайды» деген тұжырымға жауаптарының нәтижелері

Осы сұраққа жауаптарды талдау көптеген мектептерде барлық білім алушылар үшін бірдей сапалы білім беруді көздейтін инклюзивтілік және қолжетімділік қағидаттары сақталғанына қарамастан, осы қағидаттарды толық көлемде іске асырмайтын (6%) мектептер бар деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Жауап беруге қиналған педагогтердің үлесі инклюзивті саясаттың мазмұнын түсінудегі мүмкін қиындықтарды және оны іске асыру бойынша білім беру процесіне қатысушылардың функционалдық міндеттерін көрсетеді. Осыған байланысты білім беру ұйымдарының әкімшілігі, ППҚҚ мамандары педагогтермен инклюзивті білім беру саласындағы қолданыстағы НҚА-ны түсіндіру туралы жұмыс жүргізуі қажет, оған сәйкес мемлекет ерекше білім беру қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, барлық білім алушылар үшін білімге тең қолжетімділікті қамтамасыз етуге кепілдік береді [6]. Бұл жұмысты жүргізу үшін мектеп әкімшілігінің өкілдері, оқу-әдістемелік кабинеттердің әдіскерлері Инклюзивті білім беру орталығы [66] әзірлеген инклюзивті ортада білім беру процесін ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсынымдарды, сондай-ақ инклюзивті білім беру ортасын ұйымдастыру бойынша өңірлік тәжірибені пайдалана алады. Мысалы, Ақмола облысындағы әріптестер

инклюзивті практиканы енгізу бойынша басқарушы кадрларға арналған мақалалар жинағын шығарды (жұмыс тәжірибесінен), ол білім беру органдары мен ұйымдарының басшыларына, әртүрлі деңгейдегі әдістемелік қызметкерлерге инклюзивті практиканы оқу процесіне және білім алушылардың сабақтан тыс қызметіне енгізу бойынша пайдалы болады [81].

Респонденттердің «Мектеп саясаты буллингке қарсы тұруға және қауіпсіз психологиялық ортаны құруға бағытталған» деген тұжырымға жауаптарының нәтижелері респонденттердің 77%-ы осы тұжырыммен келісетінін, 18%-ы жауап беруге қиналатынын, 5%-ы тұжырыммен келіспейтінін көрсетеді (9-сурет).

9-сурет. Респонденттердің «Мектеп саясаты буллингке қарсы тұруға және қауіпсіз психологиялық ортаны құруға бағытталған» тұжырымына жауаптарының нәтижелері

Мектептерді жайлы, қауіпсіз және заманауи білім беру ортасымен құру міндеті «Білімді ұлт «Сапалы білім беру» ұлттық жобасының басым міндеті болып табылады [28]. Балалардың қауіпсіздігі елдің ұлттық қауіпсіздігінің басым міндеті болып табылады, оны қамтамасыз етуді білім және ғылым саласындағы уәкілетті орган (Оқу-ағарту, Жоғары білім және ғылым министрліктері) басқа орталық мемлекеттік және жергілікті атқарушы органдармен бірлесіп заңнамалық деңгейде жүзеге асырады [82]. Білім беру ұйымдарында балалардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін ҚР Оқу-ағарту министрлігі бірқатар нормативтік құқықтық құжаттарды әзірледі (11-қосымша), тоқсан сайын білім беру ұйымдарында қауіпсіздік талаптарының сақталуына мониторинг жүргізіледі, оның қорытындылары жүйелі негізде Үкімет деңгейінде қаралады.

11-қосымша. ҚР Білім беру ұйымдарында балалардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі кейбір НҚА-ның тізбесі

Білім беру саласында террористік тұрғыдан осал объектілерді терроризмге қарсы қорғауды ұйымдастыру жөніндегі нұсқаулық

Дереккөз: «Қазақстан Республикасының білім беру саласындағы қызметті жүзеге асыратын террористік тұрғыдан осал объектілерінің терроризмге қарсы қорғалуын ұйымдастыру жөніндегі нұсқаулықты бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2022 жылғы 30 наурыздағы № 117 бұйрығы, URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200027414>

Білім беру ұйымдарына және олардың аумағында енгізуге тыйым салынған заттар мен заттардың тізбесі

Дереккөз: «Білім беру ұйымдарына және олардың аумақтарына әкелуге тыйым салынған, оларда пайдаланылуы шектелген нәрселер мен заттардың тізбесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2021 жылғы 25 мамырдағы № 235 бұйрығы, URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2100022857>

Мектепке дейінгі және орта білім беру ұйымдарын бейнебақылау жүйелерімен жарақтандыруға арналған стандарттар

Дереккөз: «Мектепке дейінгі және орта білім беру ұйымдарын бейнебақылау жүйелерімен жарақтауға стандарттарды және оларға қойылатын талаптарды бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2019 жылғы 23 қаңтардағы № 49 және Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2019 жылғы 23 қаңтардағы № 32 Бірлескен бұйрығы, URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1900018239>

Респонденттердің буллингке қарсы тұруға және қауіпсіз психологиялық ортаны құруға бағытталған мектеп саясатының болуы туралы мәлімдемеге жауаптарын талдау, жалпы алғанда, мектептерде, педагогтердің пікірінше, қауіпсіз психологиялық орта құрылғанын көрсетеді. Бұл ретте осы тұжырыммен келіспейтін педагогтердің үлесі (18%), сондай-ақ осы жауапқа теріс жауап берген респонденттердің пайызы (5%) назар аудартады. Бұл нәтижелер мектептің жергілікті нормативтік актілері мектептегі балалардың психологиялық қауіпсіздігін жеткілікті түрде қамтамасыз етпейтінін көрсетеді, бұл буллинг, суицид және басқа да жағымсыз салдарға әкелуі мүмкін.

Респонденттердің теріс жауабының себебі білім алушыларды, оның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау бойынша ППҚҚ-ның жеткілікті дәрежеде жұмыс істемеуі болуы мүмкін. Осыған байланысты білім басқармаларының мамандары, оқу-әдістемелік кабинеттердің әдіскерлері мектеп әкімшілігімен, психологиялық-педагогикалық қолдау қызметтерінің мамандарымен, педагогтермен балалардың құқықтарын қорғау саласындағы НҚА-ны түсіндіру, оның ішінде буллингтің және басқа да асоциалдық мінез-құлықтың алдын алу бойынша жүйелі жұмыс жүргізуі қажет. Бұл жұмысты ұйымдастыруда БІ. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы әзірлеген ұсынымдар әдістемелік көмек көрсетеді. Мысалы, «Білім беру ұйымдары әкімшілігінің білім алушылар мен тәрбиеленушілердің

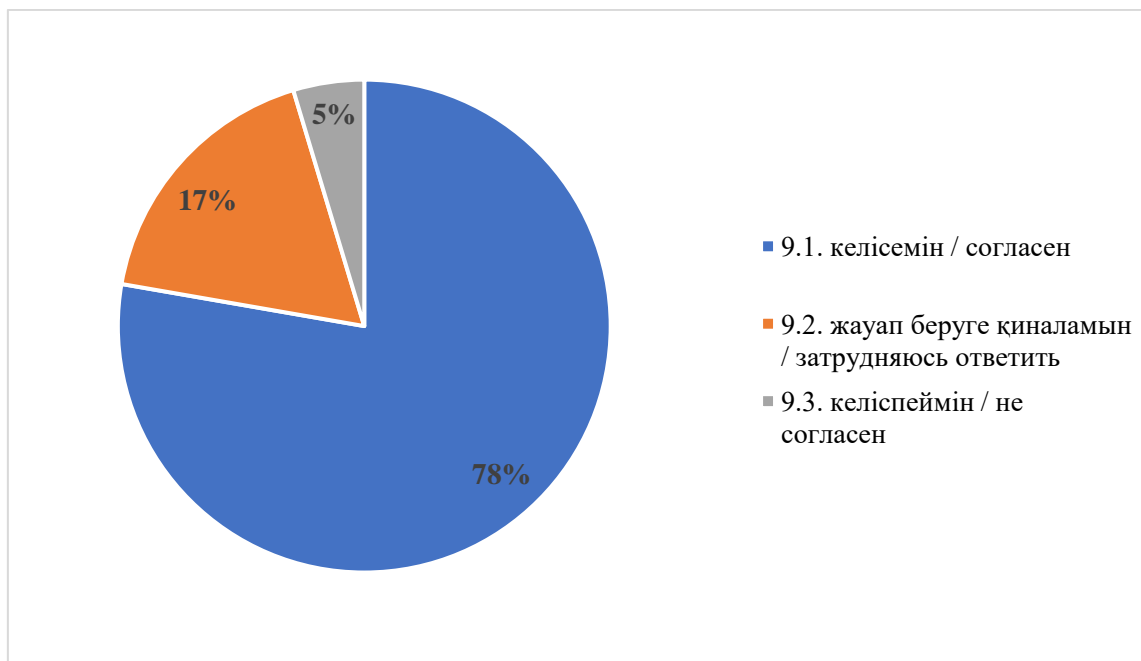
құқықтарын қорғау мәселелерінде педагогтердің кәсіби деңгейін арттыру жөніндегі қызметін ұйымдастыру туралы» әдістемелік ұсынымдар білім бөлімдері мен басқармаларының балалардың құқықтарын қорғау жөніндегі мамандарына, мектеп басшыларының тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасарларына, жетім балалар мен ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларға арналған ұйымдардың тәрбиешілеріне, сынып жетекшілеріне, педагогтерге, әлеуметтік педагогтерге, педагог-психологтарға және педагогикалық қоғамға арналған [83]. «Кәмелетке толмағандар арасындағы зорлық-зомбылық, қатыгездік, аутодеструктивті, оның ішінде суицидтік және девиантты мінез-құлық фактілері тіркелген жағдайларда білім беру ұйымдарындағы үшінші превенция» әдістемелік ұсынымдары білім беру ұйымдарының басшыларына, облыстық әдістемелік кабинеттердің әдіскерлеріне, мектеп директорларына, сынып жетекшілеріне, әлеуметтік педагогтерге, білім беру ұйымдарының психологтарына балалар мен жасөспірімдермен өзара іс-қимыл бойынша зорлық-зомбылық, суицид және басқа да қалаусыз мінез-құлық фактілері анықталған жағдайда кәсіби көмек көрсетеді [84].

Қауіпсіз психологиялық орта құру жөніндегі жұмысты ұйымдастыру кезінде педагогтер келесі НҚА-ны басшылыққа алуы тиіс: «Балалардың хал-ахуал индексін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің 2022 жылғы 1 ақпандағы № 21-ө өкімі [41], «Баланың құқықтарын қорғауды күшейту, тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимыл және жасөспірімдер арасында суицидтің көбеюі мәселелерін шешу жөніндегі 2020 – 2023 жылдарға арналған жол картасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2020 жылғы 30 наурыздағы № 156 қаулысы [85], «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 8 тамыздағы № 345 Заңы [7] (20.04.2023 ж. жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен), «Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы мен балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы» Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 9 шілдедегі № 591 Заңы [86], ҚР БҒМ № 4, 6 бұйрықтары [39, 40], ҚР ОАМ № 377 бұйрығы [74], «Баланы жәбірлеудің (буллингтің) профилактикасы қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту Министрінің 2022 жылғы 21 желтоқсандағы № 506 бұйрығы [87] және балалардың құқықтарын қорғау саласындағы басқа да НҚА.

Жоғарыда көрсетілген НҚА-ға сәйкес орта білім беру ұйымдарының әкімшілігі балалардың құқықтарын қорғауды қамтамасыз ететін жергілікті нормативтік актілерді әзірлеуге тиіс: ППҚҚ құру туралы бұйрық, психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастыру туралы ереже, орта білім беру ұйымдарында білім алушылар арасында аутодеструктивті мінез-құлықтың алдын алу бағдарламасы, баланы қорқытудың алдын алу жөніндегі жоспар және басқа да НҚА.

«Инклюзивті саясат» бөлімінің келесі тұжырымы педагогтердің мектепте білім алушыларды бейімдеу үшін жағдай жасауға қатысты пікірлерін зерттеуге

бағытталған. Респонденттердің жауаптарының нәтижелері көптеген мектептерде, педагогтердің пікірінше (78%), оқудың келесі деңгейіне немесе басқа білім беру ортасына көшу кезінде білім алушыларды бейімдеу бойынша жағдайлар жасалғанын көрсетеді. Бұл ретте педагогтердің 17%-ы бұл мәселеге сенімсіздік білдірсе, 5%-ы теріс пікір білдірді (10-сурет).

10-сурет. Респонденттердің «Біздің мектеп оқудың келесі деңгейіне немесе басқа білім беру ортасына көшу кезінде білім алушылардың бейімделуіне көмектеседі» деген тұжырымға жауаптарының нәтижелері

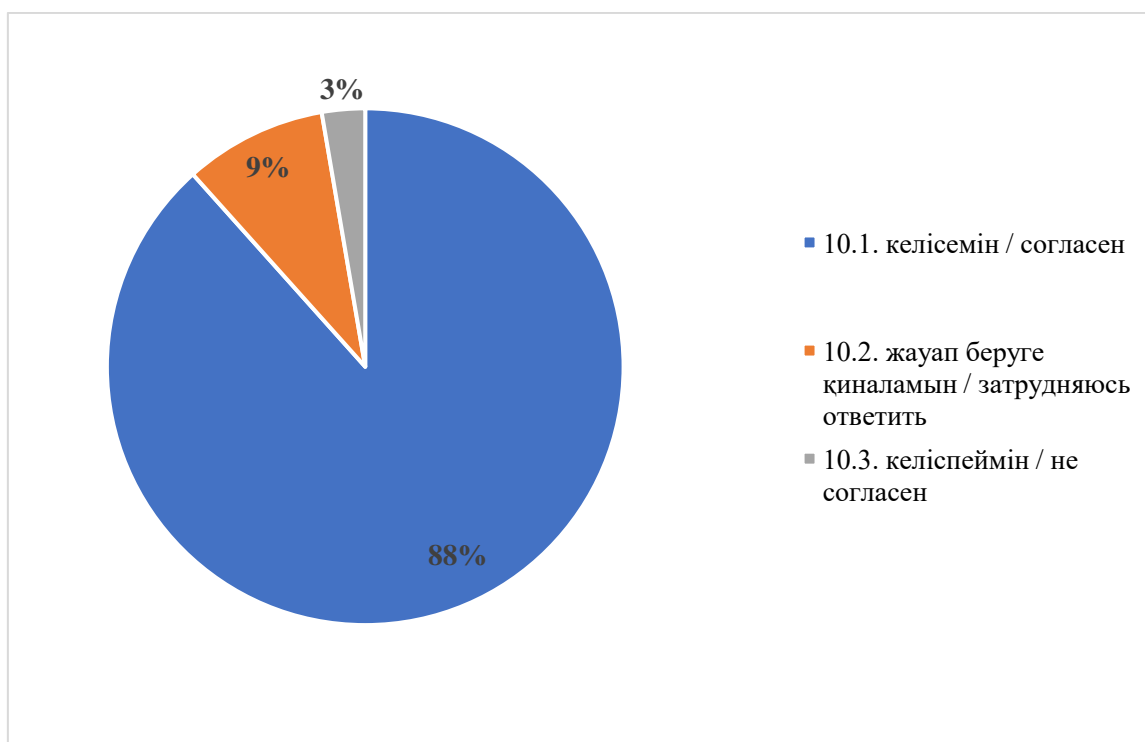
Респонденттердің жауаптарын талдау, жалпы алғанда, мектептерде білім алушылардың бір деңгейден екінші деңгейге немесе басқа сыныпқа ауысуы кезінде оларға көмек көрсетуді ұйымдастыру бойынша жағдайлар жасалғанын көрсетеді. Бұл ретте осы мәселе бойынша сенімсіздік пен теріс пікір білдірген педагогтердің үлесі еліміздің кейбір мектептерінде оқудың басқа деңгейіне көшу кезінде оларды бейімдеу бойынша білім алушыларға жеткіліксіз қолдау көрсетіледі деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Бұл факт оқытудың әртүрлі кезеңдерінде білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау бойынша педагогтердің бірлескен жұмысының жеткіліксіздігін көрсетеді. Мысалы, бастауыш сынып мұғалімдері орта буын мұғалімдерімен өзара әрекеттесуі керек және керісінше, сабақтастық функциясын орындауы керек. Бұл жұмыс екі деңгейдегі педагогтердің сынып сағаттарына, сабақтарға өзара қатысуы, орта буын педагогтерін 5-сыныптардың болашақ білім алушыларымен алдын ала таныстыру және т.б. түрінде жүргізіледі. Білім алушылардың сәтті бейімделуінде ерекше рөлді ППҚҚ мамандары атқарады: педагог-психологтар, әлеуметтік педагогтер, педагог-ассистенттер, олар сынып жетекшілерімен және пән мұғалімдерімен, ата-аналармен бірлесіп білім алушыларды, оның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды психологиялық-

педагогикалық қолдау бойынша іс-шаралар өткізеді. Білім алушылар бір сыныптан екінші сыныпқа (мысалы, жалпы білім беруден арнайы сыныпқа) ауысқан кезде педагогтерге білім алушылардың ерекше білім беру қажеттіліктерін уақытылы анықтау, ерекше білім беруді қажет ететін білім алушы үшін жаңа құрдастар ұжымында қолайлы психологиялық микроклимат құру маңызды.

Білім алушыларды бір білім деңгейінен екінші деңгейге көшу кезінде бейімдеу бойынша тиімді жұмыс істеу үшін педагогтерге ҚР МЖМБС [33], функционалдық міндеттерін [34], сыныптық басшылық туралы ережені [88], орта білім беру ұйымдары қызметінің үлгілік қағидаларын [31], білім алушылардың ерекше білім беруді қажет ететін бағалау қағидаларын [39], білім беру ұйымдарында психологиялық-педагогикалық қолдау қағидаларын және инклюзивті білім беру саласындағы басқа да НҚА-ларды басшылыққа алу қажет [40].

«Инклюзивті саясат» бөлімі сонымен қатар педагогтердің мектепте өткізіліп жатқан бағдарламаны білім алушылардың жіберіп қалмауына және жалпы артта қалуына жол бермеу жөніндегі жұмыстарға қатысты пікірлерін зерделеуді қамтиды.

Респонденттердің жауаптарының нәтижелері, жалпы алғанда, педагогтердің көпшілігінің пікірінше (88%), білім алушылардың бағдарламадан қалып қоюы мен қатыспауының алдын алу бойынша жұмыс жүргізіліп жатқанын көрсетеді (11-сурет). Бұл ретте осы мәселе бойынша сенімсіздік (9 %) не теріс пікір (3%) білдірген педагогтердің үлесі осы бағытта НҚА қолдану бойынша педагогтермен түсіндіру жұмыстарын жүргізу қажеттігін куәландырады.

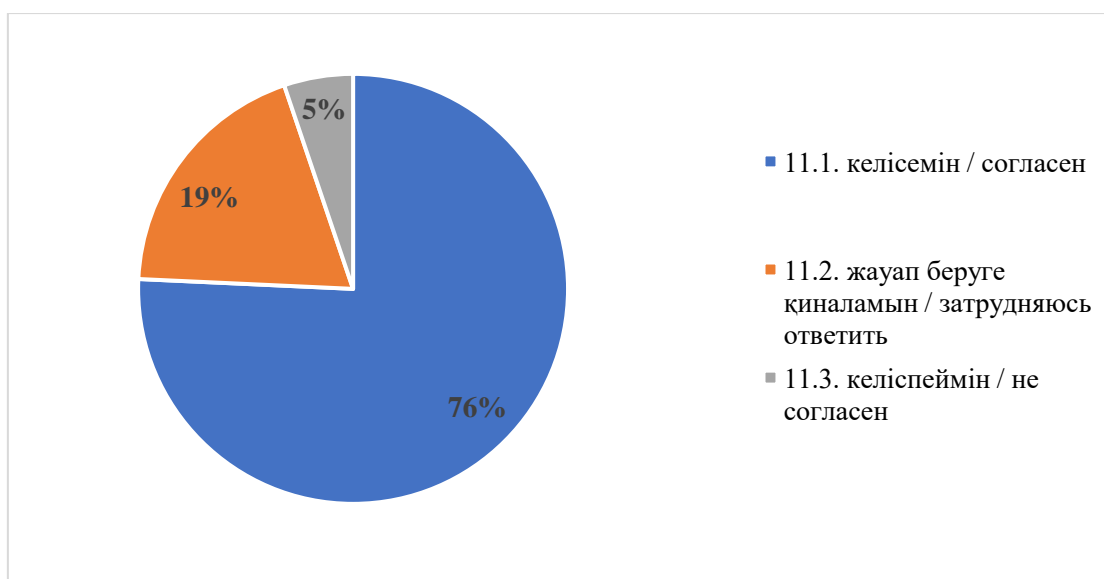
11-сурет. Респонденттердің «Біздің мектепте білім алушылардың бағдарламаға қатыспауына және арта қалуына жол бермеу бойынша жұмыс жүргізілуде» тұжырымына жауаптарының нәтижелері

Білім алушылармен профилактикалық жұмыс сынып жетекшілерінің пән мұғалімдерімен, ППҚҚ мамандарымен (педагог-психологтар, әлеуметтік педагогтар), мектеп әкімшілігімен, қосымша білім беру педагогтерімен, білім алушылардың ата-аналарымен ынтымақтастық жағдайында жүзеге асырылады. Осыған байланысты педагогтер мектепте оқу-тәрбие процесін ұйымдастыруды реттейтін негізгі НҚА-ны меңгеруі керек, оның ішінде: Педагог лауазымдарының үлгілік біліктілік сипаттамалары [34], Орта білім беру ұйымдары қызметінің үлгілік қағидалары [31], Сынып жетекшілігі туралы ереже [88], Білім алушылардың ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау қағидалары [39], Білім беру ұйымдарында психологиялық-педагогикалық қолдау қағидалары, басқа да НҚА. Мысалы, Сынып жетекшілігі туралы ережеге сәйкес сынып жетекшісі сыныптағы білім алушылардың үлгерімін, сабаққа қатысуын, сыртқы келбетін, эмоционалды-психологиялық жағдайын бақылауды жүзеге асыру функциясын орындайды [88]. ҚР ОАМ № 338 бұйрығына сәйкес әлеуметтік-педагогтің міндеттеріне жеке тұлғаның психологиялық-медициналық-педагогикалық ерекшеліктерін және оның микроортасын, өмір сүру жағдайларын зерделеу, мүдделер мен қажеттіліктерді, проблемаларды, жанжалды жағдайларды анықтау, білім алушылардың, тәрбиеленушілердің мінез-құлқындағы ауытқулар және оларға уақытылы әлеуметтік көмек пен қолдау көрсету кіреді [34]. ҚР БҒМ № 6 бұйрығының 6-тармағына сәйкес мінез-құлық және эмоционалды проблемалары, қолайсыз психологиялық факторлары (отбасындағы тәрбиенің бұзылуы, балалар-ата-аналар және отбасы ішілік қатынастар), сондай-ақ әлеуметтік-психологиялық, экономикалық, тілдік мәдени сипаттағы кедергілері (балалардың педагогикалық қараусыздығы) бар адамдар (балалар) санаттарын психологиялық-педагогикалық қолдап отыруды тәрбиешілер/педагогтер сабақтар, факультативтік, пәндік үйірмелер мен қосымша сабақтар барысында жүзеге асырады, сондай-ақ педагогикалық психологтар, әлеуметтік педагогтер арнайы білім беру қажеттіліктерін бағалау негізінде педагог-психологпен және әлеуметтік педагогпен бірлесіп жүзеге асырады.

Білім алушылардың сабақтан қалуына жол бермеу бойынша НҚА-ны білуден басқа, педагогтерге жүйелі негізде біліктілігін арттыру, озық ғылыми зерттеулердің нәтижелерін зерделеу ұсынылады. Мысалы, ЮНИСЕФ және Қазақстан мектептеріндегі Кембридж Университеті бойынша оқудан шығудың алдын алудың қолданыстағы жүйесіндегі олқылықтарды анықтауға және осы олқылықтарды жою жөнінде ұсынымдар әзірлеуге бағытталған жобаның қорытындысы бойынша оқудан шығудың ерте алдын алу жүйесі әзірленді, оны енгізу жөнінде ұсынымдар тұжырымдалды [89]. Оқудан шығудың ерте алдын алу жүйесі – бұл қиын жағдайдағы, оқуды тастап кету қаупі бар, қолдауды қажет ететін балалар мен жасөспірімдерді анықтау механизмі.

Білім алушылардың оқу бағдарламалары бойынша артта қалуына жол бермеу мақсатында педагогтерге «Білім туралы» ҚР Заңын [6], ҚР МЖМБС [33], орта білім беру ұйымдары қызметінің үлгілік қағидаларын [31], БҒМ бұйрықтарын №№ 4 [39], 6 [40], 115 [61], 399 [56], 500 [57] және басқа да НҚА-ларды басшылыққа алу қажет. Мысалы, «Білім туралы» ҚР Заңының 43-бабының 3-тармағына сәйкес [6] білім беру ұйымдарының құзыретіне білім беру бағдарламаларын бейімдеу және іске асыру (2-3-тармақша), ерекше білім беруді қажет ететін адамдар (балалар) үшін жеке дамыту бағдарламаларын әзірлеу және іске асыру (2-4-тармақша) жатады. ҚР БҒМ № 6 Бұйрығының 9-тармағына сәйкес білім беру қажеттіліктерін бағалау немесе ПМПК ұсынымы негізінде білім беру ұйымының басшысы ерекше білім беруді қажет ететін адамдарды (балаларды) психологиялық-педагогикалық қолдап отырудың жеке бағдарламаларын, оның ішінде жеке оқу жоспарларын, жеке/бейімделген білім беру бағдарламаларын, мамандардың жеке дамыту бағдарламаларын, ерекше қажеттіліктері бар адамдардың (балалардың) тізімін бекітеді [40].

Сауалнаманың келесі тұжырымына респонденттердің жауаптары педагогтердің ата-аналармен жұмысының тиімділігін көрсетеді. Педагогтердің көпшілігі (76%) «мектептен шығарудың алдын алу үшін мектепте ерекше білім беруді қажет ететін балалардың ата-аналарымен жұмыс жүргізілуде» деген тұжырыммен келісті, 19% респондент жауап беруге қиналды, 5%-ы теріс пікір білдірді (12-сурет).

12-сурет. Респонденттердің «Мектепте мектептен шығарудың алдын алу үшін ерекше білім беруді қажет ететін балалардың ата-аналарымен жұмыс жүргізілуде» тұжырымына берген жауаптарының нәтижелері

Осы тұжырымға жауаптарды талдау, тұтастай алғанда, еліміздің көптеген мектептерінде мектептен шығарудың алдын алу бойынша ата-аналармен жұмыс жүргізіліп жатқанын көрсетеді. Бұл ретте жауап беруге қиналған және

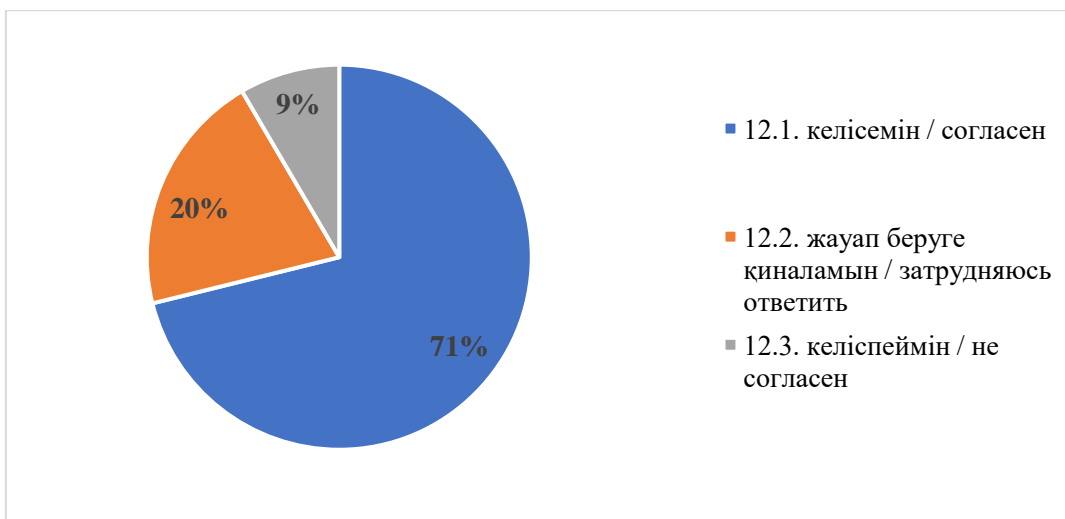
осы мәселе бойынша теріс пікір білдірген педагогтердің үлесі педагогтердің ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылардың ата-аналарымен өзара іс-қимылының жеткіліксіздігін куәландырады, ол мектептен шығудың алдын алу жөніндегі зерттеулерге сәйкес оқудан шығудың ерте алдын алу жүйесі моделін жақсартудың негізгі факторларының бірі болып табылады: «мектеп, ата-аналар мен педагогтер бір-бірімен тұрақты және тығыз байланыста болуы тиіс» [89, 11-бет]. Осыған байланысты педагогтерге білім алушылардың ата-аналарымен, оның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылармен өзара іс-қимылды күшейту ұсынылады.

Педагогтердің білім алушылардың ата-аналарымен, оның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылармен өзара іс-қимыл жасау функциялары «Педагог мәртебесі туралы» [90], «Бала құқықтары туралы», «Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың алдын алу және балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы» ҚР Заңдарымен, педагог лауазымдарының үлгілік біліктілік сипаттамаларымен [34], Сынып жетекшілігі туралы ережемен [88], Ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау қағидаларымен [39] және Психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастыру қағидаларымен [40] бекітілген.

Мәселен, «Педагог мәртебесі туралы» ҚР Заңының 15-бабының 1-тармағына сәйкес педагогтер «Білім алушылар мен тәрбиеленушілерді оқыту және тәрбиелеу мәселелері бойынша ата-аналарға немесе өзге де заңды өкілдерге кеңес беруге» міндетті [90]. «Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың алдын алу және балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы» ҚР Заңының 12-бабының 3-тармағына сәйкес білім беру органдары өз құзыреті шегінде жалпы білім беретін оқу орындарына дәлелсіз себептермен бармайтын кәмелетке толмағандарды анықтайды және есепке алуды жүргізеді, олармен және олардың ата-аналарымен немесе заңды өкілдерімен жеке профилактика шараларын жүргізеді [34]. БҒМ № 6 Бұйрығының 9-тармағына сәйкес сынып жетекшілері «пән мұғалімдері мен ата-аналардың өзара іс-қимылын ұйымдастырады, білім беру ұйымының әлеуметтік педагогімен бірлесіп баланың дамуының әлеуметтік жағдайын зерделейді, сабақта және сабақтан тыс уақытта қолайлы эмоциялық-психологиялық ахуал үшін жағдай жасайды» [40].

Респонденттерге ұсынылған келесі тұжырым мамандардың, құрдастарының, педагогтерінің қолдауының болмауы себебінен білім алушылардың шығу жағдайларына қатысты респонденттердің пікірлерін зерделеуге бағытталған.

Респонденттердің жауаптарының нәтижелері педагогтердің көпшілігі (71%) «мектепте қажетті қолдаудың (логопед, психолог, дефектолог және т. б.) болмауы себебінен ерекше білім беруді қажет ететін балалардың мектептен кету жағдайлары жоқ» деген тұжырыммен келісетінін көрсетеді, 20% жауап беруге қиналады, 9% берілген тұжырыммен келіспейді (13-сурет).

13-сурет. Респонденттердің «Мектеп, сыныптастар, педагогтер тарапынан қажетті қолдаудың (логопед, психолог, дефектолог және т. б.) болмауы себебінен ерекше білім беруді қажет ететін балалардың мектептен кету жағдайлары жоқ» тұжырымына жауаптарының нәтижелері

Респонденттердің осы мәлімдемеге берген жауаптарын талдау, жалпы алғанда, еліміздің мектептерінде мектеп, сыныптастар, педагогтер тарапынан қажетті қолдаудың (логопед, психолог, дефектолог және т. б.) болмауы себебінен ерекше білім беруді қажет ететін балалардың мектептен кету жағдайлары жоқ деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Бұл ретте осы сұраққа жауап беруге қиналған және теріс пікір білдірген педагогтердің үлесі назар аудартады. Бұл факт педагогтердің ерекше білім беруді қажет ететін балаларды мектептен шығарудың ықтимал фактілері мен себептері туралы, сондай-ақ білім беру ұйымдарына оқуға қабылдаудың үлгілік ережелерін бұзғаны немесе білім алу үшін арнайы жағдайлар жасамағаны үшін білім беру ұйымының жауапкершілігі туралы жеткіліксіз білетіндігі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Осыған байланысты білім басқармаларының мамандары, инклюзивті білім беруге жетекшілік ететін оқу-әдістемелік кабинеттердің әдіскерлері ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылардың оқу жағдайларын реттейтін НҚА-ны түсіндіру бойынша мектеп әкімшілігімен, ППҚҚ мамандарымен, педагогтермен жұмысты ұйымдастыруы қажет.

Ерекше білім беруді қажет ететін балаларды оқыту ҚР «Білім туралы» [6], «Бала құқықтары туралы» [7], «Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы» [8], ҚР МЖМБС [33] заңдарына, Білім беру ұйымдарына оқуға қабылдаудың үлгілік қағидаларына [61], Орта білім беру ұйымдары қызметінің үлгілік қағидалары [20], Ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау қағидалары [7], Білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастыру қағидаларына [10] және басқа да НҚА-ға сәйкес жүзеге асырылады.

Мәселен, «Білім туралы» ҚР Заңының 6-бабы 2-тармағының 3-тармақшасына сәйкес облыстың жергілікті атқарушы органының (бұдан әрі –

ЖАО) құзыретіне ерекше білім беруді қажет ететін адамдарды (балаларды) оқытуды, олардың білім беру ұйымдарында білім алуы үшін арнаулы жағдайлар жасауды, әмбебап дизайн және (немесе) ақылға қонымды ыңғайлылық қағидаттарын ескере отырып, мемлекеттік құрылыс нормалары мен стандарттарына сәйкес білім беру ұйымдарының ғимараттарына, құрылысжайлары мен үй-жайларына қолжетімділікті қамтамасыз ету кіреді [18].

«Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы» ҚР Заңының 8-бабы 1-тармағының 5-тармағы ЖАО құзыретіне мүмкіндігі шектеулі балаларды арнаулы білім беру ұйымдарында оқытуды ұйымдастыру және оларды басқа білім беру ұйымдарында оқыту үшін жағдайлар жасау жатады [91]. Мүмкіндігі шектеулі балаларға білім беруді қаржыландыру «Бала құқықтары туралы» ҚР Заңының 15-бабының 3-тармағымен реттеледі [7].

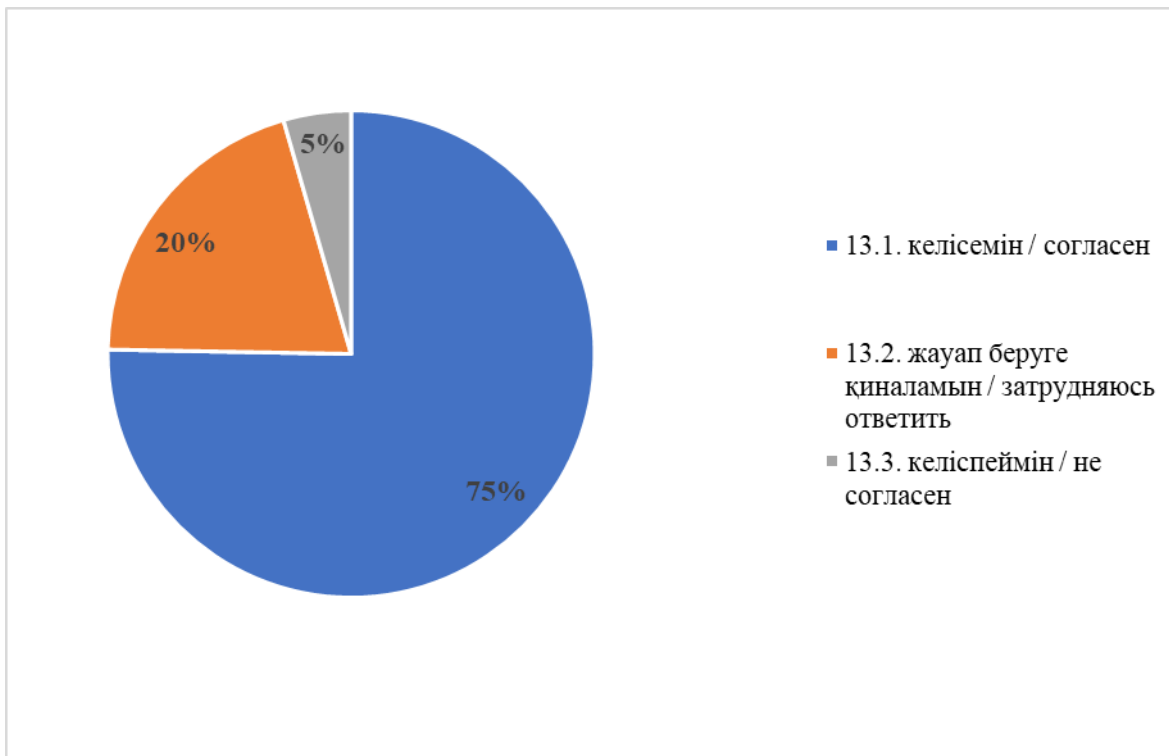
Бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім берудің жалпы білім беретін оқу бағдарламаларын іске асыратын білім беру ұйымдарына оқуға қабылдаудың үлгілік қағидаларының 7-тармағына сәйкес «баланың немесе білім алушының ата-аналары немесе өзге де заңды өкілдері білім беру ұйымдарын баланың немесе білім алушының қалауын, жеке бейімділігі мен ерекшеліктерін ескере отырып және қабылдау шарттарына сәйкес таңдайды» [91]. Бұл ретте «Білім туралы» ҚР Заңының 45-бабының 3-тармағына сәйкес білім беру ұйымдарының басшылары білім беру ұйымдарына оқуға қабылдаудың үлгілік қағидаларын бұзғаны немесе білім алу үшін арнайы жағдайлар жасамағаны үшін жауапты болады [6].

«Бала құқықтары туралы» ҚР Заңының 15-бабының 2-тармағына сәйкес балалар қорғаншылық және қамқоршылық органдарына хабарламай білім беру ұйымынан шығарыла алмайды [7]. Орта білім беру ұйымдары (бастауыш, негізгі орта және жалпы орта) қызметінің үлгілік қағидаларының 15-тармағына сәйкес [31] «он алты жасқа дейінгі балаларды білім беру ұйымдарынан шығаруға ерекше жағдайларда білім беру ұйымын мемлекеттік басқару органының шешімі бойынша құқыққа қайшы әрекеттер жасағаны, білім беру ұйымының жарғысын өрескел және бірнеше рет бұзғаны үшін жол беріледі».

«Мектеп, сыныптастар, педагогтер тарапынан қажетті қолдаудың (логопед, психолог, дефектолог және т. б.) болмауы себебінен ерекше білім беруді қажет ететін балалардың мектептен кету жағдайлары жоқ» тұжырымына теріс жауап берген педагогтердің үлесі (9 %) еліміздің барлық мектептерінде ерекше білім беруді қажет ететін балаларға қатысты психологиялық-педагогикалық қолдау қызметтері жұмыс істемейтінін, психологиялық-педагогикалық қолдау және арнайы психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетілмейтінін көрсетеді, бұл ерекше білім беруді қажет ететін балалардың құқықтарын бұзу болып табылады.

Респонденттерге ұсынылған келесі тұжырымдама респонденттердің ерекше білім беруді қажет ететін балаларының бастауыштан орта буынға сәтті өтуіне қатысты пікірлерін зерттеуге бағытталған. Респонденттердің

жауаптарының нәтижелері педагогтердің көпшілігі (75%) «бастауыш сыныптардың ерекше білім беруді қажет ететін барлық балалар біздің мектеп шегінде орта сыныптарға сәтті өтті» деген тұжырыммен келісетінін, педагогтердің 20%-ы жауап беруге қиналатынын, 5%-ы тұжырыммен келіспейтінін көрсетеді (14-сурет).

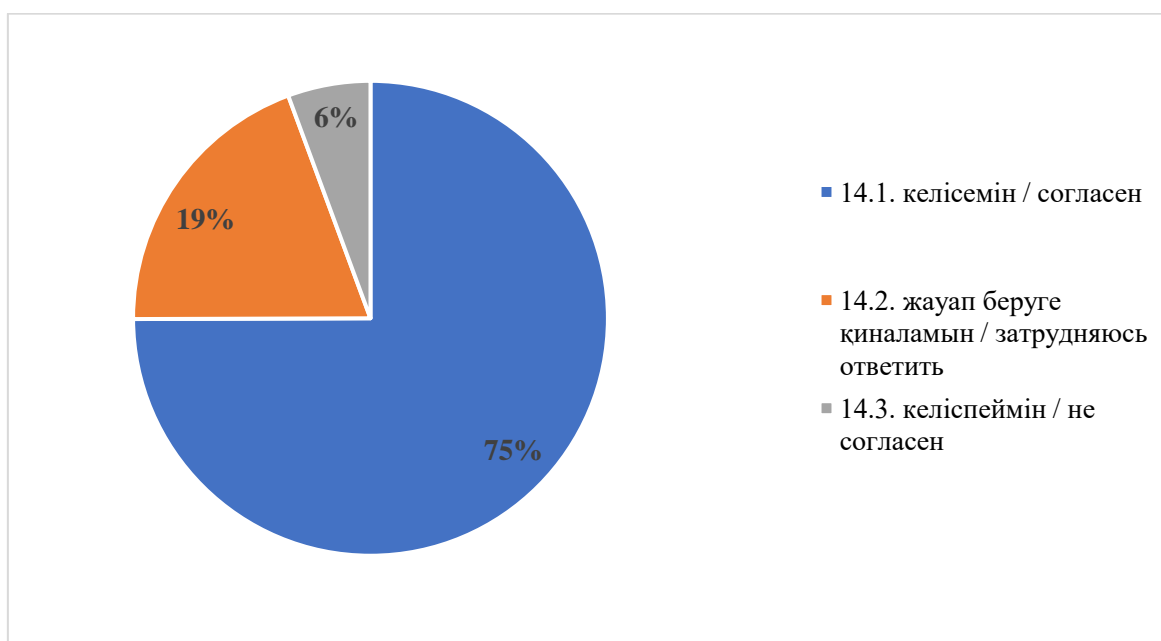

14-сурет. Респонденттердің «бастауыш сыныптардағы ерекше білім беруді қажет ететін барлық балалар біздің мектеп шегінде орта сыныптарға сәтті өтті» деген тұжырымына жауаптарының нәтижелері

Респонденттердің жауаптарын талдау, жалпы алғанда, еліміздің көптеген мектептерінде ерекше білім беруді қажет ететін балалар білім берудің бастапқы деңгейін сәтті игеріп, орта буынға ауысады деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Бұл ретте осы тұжырым бойынша сенімсіздік білдірген және осы тұжырыммен келіспеген педагогтердің үлесі еліміздің кейбір мектептерінде сабақтастық бойынша, білім алушылардың ерекше білім беру қажеттіліктерін анықтау, оларды психологиялық-педагогикалық қолдау бойынша жеткіліксіз жұмыс жүргізіліп жатқанын куәландырады. Осыған байланысты мектеп әкімшілігі педагогтермен, ППҚҚ мамандарымен ҚР БҒМ № 4, 6 бұйрықтарын орындау бойынша ерекше білім беру қажеттіліктерін уақытылы бағалау, білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламаларын іске асыру бөлігінде түсіндіру жұмыстарын жүргізу қажет.

«Инклюзивті саясат» бөлімінде респонденттерге ұсынылған қорытынды мәлімдеме педагогтердің мектепте біліктілікті арттыру үшін жағдайлардың болуы туралы пікірлерін зерттеуге бағытталған.

Респонденттердің «Мектеп инклюзивті білім беру саласындағы педагогтердің кәсіби дамуына мүмкіндік береді» деген тұжырымға берген жауаптарының нәтижелері еліміздің көптеген мектептерінде инклюзивті білім беру мәселелері бойынша педагогтердің кәсіби құзыреттілігін арттыру үшін жағдайлар жасалғанын көрсетеді (75 %) (15-сурет). Бұл ретте осы тұжырымға жауап беруге қиналатын (19 %) және теріс пікір білдірген (6%) педагогтердің үлесі еліміздің кейбір мектептерінде педагогтердің біліктілігін арттыруды ұйымдастыру бойынша әлсіз жұмыс жүргізіліп жатқанын, бұл педагогтің үздіксіз кәсіби даму және біліктілікті арттыру нысандарын таңдау құқығын бұзу болып табылатынын көрсетеді [90].

15-сурет. Респонденттердің «Мектеп инклюзивті білім беру саласындағы педагогтердің кәсіби дамуына мүмкіндік береді» тұжырымына берген жауаптарының нәтижелері

Білім беру ұйымдарының педагогтері «Педагог мәртебесі туралы» ҚР Заңының 7-бабы 1-тармағының 12-тармағына сәйкес кемінде үш жылда бір рет біліктілігін арттыруға құқылы екенін атап өту маңызды [90]. Бұл ретте мектеп әкімшілігі мен педагогтердің міндеттеріне психологиялық-педагогикалық қолдау мәселелері бойынша біліктілікті арттыру кіреді [40]. Осыған байланысты білім басқармаларының мамандары, инклюзивті білім беруге жетекшілік ететін оқу-әдістемелік кабинеттердің әдіскерлері бюджет қаражаты есебінен қаржыландырылатын мемлекеттік білім беру ұйымдарының кадрларын қайта даярлауды және қызметкерлерінің біліктілігін арттыруды қамтамасыз ету бөлігінде «Білім туралы» ҚР Заңының 6-бабының 2-тармағының 15-тармақшасын, 3-тармағының 18-тармақшасын орындау бойынша жұмысты күшейтуі қажет [6]. Мектептердің осы міндетін іске асыру үшін білім беру ұйымдарының педагогтері, әкімшілігі Педагогтердің біліктілігін арттыру курстарын ұйымдастыру және өткізу, сондай-ақ педагог қызметін курстан кейінгі сүйемелдеу қағидаларын басшылыққа алуы қажет [92].

Жүргізілген сауалнаманы қорытындылай келе, жалпы алғанда, еліміздің мектептерінде инклюзивті саясат жүзеге асырылады деген қорытынды жасауға болады. Бұл ретте педагогтер инклюзивті тәжірибелерді іске асыру кезінде, оның ішінде білім алушылардың ерекше қажеттіліктерін бағалау және оларды психологиялық-педагогикалық қолдау мәселелері бойынша кейбір қиындықтарға тап болатынын атап өту қажет. Сонымен қатар ерекше білім беруді қажет ететін балаларды психологиялық-педагогикалық қолдауда арнайы кадрлар тапшылығы бар, барлық мектептерде психологиялық-педагогикалық қолдау қызметтері жұмыс істемейді. Ерекше білім беруді қажет ететін балаларды мектептен шығару фактілері бар, бұл олардың құқықтарын бұзу болып табылады. Инклюзивті тәжірибелерді енгізу бойынша педагогтердің біліктілігін арттыру, педагогтердің ата-аналармен, ППҚҚ мамандарымен өзара іс-қимыл жасау мәселелеріне назар аудару қажет. Білім алу үшін арнайы жағдайлар, буллингтің және білім алушылардың басқа да жағымсыз мінез-құлқының алдын алуды қоса алғанда, қауіпсіз психологиялық орта жасау жөнінде жүйелі жұмыс жүргізу қажет. Жалпы, мектеп әкімшілігі, ППҚҚ мамандары, педагогтер инклюзивті және арнайы білім беру мәселелері бойынша нормативтік құқықтық базаны зерделеуді қоса алғанда, ерекше білім беруді қажет ететін балаларды оқыту мәселелері бойынша жүйелі негізде біліктілігін арттыруы қажет.

Елдегі инклюзивті саясат пен практиканың дамуын көрсететін жүргізілген зерттеулерді талдаудан басқа, осы ұсыныстарды әзірлеу шеңберінде Инклюзивті білім беру орталығының жұмыс тобының құрамына кіретін әріптестер ұсынған инклюзивті практикаларды енгізу бойынша педагогтердің өңірлік тәжірибесі зерделенді.

Инклюзивті саясат пен инклюзивті практиканы іске асыру бойынша табысты мысалдардың бірі «Ақмола облысы білім басқармасының Көкшетау қаласы бойынша білім бөлімінің Көкшетау қаласы бойынша № 19 жалпы білім беретін мектебі» КММ, Шығыс Қазақстан облысы білім басқармасының Өскемен қаласы бойынша білім бөлімінің «№ 19 қосымша білім беру мектебі» КММ Инклюзивті білім беруді дамыту жөніндегі ресурстық орталығының жұмыс тәжірибесі болып табылады. (бұдан әрі – № 19 ШҚО, Өскемен қ.).

Ерекше білім беруді қажет ететін балаларды мектептің жалпы білім беру процесіне «қосудың» өзекті мәселелері (Ақмола облысы Көкшетау қаласындағы № 19 ЖББҰ инклюзивті білім беруді дамыту жөніндегі ресурстық орталық үйлестірушісінің жұмыс тәжірибесінен Жанғали І.Ә)

Ақмола облысында инклюзивті білім беруді жүйелі негізде енгізу ҚР-да білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын іске асыру басталған сәттен басталды.

Үйлестіру кеңесінің құрамы мен жұмыс регламентін, сондай-ақ ресурстық орталықты дамыту ережесі мен бағдарламасын бекіткен облыстық білім басқармасының бұйрығымен Көкшетау қаласының № 19 жалпы орта білім беретін мектебінің базасында бұл құрылымдарға облыстың білім беру кеңістігінде қажетті институционалдылық берілді. Атауынан көрініп тұрғандай, Үйлестіру кеңесі облыстың білім басқармасы жанындағы алқалы-кеңесші орган болып табылады, оның негізгі міндеті инклюзивті білім беруді енгізуге

тартылған немесе мүдделі барлық құрылымдардың күш-жігерін біріктіру, мемлекеттік білім беруді басқару органдары, білім беру ұйымдары үшін инклюзивті білім берудің жағдайын жақсарту және дамыту бойынша ұсынымдар мен ұсыныстар әзірлеу болып айқындалған. Кеңестің құрамы мемлекеттік органдар мен білім беру ұйымдарына да, үкіметтік емес ұйымдар мен ата-аналарға да мәселелер мен ұсыныстарды айтуға және талқылауға мүмкіндік беру қағидаты бойынша қалыптастырылған.

Білім басқармасының бұйрығымен мектепке дейінгі, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі (2014 жылы басталған) білім деңгейлері бойынша тірек ұйымдар айқындалды.

01.04.2023 жылғы жағдай бойынша облыста барлығы 57 тірек ұйым және 4 ресурстық орталық (мектепке дейінгі, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, қосымша білім беру ұйымдары үшін) жұмыс істейді:

Тірек балабақшалар: 24+ 1 ресурстық орталық (бұдан әрі – РО)

Тірек мектептер: 25 + 2 ресурстық орталық

Тірек колледждер: 5 + 1 ресурстық орталық

Қосымша білім берудің тірек ұйымдары: 2+1 РО

Кеңестің отырыстары тұрақты негізде аудандарға барып, жергілікті жерлерде инклюзивті білім берудің жағдайын қарап, қажетті ұйымдастырушылық және әдістемелік көмек көрсетумен өткізіледі.

Ерекше білім беруді қажет ететін балаларды (адамдарды) жалпы білім беру ортасына қосу мақсатында барлық деңгейдегі білім беру ұйымдары педагогтерінің кәсіби құзыреттілігін арттыру бойынша іс-шаралар жүргізіледі, сондай-ақ кедергісіз физикалық қолжетімділік жетілдіріледі.

Жыл сайын білім басқармасының әдістемелік орталығы, ресурстық орталық оқыту семинарларын, ғылыми-практикалық конференцияларды өткізеді.

2016 жылдан 2023 жылға дейінгі кезеңде ерекше білім беруді қажет ететін балалар мәселелері бойынша мынадай жобалар іске асырылды:

- Қазақстанның солтүстік өңірлерінің білім беру ұйымдарының жалпы білім беретін мектеп жағдайында ерекше білім беруді қажет ететін оқушыларды оқытудың инклюзивті тәжірибелерін енгізу бойынша желілік өзара іс-қимылы, 2016 ж.

- педагогикалық мамандықтар бойынша оқытуды жүргізетін колледждердің педагогтері мен әдіскерлеріне арналған инклюзивті білім беру жүйесіндегі жұмысқа инженерлік-педагогикалық кадрларды даярлау мәселелері бойынша жазғы мектеп, 2017 ж.

- инклюзивті білім берудің бірінші облыстық фестивалі, 2019 ж.

- білім беру ортасын жақсартудағы мұғалімдердің көшбасшылығы, 2019 ж

- ерекше білім беруді қажет ететін балалармен жұмыс істейтін мұғалімдерге арналған топтық қадағалау, 2020 ж.

- ерекше білім беруді қажет ететін балалардың ата-аналарына арналған консультациялық және оқыту көмегі жөніндегі жоба, 2020-2021 жылдар.

- 2020 ж. Көкшетау қаласында АСД бар балалармен жұмыс бойынша мемлекеттік әлеуметтік тапсырыс іске асырылды.

- Ақмола облысының екі қаласында мемлекеттік әлеуметтік тапсырыс – Степногорск және Көкшетау, 55-тен астам бала қамтылған, 2023 ж.

Жобалардың бір бөлігі бюджеттен тыс қаражат тарту есебінен іске асырылды.

Жүргізіліп жатқан жұмыстарға қарамастан, ерекше білім беруді қажет ететін балаларды білім беру ұйымдарына қосуда проблемалар бар:

- білім беру ұйымдары педагогтерінің инклюзивті білім беру жағдайында жұмысқа дайын еместігі (педагогтердің біліктілігін арттыруға мемлекеттік тапсырыс бойынша курстарға орын саны жеткіліксіз);

- арнайы білімі бар мұғалімдерге қажеттілік (дефектолог-мұғалімдер, логопед-мұғалімдер және т. б.);

- ата-аналардың хабардар болу деңгейінің жеткіліксіздігі (барлық ата-аналар баланың ерекшеліктерін мойындауға, психологиялық-медициналық-педагогикалық консультацияда тексеруден өтуге дайын емес, ПМПК қорытындысын жасырады);

- инклюзивті білім беру саласындағы НҚА-ның жетілмегендігі (балабақшаларда педагог-ассистент лауазымының болмауы, педагог-ассистент лауазымының педагог лауазымдарының тізілімінде болмауы (ҚР БҒМ № 123 бұйрығы) ҚР БҒМ 130 бұйрығымен бекітілмеген және педагогтер ерекше білім беруді қажет ететін балалармен жұмыс жөніндегі құжаттарды жүргізу үшін міндетті емес деп санайды және т.б.

- білім беру ұйымын материалдық-техникалық жарақтандырудың жеткіліксіздігі;

- ерекше білім беруді қажет ететін балаларға жағдай жасаған білім беру ұйымдары арнайы мектептердің филиалдарына айналады.

Шешу жолдары:

- инклюзивті білім беру бойынша педагогтердің біліктілігін арттыру бойынша мемлекеттік тапсырысқа орындар санын көбейту;

- инклюзивті білім беру саласында НҚА жетілдіру.

Тиімді білім беру ортасын құруда негізгі және қосымша білім беруді интеграциялау мүмкіндіктері (ШҚО білім басқармасы Өскемен қаласы бойынша білім бөлімінің «№ 19 қосымша білім беру мектебі-орталығы» КММ директорының бейіні бойынша орынбасарының жұмыс тәжірибесінен В.В. Кравченко)

Өскемен қаласында негізгі және қосымша білім беру жүйесінде инклюзивті практика бірінші жылдан бері енгізіліп келеді. 2015-2016 оқу жылында 25 жобаның ішінде Өскемен қаласының қосымша білім беру ұйымдарына инклюзивті тәжірибелерді интеграциялау жоспары болып табылатын «Мен, сен, ол – бірге тату отбасы» жобасы құрылды.

Бұл жоба бүгінгі күнге дейін өзекті. Жыл сайын жоба шеңберінде педагогтерге арналған оқыту семинарлары өтеді, Өскемен қаласы бойынша білім бөлімі қосымша білім беру мекемелерінде мүмкіндігі шектеулі балалар санына мониторинг жүргізеді.

«№19 қосымша білім беру мектеп-орталығы» КММ-де (бұдан әрі - № 19 ШБО) ерекше білім беруді қажет ететін балалармен жұмыс тәжірибесі 2002 жылдан бастап тірек-қимыл аппараты бұзылған балаларға арналған алғашқы

түзету сыныптарының ашылуымен басталады. 2019 жылы ата-аналардың өтініші және қала мен облыс басшылығының шешімі бойынша мектеп базасында зағип және нашар көретін балаларға арналған сыныптар ашылды. Арнайы сыныптармен қатар мектепте жалпы білім беретін сыныптар жұмыс істейді, оларда ерекше білім беруді қажет ететін балалар оқиды. Оқыту нысандарын таңдау білім алушылардың ата-аналарына ҚР заңнамасына сәйкес ұсынылады.

Интеграция Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2013 жылғы 22 ақпандағы № 50 бұйрығына сәйкес біріктірілген білім беру ұйымының құрылымына сәйкес келетін № 19 қосымша білім беру мектеп-орталығы құрылымының өзінде қаланғанын атап өту маңызды [93].

Қосымша білім беру мектебі – бұл жалпы білім беретін мектеп, оның құрылымында қосымша білім беру орталығы жұмыс істейді.

Қосымша білім беру жүйесі нақты қызметке негізделген: жеке және ұжымдық, еңбек және зияткерлік, мәдени және әлеуметтік маңызды. Осыған байланысты қосымша білім берудің оң тәжірибесін жалпы білім беру мазмұнына аудару ерекше маңызды болып саналады. Яғни, жеке білім беру траекторияларын, таңдаудың дербестігі мен еріктілігін, оқытудың шығармашылық процесін және табысқа сөзсіз бағдарлануды іске асыру қажет, өйткені бұл жағдайлар білім алушылардың неғұрлым толық дамуына ықпал етеді. Мысалы, арнайы сыныптарда оқитын көру қабілеті зақымдалған балалар «Гармония» мектеп жанындағы қосымша білім беру орталығында жалпы білім беретін ортадағы сабақтарға қатысады. Осылайша, инклюзивті білім беру процесі жүзеге асырылады.

Қосымша білім беру баланың қызығушылықтары мен тілектерін ескере отырып, оның болашақ тағдырына айтарлықтай әсер ететін болашақ мамандықты игеру дағдыларын дамытудың максималды мүмкіндіктерін ұсынады. Көптеген балалар үшін бұл өмірлік маңызды практикалық дағдыларды игерудің негізгі және кейде жалғыз мүмкіндігі.

Ерекше білім беруді қажет ететін балалармен жұмыс істеу үшін жағдай жасау үшін мектептің жұмысын ұйымдастыруға кейбір өзгерістер енгізілді. Ең алдымен, мектептің оқуға кедергі келтіретін ішкі және сыртқы кедергілерін анықтауға мүмкіндік беретін проблемаларды талдау жүргізілді.

Талдау нәтижелері бойынша бірқатар қиындықтар анықталды:

- педагогтердің көпшілігінде ерекше білім беруді қажет ететін балалармен жұмыс тәжірибесі жоқ немесе олардың тәжірибесі жеткіліксіз;
- техникалық себептерге байланысты қиындықтар бар.

Педагогтердің ерекше білім беруді қажет ететін балалармен жұмыс істеу бойынша педагогикалық технологияларды қолдану дағдыларының болмауы қазіргі заманғы инклюзивті тәжірибелерді іске асырудың өзекті мәселелерінің бірі болып табылады. Бұл мәселе үлкен жұмыс өтілі бар педагогтер үшін де өзекті, егер олар түзету педагогикасы мен арнайы психология бойынша білім алмаса, ерекше білім беруді қажет ететін балалармен (мысалы, көру қабілеті нашар немесе есту қабілеті нашар) айналыспаса, олардың қабылдауы қалай ұйымдастырылған және баланы қалай оқыту керек деген сұраққа жауап бере

алмаса өзекті бола бермек. Қиындықтарды талдау негізінде оларды шешуге бағытталған бірқатар міндеттер белгіленді: педагогтің инклюзивті білімге деген көзқарасы мен ұстанымын өзгерту, стереотиптерді жеңу, кадрларды қайта даярлау, хабар тарату және оң тәжірибе алмасу.

Бүгінгі таңда № 19 мектеп педагогтерінің барлығы дерлік инклюзивті білім беру, оның ішінде Брайль әліпбиін қолдану, оқу бағдарламаларын іске асыру ерекшеліктері бойынша курстардан өтті.

«Гармония» қосымша білім беру орталығының білім беру қызметінің мақсаты білім беру процесінің барлық кезеңдерінде және әртүрлі өнер түрлерінің өзара әрекеттесуі негізінде көркемдік-эстетикалық білім беру мен білім алушыларды тәрбиелеуді жүзеге асыру арқылы жеке тұлғаны кәсіби-әлеуметтік дамыту болып табылады.

«Гармония» орталығында жұмыс келесі бөлімдер мен бағыттар бойынша өзгертілген бағдарламалар бойынша жүзеге асырылады:

1. Музыка (вокал, академиялық балалар хоры, аспаптық музыка (домбыра, гитара, синтезатор, ұрмалы аспаптар);
2. Бейнелеу өнері;
3. Хореография (ритмика, халықтық, заманауи, классикалық би және хореографиялық өнер тарихы);
4. Театр (драма театры, жүргізушілер мектебі);
5. Сәндік-қолданбалы өнер (монета, гравюра, тоқу, мүсіндеу, қыш жасау).

Даму мүмкіндіктері шектеулі балалар да осы бағдарламалар бойынша оқиды, айырмашылығы – тақырыптар бойынша практикалық тапсырмалар әр баланың мүмкіндіктеріне бейімделген, өйткені Орталық әртүрлі топтағы балалардың, соның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін балалардың шығармашылық мүмкіндіктерін іске асыруға және қабілеттерін дамытуға бағытталған.

Орталықтың тәрбиеленушілері сабаққа қуана қатысып қана қоймай, жоғары нәтижелерге қол жеткізуге негізделген мақсатқа ие екендігін атап өту қажет. Мысалы, арнайы сынып білім алушылары барлық жалпы мектептік және қалалық іс-шараларға, сондай-ақ түрлі шығармашылық конкурстарға белсенді қатысады. Жыл сайын Орталықта шығармашылық конкурстардың көптеген жүлдегерлері байқалады, онда балалары өз жетістіктеріне қол жеткізіп, жүлделі орындарға ие болады. Мысалы, 2021-2022 оқу жылында зағип бала республикалық, содан кейін халықаралық музыкалық байқауда Гран-При иеленді.

Мектепте басқа құрдастарымен бірге оқу ерекше білім беруді қажет ететін балаға құрдастарымен тең дәрежеде сезінуге мүмкіндік береді. Осылайша, № 19 қосымша білім беру – мектеп орталығында оқу-тәрбие моделі сапалы білім алуға қолжетімділікті, сондай-ақ білім алушылардың барлық топтарын әлеуметтендіруді қамтамасыз етеді.

Негізгі және қосымша интеграцияның кең мүмкіндіктері өте айқын. Бірінші кезекте қосымша білім беру келесі бағыттар бойынша жалпы білім беру перспективаларын үйлесімді түрде кеңейтеді: бейіндеу (көпсалалы), ізгілендіру

(тұлғаның еркін дамуы үшін жағдайлар), әлеуметтену (әлеуметтік құзыреттілікті қалыптастыру, әлеуметтік шығармашылықты дамыту), рухани-адамгершілік даму.

Интеграция процесінде барлық білім алушылардың, соның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылардың тәрбие процесі жүзеге асырылатынын атап өту маңызды. Сонымен қатар оның тиімділігі үздіксіз өзара әрекеттесуге және жалпы, арнайы және қосымша білім беру жүйелерін жетілдіруге байланысты.

Жалпы, қазақстандық мектептердегі инклюзивті тәжірибелерді іске асыру бойынша ағымдағы ахуалды талдау инклюзивті саясатты іске асыру үшін педагогтерге жүйелі негізде өзінің кәсіби құзыреттілігін, оның ішінде инклюзивті білім беру мәселелері бойынша НҚА-ны қолдану мәселелері бойынша арттыру, оң жұмыс тәжірибесін тарату, ерекше білім беруді қажет ететін балалар мәселелерімен айналысатын барлық мүдделі органдармен, соның ішінде ата-аналар, ғалымдар, қоғамдық ұйымдар өкілдерімен ықпалдастық орнату қажет. Сонымен қатар осы ұсынымдарды әзірлеу бойынша Инклюзивті білім беру орталығы жұмыс тобының мүшелерінен келіп түскен ұсыныстарды талдау инклюзивті білім беру саласындағы нормативтік құқықтық базаны жетілдіру қажеттігін көрсетті.

3 Педагогтердің инклюзивті білім беру саласындағы нормативтік құқықтық құжаттарын орындауы бойынша әдістемелік ұсынымдар

Инклюзивті білім беру саласындағы халықаралық және отандық тәжірибе инклюзивті білім беруді дамытудың табысты факторларының бірі елімізде инклюзивті саясатты, инклюзивті мәдениетті және инклюзивті практиканы дамытудың стратегиялық бағыттарын айқындайтын қалыптасқан нормативтік құқықтық базаның болуы болып табылатынын көрсетеді [44].

Әдістемелік ұсынымдардың бірінші және екінші бөлімдерін талдау, тұтастай алғанда, Қазақстанда Тәуелсіздіктің отыз жылында инклюзивті білім беру мәселелері бойынша Қазақстанның белгілі бір нормативтік құқықтық базасы қалыптасқанын көрсетеді. Инклюзивті саясатпен бір мезгілде инклюзивті практика, инклюзивті мәдениет дамуда. Бұл ретте соңғы үш жылда елде жүргізілген ғылыми зерттеулердің деректері, статистикалық деректерді талдау, өңірлік тәжірибе елімізде инклюзивті білім беру саласындағы проблемалық мәселелердің бар екендігін көрсетеді: педагогтердің инклюзивті білім беру жағдайында ерекше білім беруді қажет ететін балалармен жұмыс істеуге дайын еместігі, мектеп әкімшілігінің білім алу үшін арнайы жағдайлар жасау жөніндегі, оның ішінде білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдауда сабақтастықтың болмауы, педагогтердің, ППҚҚ мамандарының білім алушылардың ата-аналарымен өзара іс-қимылының жеткіліксіз деңгейі, қауіпсіз психологиялық орта құру бойынша мектептердің жеткіліксіз жұмысы, инклюзивті білім беру мәселелері бойынша ведомствоішілік және ведомствоаралық өзара іс-қимылдың болмауы, инклюзивті білім беру саласындағы НҚА жетілмегендігі. Отандық тәжірибені зерделеу сонымен қатар еліміздің педагогтерінің НҚА-ны күнделікті инклюзивті тәжірибеде қолдануда қиындықтарға тап болғанын көрсетті.

Осыған байланысты осы бөлімнің міндеті инклюзивті білім беру саласындағы нормативтік құқықтық актілерді түсіндіру бойынша педагогтерге әдістемелік көмек көрсету болып табылады. Бөлім барлық балаларға сапалы білім берудің қолжетімділігіне қатысты мәселелер бойынша кейбір нормативтік құқықтық құжаттарға шолу жасаудан басталады. Бұдан әрі 2022 жылы БІ. Алтынсарин атындағы ҰБА Инклюзивті білім беру орталығымен әдістемелік ұсынымдарды түсіндіру бойынша вебинарлар сериясын өткізу барысында анықталған проблемалық мәселелерге шолу ұсынылып, оларды шешу жөніндегі ұсынымдар сипатталатын болады. Бөлім соңында 2021-2023 жылдар кезеңінде БІ. Алтынсарин атындағы ҰБА Инклюзивті білім беру орталығымен жүргізілген зерттеу барысында анықталған инклюзивті білім беру саласындағы проблемалық мәселелер бойынша ұсынымдар ұсынылатын болады.

Барлық балаларға сапалы білім берудің қолжетімділігіне қатысты мәселелер бойынша кейбір нормативтік құқықтық құжаттарға шолу

№ р/с	Барлық балаларға сапалы білім берудің қолжетімділігі мәселелері бойынша кейбір нормативтік құқықтық құжаттарға шолу	
Халықаралық құжаттар		
1	«Білім беру саласындағы кемсітушілікке қарсы күрес туралы» БҰҰ Конвенциясы (1960 ж.)	
	Негізгі идея: білім берудің жалпыға қолжетімділігі және оқыту сапасына қатысты тең жағдайлар құқығы. ҚР 2016 жылғы 28 қаңтардағы № 449-V ҚРЗ Заңымен ратификацияланды URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000449/compare	
2	«Бала құқықтары туралы» БҰҰ Конвенциясы (1989 ж.)	
	Негізгі идея: ешқандай кемсітусіз тегін және міндетті білім алу құқығы. ҚР Жоғарғы Кеңесінің 1994 жылғы 8 маусымдағы қаулысымен ратификацияланды URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/B940001400_/compare	
3	«Мүгедектердің құқықтары туралы» БҰҰ Конвенциясы (2006 ж.)	
	Осы Конвенцияның мақсаты барлық мүгедектігі бар адамдардың құқықтары мен негізгі бостандықтарының толық және тең жүзеге асырылуын көтермелеу, қорғау және қамтамасыз ету, сондай-ақ оларға тән қадір-қасиетті құрметтеуді көтермелеу болып табылады. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 20 ақпандағы № 288-V ҚРЗ Заңымен ратификацияланды URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000288/compare	
Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық құжаттары		
1	Қазақстан Республикасының Конституциясы, Конституция 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды	

	30-бап. 1. Азаматтардың мемлекеттік оқу орындарында тегін орта білім алуына кепілдік беріледі. Орта білім алу міндетті. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_/compare	
2	«Халық бірлігі және жүйелі реформалар – ел өркендеуінің берік негізі» Мемлекет басшысы 2021 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы	
	Біздің білім беру жүйеміз қолжетімді әрі инклюзивті болуы тиіс. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2100002021/compare	
3	«Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Ұлттық даму жоспарын бекіту және Қазақстан Республикасы Президентінің кейбір жарлықтарының күші жойылды деп тану туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2018 жылғы 15 ақпандағы № 636 Жарлығы	
	3-жалпыұлттық басымдық. Сапалы білім 1-міндет. Білім беру саласындағы қолжетімділік пен теңдікті қамтамасыз ету Барлық білім беру ұйымдарында инклюзивті білім беру үшін жағдай жасалады URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1800000636/compare	
4	«Мемлекеттік білім беру ұйымдары қызметкерлерінің үлгі штаттарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2008 жылғы 30 қаңтардағы №77 Қаулысы	
	2. Бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім беру ұйымдары қызметкерлерінің үлгі штаттары 8. Барлық білім беру ұйымдарына ортақ жекелеген лауазымдар бойынша білім беру ұйымдары қызметкерлерінің үлгі штаттары, 29-т. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P080000077_/compare	
5	«Азаматтық қызметшілерге, мемлекеттік бюджет қаражаты есебінен ұсталатын ұйымдардың қызметкерлеріне, қазыналық кәсіпорындардың қызметкерлеріне еңбекақы төлеу жүйесі туралы»	

	Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2015 жылғы 31 желтоқсандағы № 1193 қаулысы	
	1-қосымша. Азаматтық қызметшілердің (білікті жұмысшыларды қоспағанда), мемлекеттік бюджет қаражаты есебінен ұсталатын ұйымдар қызметкерлері лауазымдарының функционалдық блоктар бойынша сыныптамасы 2-тармақ, 4-тармақша. Ерекше білім беруді қажет ететін балалармен жұмыс істегені үшін қосымша ақы URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1500001193/compare	
6	«Қазақстан Республикасында мүгедектігі бар адамдардың құқықтарын қамтамасыз ету және тұрмыс сапасын жақсарту жөніндегі 2025 жылға дейінгі ұлттық жоспарды бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 28 мамырдағы № 326 қаулысы	
	Қазақстан Республикасында мүгедектігі бар адамдардың құқықтарын қамтамасыз ету және тұрмыс сапасын жақсарту жөніндегі 2025 жылға дейінгі ұлттық жоспардың (бұдан әрі – Ұлттық жоспар) мақсаты Мүгедектердің құқықтары туралы конвенцияны ратификациялауға байланысты Қазақстан Республикасы қабылдаған міндеттемелерді іске асыру және Қазақстанның 2030 жылға дейінгі әлеуметтік жаңғыруы шеңберінде барлық осал топтар үшін қолайлы орта құру арқылы инклюзивті қоғам қалыптастыру болып табылады. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000326/compare	
7	«Баланың құқықтарын қорғауды күшейту, тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимыл және жасөспірімдер арасында суицидтің көбеюі мәселелерін шешу жөніндегі 2020 – 2023 жылдарға арналған жол картасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2020 жылғы 30 наурыздағы № 156 қаулысы URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2000000156/compare	
	Жол картасы баланың құқықтарын қорғауды күшейту, тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимыл және жасөспірімдер арасындағы суицид	

	<p>мәселелерін шешудің 2020-2023 жылдарға арналған негізгі іс-шараларын айқындайды</p> <p>URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2000000156</p>	
8	<p>«Білімді ұлт» сапалы білім беру» ұлттық жобасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы № 726 қаулысы</p>	
	<p>3-міндет. Мектептерді жайлы, қауіпсіз және заманауи білім беру ортасымен қамтамасыз ету</p> <p>URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000726/compare</p>	
9	<p>«Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 249 қаулысы</p>	
	<p>5-бөлім. Негізгі қағидаттар мен тәсілдер 2-бағыт. Орта білім беру жүйесі арқылы саналы және жан-жақты дамыған азаматты қалыптастыру 2-параграф. Ерекше білім беруді қажет ететін балалар үшін орта білімнің қолжетімділігі</p> <p>URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000249/compare</p>	
10	<p>«Қазақстан Республикасында мүмкіндігі шектеулі балаларға кешенді көмек көрсетуді жетілдіру жөніндегі 2021 - 2023 жылдарға арналған жол картасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің 2020 жылғы 17 тамыздағы № 112-ө өкімі</p>	
	<p>Жол картасы Қазақстан Республикасының орталық, жергілікті атқарушы органдарымен, өзге де мемлекеттік органдарымен және ұйымдарымен мүмкіндігі шектеулі балаларға кешенді көмек көрсетуді жетілдіру жөніндегі іс-шараларды уақтылы қамтамасыз ету мақсатында әзірленді</p> <p>URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/R2000000112/compare</p>	
11	<p>«Балалардың хал-ахуал индексін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің 2022 жылғы 1 ақпандағы № 21-ө өкімі</p>	

	Индекс балалардың хал-ахуалын және әртүрлі салаларда балаларға жағдай жасауға бағытталған ұлттық саясаттың тиімділік дәрежесін бағалау мақсатында әзірленді. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/R2200000021/compare	
	ҚР Заңдары	
12	«Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы» Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 11 шілдедегі N 343 Заңы	
	1-бап. Осы Заңда пайдаланылатын терминдер мен анықтамалар 3-бап. Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау, оның мақсаттары, міндеттері мен принциптері 6-бап. Білім беру саласындағы уәкілетті органның құзыреті 8-бап. Жергілікті мемлекеттік басқару органдарының құзыреті 9-бап. Кемтар балаларға медициналық, арнаулы білім беру және арнаулы әлеуметтік қызметтерді көрсететін ұйымдар 10-бап. Психологиялық-медициналық-педагогикалық консультациялар 11-бап. Кемтар балаларға білім беруді ұйымдастыру 14-бап. Кемтар балаларды еңбекке даярлау және оларға кәсіби білім беру 15-бап. Кемтар балалардың құқықтары 16-бап. Кемтар балалардың ата-аналары мен өзге де заңды өкілдерінің құқықтары URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z020000343_/compare	
13	«Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 8 тамыздағы N 345 Заңы	
	1-бап. Осы Заңда пайдаланылатын негізгі ұғымдар 4-бап. Балалардың тең құқықтылығы 15-бап. Баланың білім алуға құқығы 31-бап. Мүгедектігі бар баланың толыққанды өмірге құқықтары	

	URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z020000345_/compare	
14	«Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы мен балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 9 шілдедегі N 591 Заңы	
	9-бап. Кәмелетке толмағандардың ісі және олардың құқықтарын қорғау жөніндегі комиссиялар 11-бап. Кәмелетке толмағандарды бейімдеу орталықтары 12-бап. Білім беру органдарының құзыреті 19-бап. Жеке профилактикасы шаралары 20-бап. Жеке профилактикасы шараларын жүргізудің негіздері 22-бап. Өздеріне қатысты жеке профилактика шаралары қолданылатын адамдардың құқықтары URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z040000591_/compare	
15	«Қазақстан Республикасында мүгедектігі бар адамдарды әлеуметтік қорғау туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 13 сәуірдегі N 39 Заңы.	
	1-бап. Осы Заңда пайдаланылатын негізгі ұғымдар 9-бап. Білім беру саласындағы уәкілетті органның құзыреті 15-бап. Мүгедектігі бар адамдарды әлеуметтік қорғау 25-бап. Мүгедектігі бар адамдардың әлеуметтік инфрақұрылым объектілеріне кіріп-шығуын қамтамасыз ету 29-бап. Мүгедектігі бар адамдарға білім алуы және мектепке дейінгі тәрбие алуы үшін жағдайларды қамтамасыз ету URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z050000039_/compare	
16	«Білім туралы» Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 Заңы	
	1-бап. Осы Заңда пайдаланылатын негізгі ұғымдар	

	<p>5-бап. Білім беру саласындағы уәкілетті органның құзыреті 6-бап. Білім беру саласындағы жергілікті өкілді және атқарушы органдардың құзыреті 8-бап. Білім беру саласындағы мемлекеттік кепілдіктер 11-бап. Білім беру жүйесінің міндеттері 14-бап. Білім беру бағдарламалары 19-бап. Арнайы оқу бағдарламалары 26-бап. Білім алушылар мен тәрбиеленушілерді білім беру ұйымдарына қабылдауға қойылатын жалпы талаптар 31-бап. Бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім беру 43-бап. Білім беру ұйымдарының құзыреті 44-бап. Білім беру ұйымдарын басқару 45-бап. Еңбек қатынастары және білім беру ұйымы басшысының жауапкершілігі 49-бап. Ата-аналардың және өзге де заңды өкілдердің құқықтары мен міндеттері 56-бап. Білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттары 62-бап. Білім беру ұйымдарын мемлекеттік қаржыландыру</p> <p>URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319_/compare</p>	
17	<p>«Арнаулы әлеуметтік қызметтер туралы» Қазақстан Республикасының 2008 жылғы 29 желтоқсандағы N 114-IV Заңы</p>	
	<p>1-бап. Осы Заңда пайдаланылатын негізгі ұғымдар 6-бап. Адам (отбасы) өмірлік қиын жағдайда деп танылуы мүмкін негіздер 10-бап. Білім беру саласындағы уәкілетті органның құзыреті 14-бап. Арнаулы әлеуметтік қызметтерге қажеттілікті бағалау және айқындау</p> <p>URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z080000114_/compare</p>	
18	<p>Педагог мәртебесі туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 293-VI ҚРЗ.</p>	

	<p>Заң педагог мәртебесін айқындайды, педагогтің құқықтарын, әлеуметтік кепілдіктерін және шектеулерін, міндеттері мен жауапкершілігін белгілейді.</p> <p>URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1900000293/compare</p>	
19	<p align="center">«Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне инклюзивті білім беру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы»</p> <p align="center">Қазақстан Республикасының Заңы 2021 жылғы 26 маусымдағы № 56-VII ҚРЗ</p>	
	<p>Заңға сәйкес 4 Заңға өзгерістер мен толықтырулар енгізу көзделген:</p> <p>«Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы» Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 11 шілдедегі № 343 Заңы.</p> <p>«Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 8 тамыздағы № 345 Заңы.</p> <p>«Қазақстан Республикасында мүгедектігі бар адамдарды әлеуметтік қорғау туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 13 сәуірдегі № 39 Заңы</p> <p>«Білім туралы» Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 Заңы</p> <p>URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2100000056/compare</p>	
ҚР бұйрықтары		
20	<p align="center">«Орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдары үшін білім алушылардың үлгеріміне ағымдағы бақылауды, оларды аралық және қорытынды аттестаттауды өткізудің үлгілік қағидаларын бекіту туралы»</p> <p align="center">Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2008 жылғы 18 наурыздағы № 125 Бұйрығы</p>	
	<p>2-тарау. Білім алушылардың үлгеріміне ағымдық бақылау жүргізудің тәртібі</p> <p>3-тарау. Білім алушыларды қорытынды аттестаттаудан өткізу тәртібі</p> <p>URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V080005191_/compare</p>	

21	<p align="center">«Мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту, бастауыш, негізгі орта, орта білім беру ұйымдарында педагогикалық кеңес қызметін ұйымдастырудың және оны сайлау тәртібінің үлгілік қағидаларын бекіту туралы»</p> <p align="center">Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің 2008 жылғы 16 мамырдағы N 272 Бұйрығы</p>	
	<p>Қағидалар білім беру ұйымдарының педагогикалық кеңес қызметінің тәртібін айқындайды.</p> <p>3-т. Педагогикалық кеңес:</p> <p>4) инклюзивті, арнайы білім беруді қамтамасыз ету үшін білім алушылардың (тәрбиеленушілердің) үлгерімі және психологиялық-педагогикалық даму ерекшеліктері туралы алынған деректердің негізінде білім алушылардың (тәрбиеленушілердің) жеке ерекшеліктері ескеріліп, оқу-тәрбие және түзету-дамыту жұмыстарын ұйымдастыруға ұсынымдар әзірлеу;</p> <p>13) оқуы мен тәрбиесінде тұрақты қиындықтарға шалдығатын балалардың ерекше білім алу қажеттіліктерін анықтау үшін оларды психологиялық-медициналық-педагогикалық консультацияға жолдау бойынша ұсынымдар беру мәселелерін қарастырады.</p> <p>URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V080005229_/compare</p>	
22	<p align="center">«Педагог лауазымдарының үлгілік біліктілік сипаттамаларын бекіту туралы»</p> <p align="center">Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2009 жылғы 13 шілдедегі №338 Бұйрығы</p>	
	<p>3-тарау. Бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім беру</p> <p>1-параграф. Бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім беру ұйымдарының басшысы (директор, меңгерушісі)</p> <p>3-параграф. Бастауыш білім беру ұйымы басшысының (директорының) орынбасары</p> <p>4-параграф. Білім беру ұйымы (негізгі орта, жалпы орта) басшысының (директорының) оқу жұмысы жөніндегі орынбасары</p> <p>5-параграф. Білім беру ұйымы (бастауыш, негізгі орта, жалпы орта) басшысының (директорының) тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасары</p>	

	<p>6-параграф. Білім беру ұйымы (бастауыш, негізгі орта, жалпы орта) басшысының (директорының) бейіндік оқыту, ғылыми-әдістемелік жұмыс жөніндегі орынбасары</p> <p>7-параграф. Барлық мамандықтардың пән мұғалімдері</p> <p>9-параграф. Педагог-психолог, білім беру ұйымдарының психологі</p> <p>10-параграф. Орта білім беру ұйымдарының арнайы педагогі (мұғалім-дефектолог, дефектолог, мұғалім-логопед, логопед, олигофренопедагог, сурдопедагог, тифлопедагог)</p> <p>11-параграф. Білім беру ұйымының педагог-ассистенті</p> <p>12-параграф. Білім беру ұйымдарының әлеуметтік педагогі</p> <p>13-параграф. Педагог-кәсіби бағдар беруші</p> <p>URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V090005750_/compare</p>	
23	<p>«Қазақстан Республикасындағы бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім берудің үлгілік оқу жоспарларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2012 жылғы 8 қарашадағы № 500 Бұйрығы</p>	
	<p>Ерекше білім беретін білім алушыларға арналған үлгілік оқу жоспарларын қоса алғанда, білім берудің барлық деңгейлері бойынша үлгілік оқу жоспарлары</p> <p>URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1200008170/compare</p>	
24	<p>«Мектепке дейінгі тәрбие және оқыту, орта, арнаулы, қосымша, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдарының педагогтері жүргізу үшін міндетті құжаттардың тізбесін және олардың нысандарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2020 жылғы 6 сәуірдегі № 130 бұйрығы</p>	
	<p>Бұйрық барлық деңгейдегі білім беру ұйымдары педагогтерінің жүргізуі үшін міндетті құжаттардың тізбесін, олардың нысандарын айқындайды</p> <p>URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2000020317/compare</p>	

25	<p align="center">«Білім беру ұйымдары түрлерінің номенклатурасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2013 жылғы 22 ақпандағы № 50 Бұйрығы</p>	
	<p>Қағидалар білім беру ұйымдарының түрлерін түрлері бойынша, білім беру деңгейлері бойынша, оқыту бейіні бойынша, оқытуды ұйымдастыру шарттары бойынша айқындайды URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1300008390</p>	
26	<p align="center">«Жалпы білім беру ұйымдарына арналған жалпы білім беретін пәндердің, таңдау курстарының және факультативтердің үлгілік оқу бағдарламаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2013 жылғы 03 сәуірдегі № 115 Бұйрығы</p>	
	<p>219-323 қосымшалар. Жаңартылған мазмұн бойынша негізгі Бастауыш білім берудің жалпы білім беретін пәндері бойынша ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушыларға арналған үлгілік оқу бағдарламалары 385-390 қосымшалар. Негізгі орта білім берудің жалпы білім беретін пәндері бойынша ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушыларға арналған үлгілік оқу бағдарламалары 441-545 қосымшалар. Жаңартылған мазмұн бойынша негізгі орта білім берудің жалпы білім беретін пәндері бойынша ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушыларға арналған үлгілік оқу бағдарламалары 546-609 қосымшалар. Жаңартылған мазмұн бойынша бастауыш білім берудің жалпы білім беретін пәндері бойынша ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушыларға арналған үлгілік оқу бағдарламалары 638-713 қосымшалар. Жаңартылған мазмұн бойынша негізгі орта білім берудің жалпы білім беретін пәндері бойынша ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушыларға арналған үлгілік оқу бағдарламалары 715-730 қосымшалар. Жаңартылған мазмұн бойынша бастауыш білім берудің жалпы білім беретін пәндері бойынша ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушыларға арналған үлгілік оқу бағдарламалары URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1300008424/compare</p>	

27	<p align="center">«Мүгедектігі бар адамдарды абилитациялаудың және оңалтудың кейбір мәселелері туралы»</p> <p align="center">Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау және әлеуметтік даму министрінің 2015 жылғы 22 қаңтардағы № 26 бұйрығы</p>	
	<p>1-қосымша. Мүгедектігі бар адамды абилитациялаудың және оңалтудың жеке бағдарламасына сәйкес жүріп-тұруы қиын бірінші топтағы мүгедектігі бар адамдар үшін жеке көмекшінің әлеуметтік қызметтерін ұсыну қағидалары</p> <p>URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1500010370/compare</p>	
28	<p align="center">«Білім туралы құжаттардың түрлерін, білім туралы мемлекеттік үлгідегі құжаттардың нысандарын және оларды есепке алу мен беру қағидаларын, білім туралы өзіндік үлгідегі құжаттардың мазмұнына қойылатын негізгі талаптарды және оларды есепке алу мен беру қағидаларын, сондай-ақ білім беру ұйымдарында білім алуды аяқтамаған адамдарға берілетін анықтаманың нысанын бекіту туралы»</p> <p align="center">Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2015 жылғы 28 қаңтардағы № 39 бұйрығы</p>	
	<p>Білім туралы мемлекеттік үлгідегі құжаттарды беру қағидалары</p> <p>2-тарау. Мемлекеттік үлгідегі білім туралы құжаттарды беру тәртібі</p> <p>URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1500010348/compare</p>	
29	<p align="center">«Білім беру объектілеріне қойылатын санитариялық-эпидемиологиялық талаптар» санитариялық қағидаларын бекіту туралы»</p> <p align="center">Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрінің 2021 жылғы 5 тамыздағы № ҚР ДСМ-76 бұйрығы</p>	
	<p>2-қосымша. Жалпы білім беру және арнайы білім беру ұйымдарындағы топтардың (сыныптардың) толтырылуы</p> <p>URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2100023890/compare</p>	
30	<p align="center">«Орта білім беру ұйымдарында сынып жетекшілігі туралы ережені бекіту туралы»</p> <p align="center">Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2016 жылғы 12 қаңтардағы № 18 бұйрығы</p>	

	<p>Ереже оқу-тәрбие процесі шеңберінде сынып оқушыларының қызметін үйлестіру бойынша педагогке жүктелген сынып жетекшісінің функцияларын айқындайды.</p> <p>URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600013067/compare</p>	
31	<p>«Мектепке дейінгі, орта білім беру ұйымдарын, сондай-ақ арнайы білім беру ұйымдарын жабдықтармен және жиһазбен жарақтандыру нормаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2016 жылғы 22 қаңтардағы № 70 бұйрығы</p>	
	<p>Осы бұйрыққа сәйкес білім беру ұйымдары ерекше білім беруді қажет ететін балалардың барлық санаттары үшін білім беру ұйымдарында түзету-дамыту ортасын құру үшін жабдықтармен және жиһазбен қамтамасыз етіледі.</p> <p>URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600013272/compare</p>	
32	<p>«Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытуды, бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білімнің жалпы білім беретін оқу бағдарламаларын, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі, қосымша білімнің білім беру бағдарламаларын және арнайы оқу бағдарламаларын іске асыратын білім беру ұйымдарында жұмыс істейтін педагогтерді және білім және ғылым саласындағы басқа да азаматтық қызметшілерді аттестаттаудан өткізу қағидалары мен шарттарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2016 жылғы 27 қаңтардағы № 83 бұйрығы</p>	
	<p>1-параграф. Біліктілік бағалауын өткізу тәртібі, 65-т.</p> <p>URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600013317/compare</p>	
33	<p>«Педагогтердің біліктілігін арттыру курстарын ұйымдастыру және жүргізу, сондай-ақ педагогтің қызметін курстан кейінгі қолдау қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2016 жылғы 28 қаңтардағы № 95 бұйрығы</p>	
	<p>Қағидалар біліктілікті арттыру курстарын ұйымдастыру, өткізу тәртібін, сондай-ақ педагогтердің қызметін курстан кейінгі</p>	

	сүйемелдеуді ұйымдастыру, өткізу тәртібін айқындайды. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600013420/compare	
34	«Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, орта білім берудің, сондай-ақ кредиттік оқыту технологиясын есепке алғандағы техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі, жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім берудің жан басына шаққандағы нормативтік қаржыландыру әдістемесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2017 жылғы 27 қарашадағы № 597 бұйрығы	
	Әдістеме мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, орта білім берудің, сондай-ақ кредиттік оқыту технологиясын есепке алғандағы техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі, жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім берудің (бұдан әрі – білім берудің барлық деңгейлері) жан басына шаққандағы қаржыландыру нормативін есептеуде бірыңғай тәсілдемені айқындайды және білім беру ұйымының жан басына шаққандағы нормативтік қаржыландыру көлемі мен мемлекеттік білім беру тапсырысының көлемін жоспарлау үшін қолданылады. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1700016137/compare	
35	«Бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білімнің жалпы білім беретін оқу бағдарламаларын іске асыратын білім беру ұйымдарына оқуға қабылдаудың үлгілік қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 12 қазандағы № 564 бұйрығы	
	Қағидалар бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білімнің жалпы білім беретін оқу бағдарламаларын іске асыратын білім беру ұйымдарына оқуға қабылдаудың тәртібін, сондай-ақ «Бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім берудің жалпы білім беретін бағдарламалары бойынша оқыту үшін ведомстволық бағыныстылығына қарамастан білім беру ұйымдарына құжаттар қабылдау және оқуға қабылдау» және «Бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім беру ұйымдары арасында балаларды	

	<p>ауыстыру үшін құжаттарды қабылдау» мемлекеттік көрсетілетін қызметтер тәртібін айқындайды.</p> <p>URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800017553/compare</p>	
36	<p>«Психологиялық-педагогикалық қолдау саласындағы жергілікті атқарушы органдар көрсететін мемлекеттік көрсетілетін қызметтерді көрсету тәртібін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2020 жылғы 27 мамырдағы № 223 бұйрығы</p>	
	<p>1-қосымша. «Мүмкіндіктері шектеулі балаларды психологиялық-медициналық-педагогикалық тексеру және оларға консультациялық көмек көрсету» мемлекеттік көрсетілетін қызметті көрсету қағидалары; 2-қосымша. «Дамуында проблемалары бар балалар мен жасөспірімдерді оңалту және әлеуметтік бейімдеу» мемлекеттік көрсетілетін көрсету қағидалары; 3-қосымша. «Бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім беру ұйымдарына денсаулығына байланысты ұзақ уақыт бойы бара алмайтын балаларды үйде жеке тегін оқытуды ұйымдастыру үшін құжаттар қабылдау» мемлекеттік көрсетілетін көрсету қағидалары; 4-қосымша. «Арнайы жалпы білім беретін оқу бағдарламалары бойынша оқыту үшін мүмкіндіктері шектеулі балалардың құжаттарын қабылдау және арнайы білім беру ұйымдарына қабылдау» мемлекеттік көрсетілетін көрсету қағидалары.</p> <p>URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2000020744/compare</p>	
37	<p>«Ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2022 жылғы 12 қаңтардағы № 4 бұйрығы</p>	
	<p>1-тарау. Жалпы ережелер 4. Білім беру ұйымдарындағы ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау тәртібі келесіні қамтиды: 1) мұғалімнің (тәрбиешінің) әрбір білім алушының (тәрбиеленушінің) әлеуметтік-эмоционалдық әл-ауқатын және оқу-танымдық іс-әрекетінің ерекшеліктерін бақылауды, сондай-ақ</p>	

	<p>білім алушылардың жетістіктерін критериалды бағалауды пайдалана отырып, оқу-тәрбие процесі барысында ерекше білім беруді қажет ететін балалардың анықтауын;</p> <p>2) психологиялық-педагогикалық қолдау мамандардың ата-аналарының (заңды өкілдерінің) келісімімен оқыту қиындықтары бар балалардың ерекше білім берілуіне қажеттіліктерін тереңдете зерделеуін және бағалауын;</p> <p>3) білім беру ұйымының психологиялық-педагогикалық қолдау мамандардың тереңдетілген тексеру нәтижелері бойынша оқыту қиындықтары бар балаларға ПМПК-ға ерекше білім беру қажеттіліктерін одан әрі бағалауын;</p> <p>4) психологиялық-педагогикалық түзеу кабинеттерінде және оңалту орталықтарында балалардың ерекше білім беру қажеттіліктерін пәнаралық ұжымдық бағалауды.</p> <p>URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200026618/compare</p>	
38	<p>«Білім беру ұйымдарында психологиялық-педагогикалық қолдап отыру қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2022 жылғы 12 қаңтардағы № 6 бұйрығы</p>	
	<p>Психологиялық-педагогикалық қолдап отыруға:</p> <p>1) тәрбиеленушінің/білім алушының ерекше білім беру қажеттіліктерін анықтауды және бағалауды;</p> <p>2) ерекше білім беру қажеттіліктері бар педагогтер мен тәрбиеленушінің/білім алушының отбасына консультативтік-әдістемелік көмек көрсетуді;</p> <p>3) ерекше білім беру қажеттіліктері бар адамдарды (балаларды) табысты оқыту, дамыту және әлеуметтендіру үшін әлеуметтік-психологиялық және педагогикалық жағдайлар жасауды қамтиды.</p> <p>URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200026513/compare</p>	
39	<p>«Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі</p>	

	білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығы	
	3-тарау. Білім алушылардың оқу жүктемесінің ең жоғары көлеміне қойылатын талаптар, 31-т. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029031/compare	
40	«Орта білім беру ұйымдарындағы психологиялық қызметтің жұмыс істеу қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің м.а. 2022 жылғы 25 тамыздағы № 377 бұйрығы	
	Қағидалар орта білім беру ұйымдарындағы психологиялық қызметтің жұмыс істеу тәртібін айқындайды. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029288/compare	
41	«Мектепке дейінгі, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру, мамандандырылған, арнаулы білім, жетім балалар мен ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларға арналған білім беру ұйымдарында, балаларға және ересектерге қосымша білім беру ұйымдарының үлгілік қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 31 тамыздағы № 385 бұйрығы	
	2-қосымша. Орта білім беру (бастауыш, негізгі орта және жалпы орта) ұйымдары қызметінің үлгілік қағидалары 7, 9, 10-т. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029329/compare	
42	«Білім беру ұйымдарын бағалау өлшемшарттарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 5 желтоқсандағы № 486 бұйрығы	
	2-параграф. Бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім берудің жалпы білім беретін оқу бағдарламаларын іске асыратын білім беру ұйымдарын бағалау өлшемшарттары URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200031053/compare	

43	«Баланы жәбірлеудің (буллингтің) профилактикасы қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 21 желтоқсандағы № 506 бұйрығы	
	Қағидалар баланы жәбірлеудің (буллингтің) профилактикасы жөніндегі қызметтің тәртібін айқындайды. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200031180/compare	

Инклюзивті білім беру орталығына келіп түсетін инклюзивті білім беру мәселелері бойынша жиі қойылатын сұрақтарға шолу

Жалпы білім беретін мектептерде инклюзивті білім беру үшін жағдай жасауға қатысты

№ 1 сұрақ: жалпы білім беретін мектептерде ерекше білім беруді қажет ететін балаларды оқытуды ұйымдастыру үшін қандай жағдайлар қажет?

«Білім туралы» ҚР Заңының 8-бабы Заңының 6-тармағына сәйкес (20.04.2023 ж. жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен) «мемлекет инклюзивті білім берудің мақсаттарын іске асыра отырып, даму мүмкіндіктері шектеулі азаматтарға білім алу, білім берудің барлық деңгейлерінде дамудың бұзылуын түзету және әлеуметтік бейімделу үшін арнайы жағдайларды қамтамасыз етеді».

Білім алу үшін арнаулы жағдайлар – ерекше білім беруді қажет ететін адамдардың (балалардың), сондай-ақ мүмкіндігі шектеулі балалардың оларсыз білім беру бағдарламаларын меңгеруі мүмкін болмайтын, оқу, сондай-ақ арнаулы, жеке дамыту мен түзеу-дамыту бағдарламаларын және оқыту әдістерін, техникалық, оқу және өзге де құралдарды, тыныс-тіршілік ортасын, психологиялық-педагогикалық қолдап отыруды, медициналық, әлеуметтік және өзге де көрсетілетін қызметтерді қамтитын жағдайлар.

№ 2 сұрақ: барлық ұйымдар инклюзивті білім беру үшін жағдай жасауы керек пе?

ҚР «Білім туралы» Заңының 8-бабы Заңының 6-тармағына сәйкес (20.04.2023 ж. жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен) инклюзивті білім беру үшін жағдай жасау барлық білім беру ұйымдары үшін міндетті болып табылады

45-баптың 3-тармағына сәйкес білім беру ұйымдарының басшылары білім беру ұйымдарына оқуға қабылдаудың үлгілік қағидаларын бұзғаны немесе білім алу үшін арнайы жағдайлар жасамағаны үшін жауапты болады.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 249 [64] қаулысымен бекітілген Қазақстан Республикасының мектепке дейінгі, орта,

техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасында инклюзивті білім беру үшін жағдай жасау жөніндегі негізгі нысаналы индикаторлар айқындалған:

инклюзивті білім беру үшін жағдай жасаған білім беру ұйымдарының үлесі (мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында: 2023 жыл – 40 %, 2024 жыл – 60 %, 2025 жыл – 80 %, 2026 жыл – 100 %, 2027 жыл – 100 %, 2028 жыл – 100 %, 2029 жыл – 100 %),

орта білім беру ұйымдарында: 2023 жыл – 80 %, 2024 жыл – 90 %, 2025 жыл – 95 %, 2026 жыл – 100 %, 2027 жыл – 100 %, 2028 жыл – 100 %, 2029 жыл – 100 %,

ТЖКБ ұйымдарында: 2023 жыл – 70 %, 2024 жыл – 80 %, 2025 жыл – 90 %, 2026 жыл – 100 %, 2027 жыл – 100 %, 2028 жыл – 100 %, 2029 жыл – 100 %).

Мектепте білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастыруға қатысты

№ 1 сұрақ: мектептің психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің құрамына кім кіреді және оның қызметі қандай бұйрықпен реттеледі?

Жауап: БҒМ № 6 бұйрығына сәйкес мектеп психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің құрамына: мектеп әкімшілігі (директор және директордың орынбасарлары), педагогтар, сынып жетекшілері, арнайы педагогтар, педагог-психологтар, әлеуметтік педагогтер, педагог-ассистенттер кіреді.

Мектептің психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің қызметі ҚР БҒМ № 4, 6 бұйрықтарымен, ҚР ОАМ № 377 бұйрығымен және инклюзивті білім беру саласындағы басқа да НҚА-мен реттеледі.

ҚР БҒМ № 6 Бұйрығының 9-тармағына сәйкес жалпы білім беру ұйымының басшысы бұйрық шығарады және психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастыру туралы ережені бекітеді, психологиялық-педагогикалық қолдау мамандарының құрамы мен лауазымдық міндеттерін бекітеді, пәнаралық негізде педагогтар мен мамандардың кәсіби өсуіне жағдай жасайды.

Инклюзивті ортада білім беру процесін ұйымдастыру бойынша мектеп әкімшілігіне арналған әдістемелік ұсыныстармен Б. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының сайтында мына сілтеме бойынша танысуға болады: <https://uba.edu.kz/ru/metodology/3?page=21>

№ 2 сұрақ: ерекше білім беруді қажет ететін балаларды психологиялық-педагогикалық қолдау бағдарламасын қайдан алуға болады және психолог түзетуді неден бастауы керек?

Жауап: «Білім туралы» ҚР Заңына сәйкес (20.04.2023 ж. жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен) психологиялық-педагогикалық қолдау деп білім беру ұйымдарында іске асырылатын жүйелі-ұйымдастырылған қызмет түсініледі, оның барысында ерекше білім беруді қажет ететін адамдарды (балаларды) табысты оқыту және дамыту үшін әлеуметтік-психологиялық және педагогикалық жағдайлар жасалады.

«Білім беру ұйымдарында психологиялық-педагогикалық қолдау қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2022 жылғы 12 қаңтардағы № 6 бұйрығында білім беру ұйымдарында психологиялық-педагогикалық қолдаудың тәртібі, мазмұны, шарттары бекітілген. Білім беру ұйымдарында білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдауды жүзеге асыру кезеңдерінің сипаттамасы, осы процеске қатысушылардың құрамы, олардың функциялары берілген.

ҚР БҒМ № 6 бұйрығына сәйкес білім беру ұйымы басшысының орынбасарлары, сынып жетекшілері, педагог-психологтар, әлеуметтік педагогтар, арнайы педагогтер, педагог-ассистенттер, ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылардың ата-аналары психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламаларын жасауға қатысады.

Психологиялық-педагогикалық қолдап отыруға:

1) тәрбиеленушінің/білім алушының ерекше білім беру қажеттіліктерін анықтауды және бағалауды;

2) ерекше білім беру қажеттіліктері бар педагогтер мен тәрбиеленушінің/білім алушының отбасына консультативтік-әдістемелік көмек көрсетуді;

3) ерекше білім беру қажеттіліктері бар адамдарды (балаларды) табысты оқыту, дамыту және әлеуметтендіру үшін әлеуметтік-психологиялық және педагогикалық жағдайлар жасауды қамтиды.

Ерекше білім беруді қажет ететін адамдарды (балаларды) психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламаларына келесілер кіреді: жеке оқу жоспарлары, жеке/бейімделген оқу бағдарламалары, мамандардың жеке дамытушы бағдарламалары, психологиялық-педагогикалық қолдау үшін ерекше білім беруді қажет ететін балалардың тізімі. Ерекше білім беруді қажет ететін адамдарды (балаларды) психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламаларын білім беру ұйымының басшысы бекітеді және білім алушылардың ата-аналарымен келісіледі.

Жалпы білім беретін мектепте оқу процесінде ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды қолдау бойынша әдістемелік ұсынымдармен Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының сайтында мына сілтеме бойынша танысуға болады: <https://uba.edu.kz/ru/metodology/3?page=25>

Орта білім беру ұйымдарында білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау бойынша мониторинг жүргізу қорытындылары бойынша әдістемелік ұсынымдармен Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының сайтында мына сілтеме бойынша танысуға болады: <https://uba.edu.kz/ru/metodology/3?page=14>

Мектеп педагогтерінің ПМПК ұсынымдарын іске асыруға қатысты

№ 1 сұрақ: Неліктен ПМПК диагнозды айтпайды, тек ұсынымдар жазады?

Жауап: Қазақстанда ратификацияланған халықаралық құжаттар мен мемлекеттік заңнамалық және нормативтік құқықтық құжаттар негізінде ерекше білім беру қажеттіліктерінің медициналық моделінен әлеуметтік-педагогикалық моделіне көшу бойынша жұмыс жүргізілуде. Бұл диагноздың фокусы баланың ерекше білім беру қажеттіліктеріне ауысатынын білдіреді.

ҚР «Білім туралы» Заңына сәйкес (20.04.2023 ж. жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен) ерекше білім беруді қажет ететін адамдар (балалар) – тиісті деңгейдегі білім алу және қосымша білім алу үшін арнайы жағдайларда тұрақты немесе уақытша қажеттіліктерді сезінетін адамдар (балалар).

Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту Министрінің 2022 жылғы 31 тамыздағы № 385 бұйрығымен (бұдан әрі – ҚР ОАМ № 385 бұйрығы) бекітілген Арнайы білім беру ұйымдары қызметінің үлгілік қағидаларына сәйкес (22.12.2022 ж. жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен) ПМПК қызметінің негізгі бағыттары: «ерекше білім беру қажеттіліктерін анықтау және бағалау мақсатында туғаннан бастап 18 жасқа дейінгі балаларды психологиялық-медициналық-педагогикалық тексеру; балалардың ерекше білім беру қажеттіліктерін анықтау, жалпы білім беру мен арнайы білім беру ұйымдарында оларды қанағаттандыру жөнінде ұсынымдар беру».

Инклюзивті білім беру жағдайында педагогтерді жұмысқа дайындауға қатысты

№ 1 сұрақ: инклюзия курстарынан барлық пән мұғалімдері өтуі керек пе?

Жауап: «Педагог мәртебесі туралы» ҚР Заңының 15-бабының 1-тармағының 3-тармағына сәйкес (20.04.2023 ж. жағдай бойынша өзгертулер мен толықтырулармен) педагогтер өздерінің кәсіби шеберліктерін, зерттеу, зияткерлік және шығармашылық деңгейлерін үздіксіз жетілдіріп отыруға, оның ішінде біліктілік санатының деңгейін кемінде бес жылда бір рет арттыруға (растауға).

БҒМ № 6 бұйрығының 4-тармағының 23-тармағы әкімшілік және педагогтер психологиялық-педагогикалық қолдау мәселелері бойынша біліктілігін арттырады.

№ 2 сұрақ: инклюзивті білім беру жағдайында ерекше білім беруді қажет ететін балалармен жұмыс істейтін педагогтерді аттестаттау қалай жүргізіледі?

«Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім берудің жалпы білім беретін оқу бағдарламаларын, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру бағдарламаларын іске асыратын білім беру ұйымдарында лауазымдарды атқаратын педагогтерді аттестаттаудан өткізу қағидалары мен шарттарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2016 жылғы 27 қаңтардағы № 83 Бұйрығының 64-

тармағына сәйкес, қосымша білім беру және арнайы оқу бағдарламалары, (30.12.2022 жылғы жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен) егер педагогтер арнайы сыныптарда білім туралы дипломда көрсетілген мамандық бойынша сабақ бермеген жағдайда, біліктілік санатын кезекті беру тиісті бейін бойынша қайта даярлау туралы құжат негізінде атқаратын лауазымы бойынша жүргізіледі.

№ 83 бұйрықтың 65-тармағына сәйкес «инклюзивті білім беруді іске асыратын жалпы білім беретін мектептерде сабақ беретін педагогтер дипломда көрсетілген мамандыққа сәйкес кезекті біліктілік санатын беруден өтеді, бұл ретте портфолиода ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс жөніндегі материалдар көрсетіледі».

Ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылар үшін оқу бағдарламаларын әзірлеуге қатысты

№ 1 сұрақ: Егер ПМПК анықтамасында бейімделген жалпы білім беру бағдарламасы көрсетілсе, пән бойынша бағдарлама жасау кезінде педагогтерге қалай жұмыс жасау керек? Нақты диагнозы бар балалар үшін бағдарламалар бар (мен бәрін сіздің сайтыңыздан таптым), бірақ диагноз: жалпы білім беретін мектептердің балалары үшін: психикалық дамудың кешігуі. Сөйлеудің жалпы дамымауы, 2 деңгей. ПМПК анықтамаларында психикалық дамуы тежелген балаларға арналған арнайы білім беру бағдарламасы бойынша оқыту жазылған. Бейімделген жалпы білім беру бағдарламасы бойынша оқыту мақсаттары бар нақты бағдарламаларды қайдан алуға болады?

Жауап: «Білім туралы» ҚР Заңының 43-бабына сәйкес (20.04.2023 ж. жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен) білім беру ұйымдарының құзыретіне «білім беру бағдарламаларын бейімдеу және іске асыру» жатады.

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2022 жылғы 12 қаңтардағы № 4 бұйрығымен бекітілген «Ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау қағидаларына» 04.04.2022 ж. № 1-6/543 ҚР БҒМ КДСО нұсқаулық-әдістемелік хатына сәйкес жалпы білім берудің үлгілік оқу бағдарламаларын бейімдеу түріндегі оқу бағдарламаларын өзгерту ұсынылады:

1) жалпы сыныпта/топта оқитын және оқуда айқын қиындықтары бар психикалық дамуы тежелген, сөйлеудің ауыр бұзылулары, есту, көру, тірек-қимыл аппараты бұзылған, қарым-қатынас және әлеуметтік өзара іс-қимыл бұзылулары бар балаларға арналған ПМПК ұсынымы бойынша. Оқу бағдарламаларын бейімдеу білім алушының меңгеруінде қиындықтар туындайтын оқу пәндері бойынша ұсынылады. Қалған оқу пәндері үлгілік оқу бағдарламасына сәйкес оқытылады. Оқу бағдарламаларын бейімдеу бастауыш және негізгі орта білім беру сатыларында жүзеге асырылады.

2) жекелеген оқу пәндерін меңгеруде елеулі қиындықтарға тап болған балаларға арналған білім беру ұйымының психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі/білім беру ұйымы кеңесі мамандарының шешімі бойынша жүзеге

асырылады. Бағдарламаны бейімдеу екі негізгі оқу пәнінен аспайтын белгілі бір мерзімге (1-3 тоқсан) ұсынылады. Қалған пәндер типтік бағдарламаға сәйкес оқытылады. Бейімделген оқу бағдарламалары бойынша пәндерді меңгеруде 2-3 оқу тоқсаны ішінде тұрақты қиындықтар сақталған жағдайда, білім беру ұйымы баланы ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау, оның ішінде баланың мүмкіндіктеріне сәйкес келетін оқыту бағдарламасының түрін айқындау үшін ПМПК-ға жібереді.

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің міндетін атқарушының 2008 жылғы 16 мамырдағы № 272 бұйрығымен (02.04.2020 ж. жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен) бекітілген педагогикалық кеңестің қызметін ұйымдастырудың үлгілік қағидаларының 3-тармағының 4-тармақшасына және оны мектепке дейінгі тәрбие және оқыту, бастауыш, негізгі орта, орта білім беру ұйымдарында сайлау тәртібіне сәйкес сұрақтар тізбесіне, педагогикалық кеңесте қаралатындарға «инклюзивті, арнайы білім беруді қамтамасыз ету үшін білім алушылардың (тәрбиеленушілердің) үлгерімі және дамуының психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері туралы деректер негізінде білім алушылардың (тәрбиеленушілердің) жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оқу-тәрбие және түзету-дамыту жұмысын ұйымдастыруға ұсынымдар» кіреді.

Оқу бағдарламаларын бейімдеу кезінде оқу нәтижелерін бағалау тәсілдері мен критерийлерін өзгерту ұсынылады.

Жалпы білім беру бағдарламаларын бейімдеу бойынша ұсыныстармен жалпы білім беретін мектепте оқу процесінде ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды қолдау жөніндегі әдістемелік ұсыныстармен БІ. Алтынсарин атындағы ҰБА сайтынан келесі сілтеме бойынша: <https://uba.edu.kz/ru/metodology/3?page=25> танысуға болады.

№2 сұрақ: зияты зақымдалған балаларды оқыту қалай ұйымдастырылады? Егер ол жалпы білім беретін мектептің жалпы сыныбында оқитын болса, ерекше білім беруді қажет ететін балаға қандай жағдайларда жеке оқу бағдарламасы әзірленеді?

Жауап: ҚР Білім туралы Заңының 43-бабы 2-тармағының 2-4-тармақшасына сәйкес (20.04.2023 ж. жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен) білім беру ұйымдарының құзыретіне ерекше білім беру қажеттіліктері бар адамдар (балалар) үшін жеке дамытушы бағдарламаларды әзірлеу және іске асыру жатады.

ҚР БҒМ № 4 Бұйрығының 10-тармағына сәйкес ПМПК қорытындысы мен ұсынымдары, білім беру ұйымының психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің және (немесе) педагогикалық кеңесінің шешімі зияты зақымдалған балалардың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін негіз болып табылады.

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің міндетін атқарушының 2008 жылғы 16 мамырдағы № 272 бұйрығымен (02.04.2020 ж. жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен) бекітілген педагогикалық кеңестің қызметін ұйымдастырудың үлгілік қағидаларының 3-

тармағының 4-тармақшасына және оны мектепке дейінгі тәрбие және оқыту, бастауыш, негізгі орта, орта білім беру ұйымдарында сайлау тәртібіне сәйкес педагогикалық кеңесте қаралатын мәселелер тізбесіне «ерекше білім беру қажеттіліктерін анықтау үшін оқыту мен тәрбиелеуде тұрақты қиындықтарға тап болған балалардың психологиялық-медициналық-педагогикалық консультациясына жолдама бойынша ұсынымдар» кіреді.

ҚР БҒМ Мектепке дейінгі және орта білім беру Комитетінің 04.04.2022 ж. № 1-6/543 нұсқау-әдістемелік хатымен № 4 БҒМ бұйрығымен бекітілген Ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау қағидаларына сәйкес оқу жоспарлары мен оқу бағдарламаларын өзгерту ұсынылады:

1) жалпы сыныпта/топта оқитын зияты зақымдалған балаларға арналған ПМПК ұсынымы бойынша жеке оқу жоспарлары мен жеке оқу бағдарламаларын жасау. Зияты зақымдалған білім алушыларға арналған жеке оқу бағдарламалары негізгі оқу пәндері бойынша жасалады. Жетістіктерді балдық бағалау пайдаланылмайтын оқу пәндері бойынша оқыту жалпы білім берудің үлгілік оқу бағдарламалары бойынша жүзеге асырылады. Оқу бағдарламаларын даралау бастауыш және негізгі орта білім беру сатыларында жүзеге асырылады.

2) жеке оқу жоспарлары негізгі орта білім беру сатысында (5-9 сыныптар) жалпы сыныпта оқитын зияты зақымдалған білім алушылар үшін жасалады. Жеке оқу жоспары жалпы білім беретін мектептер үшін негізгі орта білім берудің үлгілік оқу жоспары негізінде жасалады, одан оқу пәндері алынып тасталады, олардың ең аз мазмұнын игеруге оқушылардың танымдық іс-әрекетінің ерекшеліктері кедергі келтіреді.

Жеке оқу бағдарламаларын іске асыру кезінде оқыту нәтижелерін бағалау тәсілдері мен өлшемдерін өзгерту ұсынылады.

Оқулықтарды, оқу құралдарын, жұмыс дәптерлерін іріктеу, жеке оқу материалдарын дайындау жеке оқу бағдарламасының мазмұнына және оқытудың қолданылатын әдістеріне сәйкес жүзеге асырылады.

Жалпы білім беретін сыныпта оқыту психологиялық-педагогикалық қолдау мамандарының кабинеті жағдайында оқу процесін ұйымдастырумен ұштастырылуы мүмкін. Мұндай оқыту уақытша негізде мінез-құлық проблемалары немесе айқын оқу қиындықтары және бағдарламаны меңгерудегі үлкен олқылықтары (артта қалуы) бар білім алушыларға, тұрақты негізде-жеке оқу бағдарламасы бойынша жекелеген оқу пәндері бойынша зияты зақымдалған білім алушыларға ұсынылады.

Ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларға арналған жеке оқу бағдарламаларын жасау бойынша ұсынымдармен инклюзия жағдайында жаратылыстану-математикалық және гуманитарлық білім берудің жеке бағдарламаларын жасау бойынша әдістемелік ұсынымдармен сілтеме бойынша танысуға болады: <https://uba.edu.kz/ru/metodology/3?page=22>

Педагог-ассистенттің қызметін ұйымдастыруға қатысты

№ 1 сұрақ: педагог-ассистенттің мектептегі қызметі қандай нормативтік құқықтық құжатпен реттеледі және оның оқу жүктемесі қандай?

Жауап: Педагог-ассистенттің жалпы білім беретін мектептердегі ставкасы «Мемлекеттік білім беру ұйымдары қызметкерлерінің үлгілік штаттарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2008 жылғы 30 қаңтардағы № 77 қаулысына сәйкес енгізіледі (03.06.2020 жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен).

ҚР БҒМ 2022 жылғы 12 қаңтардағы № 6 «Білім беру ұйымдарында психологиялық-педагогикалық қолдау қағидаларын бекіту туралы» бұйрығының 18-тармағына сәйкес педагог-ассистенттің нормативтік оқу жүктемесі 16 сағатты құрайды. Педагог-ассистенттердің айына тарифтік ставкалар (лауазымдық айлықақылар) аптасына нормативтік оқу жүктемесіне сәйкес төленеді және олардың астрономиялық сағаттарда баланы алып жүруге жұмсалған жұмыс уақытының шығындарына сүйене отырып белгіленеді. Сабақтар арасында көзделген қысқа үзілістер (үзілістер) педагог-ассистенттің жұмыс уақыты болып табылады.

№ 2 сұрақ: Жалпы білім беретін мектептерде ерекше білім беруді қажет ететін балаларға қандай диагнозбен педагог-ассистент ұсынылады? Кім ұсынады?

Жауап: «Білім беру ұйымдарында психологиялық-педагогикалық қолдау қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2022 жылғы 12 қаңтардағы № 6 бұйрығына сәйкес педагог-ассистент қызметтері ПМПК ұсынымдары негізінде психофизикалық дамуы мен мінез-құлқы бұзылған білім алушыларға тұрақты негізде ұсынылады.

ҚР БҒМ 04.04.2022 ж. № 1-6/543 нұсқау-әдістемелік хатына сәйкес БҒМ № 4 бұйрығымен бекітілген Ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау қағидаларына педагог-ассистентпен жеке сүйемелдеу мінез-құлқы бұзылған оқушыларға ұсынылады:

1) баланың сабақта мінез-құлық ережелерін орындай алмауы: партада отыра алмайды, тұра алмайды, сыныпта жүреді; мұғалімнің талаптарын орындамайды;

2) оқушының не істеу керектігін түсінуін қамтамасыз ету үшін үнемі жеке көмек пен мұғалімнің қолдауы қажет болған кезде мұғалімнің фронталды нұсқаулары мен ауызша түсіндірмелерін қабылдау немесе түсіну қиындықтары;

3) сабақта өзін-өзі ұйымдастыру және өзін-өзі бақылау қиындықтары: білім алушы сабаққа өзі дайындала алмайды, ересек адамның көмегінсіз сынып жұмысына кірмейді, сынып тапсырмаларын орындамайды;

4) мінез-құлық және эмоциялық бұзылыстар: оқушы дауыстап сөйлейді, себепсіз күледі, айқайлайды, жылайды, балалардың назарын аударады және сынып/топтың жұмысына кедергі келтіреді; сыныптастарына, мұғалімдерге,

басқа адамдарға (ұрады, тістейді, заттарды лақтырады және т.б.) өзімен-өзі ашуланады және/немесе агрессияны көрсетеді.

Педагог-ассистенттің мектептегі көмегі уақытша негізде – баланың сыныпта/топта өз бетінше оқу қабілетін қалыптастырғанға дейін немесе қарым-қатынас пен әлеуметтік өзара әрекеттестігі тұрақты бұзылған балаларға тұрақты негізде ұсынылады. Психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің шешімі негізінде асоциалдық іс-әрекеттерде (айқын агрессияда) көрінетін мінез-құлқы айқын бұзылған оқушылардың ата-аналарына баланы денсаулық сақтау ұйымында психиатр-дәрігермен кеңесу ұсынылады.

Ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды бағалауға қатысты

№ 1 сұрақ: 3-сыныпта «жеңіл ақыл-ой кемістігі бар» диагнозы қойылған ППМК анықтамасы бар бала оқиды. Ол кез келген мамандандырылған сыныптарсыз қарапайым мектепте оқиды. Сол сыныптағы басқа балалар сияқты пәндер бойынша оқиды. Бірақ тапсырмалар оңай. Енді сұрақ туындайды: бала БЖБ және ТЖБ жазуы керек пе? Ол үшін оқу бағдарламасын қалай жасалады және бұл баланы қалай бағалауға болады? Барлық пәндер бойынша бағалау керек пе?

Жауап: «Орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдары үшін білім алушылардың үлгеріміне ағымдағы бақылауды, аралық және қорытынды аттестаттауды жүргізудің үлгілік қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2008 жылғы 18 наурыздағы № 125 бұйрығының 4-тармағына сәйкес (13.04.2023 ж. жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен) (бұдан әрі БҒМ № 125 бұйрығы) ерекше білім беруді қажет ететін адамдар үшін пәндер және (немесе) модульдер бойынша үлгерімді ағымдағы бақылау психофизикалық даму ерекшеліктерін ескере отырып, жеке тапсырмалар бойынша жүргізіледі.

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2022 жылғы 12 қаңтардағы № 4 бұйрығымен бекітілген Ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау қағидаларына арналған нұсқаулық-әдістемелік хатқа сәйкес зияты зақымдалған білім алушыларға арналған жеке оқу бағдарламалары негізгі оқу пәндері бойынша жасалады. Жетістіктерді балдық бағалау пайдаланылмайтын оқу пәндері бойынша оқыту жалпы білім берудің үлгілік оқу бағдарламалары бойынша жүзеге асырылады.

БҒМ № 125 бұйрығының 15-тармағына сәйкес «ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды бағалау кезінде педагог сараланған және/немесе жеке тапсырмаларды пайдаланады, сондай-ақ білім алушының ерекшеліктерін ескере отырып, оның ішінде жеке оқу бағдарламаларын іске асыру кезінде бағалау критерийлеріне өзгерістер енгізеді».

Инклюзия жағдайында бастауыш мектептің оқу пәндері бойынша ТЖБ және ТЖБ сараланған тапсырмаларын жасау бойынша әдістемелік ұсынымдармен Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының

сайтынан <https://uba.edu.kz/qaz/metodology/3> сілтемесі бойынша танысуға болады.

№ 2 сұрақ: 7-сыныпта оқитын ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылар үшін ТЖБ және БЖБ қалай құруға болады?

Жауап: ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды бағалау БҒМ № 125 бұйрығымен реттеледі, оған сәйкес «Ерекше білім беруді қажет ететін адамдар үшін пәндер және (немесе) модульдер бойынша үлгерімді ағымдағы бақылау психофизикалық даму ерекшеліктерін ескере отырып, жеке тапсырмалар бойынша жүргізіледі».

Инклюзия жағдайында 5-9 сыныптардың жаратылыстану-математикалық және қоғамдық-гуманитарлық бағыттардағы оқу пәндері бойынша БЖБ және ТЖБ сараланған тапсырмаларын жасау бойынша әдістемелік ұсынымдармен Б. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының сайтында <https://uba.edu.kz/ru/metodology/3?page=19> және <https://uba.edu.kz/ru/metodology/3?page=21> сілтемелері бойынша танысуға болады.

Ерекше білім беруді қажет ететін балаларды аттестаттауға және ерекше білім беруді қажет ететін балаларға білім туралы құжаттар беруге қатысты

№ 1 сұрақ: Ерекше білім беруді қажет ететін балалар емтихан тапсырма?

Жауап: ҚР БҒМ № 125 Бұйрығының 66-тармағына сәйкес ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылар мен жеке оқу бағдарламалары бойынша білім алушыларды қорытынды аттестаттаудан өткізу қажеттілігі туралы мәселені білім алушылардың жеке ерекшеліктеріне сәйкес педагогикалық кеңес шешеді.

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің міндетін атқарушының 2008 жылғы 16 мамырдағы № 272 бұйрығымен бекітілген педагогикалық кеңестің қызметін ұйымдастырудың үлгілік қағидаларының 3-тармағының 5-тармақшасына және оны мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту, бастауыш, негізгі орта, орта білім беру ұйымдарында сайлау тәртібіне сәйкес (02.04.2020 ж. жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен) Педагогикалық кеңес ұсынылған құжаттар негізінде білім алушыларды қорытынды аттестаттаудан өткізу, оларды емтихандарға жіберу, білім алушыларды емтихандардан босату жөнінде шешім қабылдайды.

Ерекше білім беруді қажет ететін балаларға қорытынды аттестаттауды ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсыныстармен Б. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының сайтында <https://uba.edu.kz/ru/metodology/3?page=21> сілтемесі бойынша танысуға болады.

№ 2 сұрақ: жалпы білім беретін мектепте оқуды аяқтаған зияты зақымдалған білім алушыларға қандай құжат беріледі?

Жауап: «Білім туралы құжаттардың түрлерін, мемлекеттік үлгідегі білім туралы құжаттардың нысандарын және оларды есепке алу мен беру қағидаларын, өз үлгісіндегі білім туралы құжаттардың мазмұнына қойылатын негізгі талаптарды және олардың қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2015 жылғы 28 қаңтардағы № 39 бұйрығына сәйкес зияты зақымдалған жалпы білім беретін мектептердің түлектері білім беру ұйымдарында білімін аяқтамаған тұлғаларға берілетін анықтаманың нысандарын, сондай-ақ БТ сериясының аттестатын алады, оған қосымшада білім алушыларға қандай оқу пәндері оқытылмағаны көрсетіледі.

Инклюзивті білім беру саласындағы нормативтік құжаттарды іске асыру бойынша түсініктемелер мен ұсынымдар «2022-2023 оқу жылындағы Қазақстан Республикасының орта білім беру ұйымдарындағы оқу-тәрбие процесінің ерекшеліктері туралы» әдістемелік-нұсқаухатта берілгенін <https://uba.edu.kz/ru/metodology/2>, сондай-ақ Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының сайтында орналастырылғанын <https://uba.edu.kz/> атап өту маңызды.

Инклюзивті практикаларды іске асыру бойынша өңірлік тәжірибені зерделеу, инклюзивті практикаларды енгізу бойынша Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының жүргізген ғылыми зерттеулерді, сондай-ақ Ұлттық білім академиясының Инклюзивті білім беру орталығына келіп түсетін жиілік мәселелерін талдау елде инклюзивті білім беруді ұйымдастыру бойынша нормативтік құжаттаманың болуына қарамастан, мектеп әкімшілігі, мектеп педагогтері мен психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің мамандары инклюзивті саясатты жүзеге асырудағы белгілі бір қиындықтарды бастан кешіретінін көрсетеді. Осыған байланысты педагогтердің назарына 2023 жылғы сәуірде Инклюзивті білім беру орталығымен жүргізген сауалнама негізінде инклюзивті саясатты іске асыру бойынша ұсынымдар ұсынылады.

Инклюзивті білім беру орталығы 2023 жылғы сәуірде жүргізген сауалнама негізінде инклюзивті саясатты іске асыру жөніндегі ұсынымдар

Проблемалық сұрақ:

Респонденттердің жартысынан көбі (56%) «біздің мектепті инклюзивті деп атауға болады, өйткені бізде ерекше білім беруді қажет ететін балалар оқиды» деген тұжырыммен келіседі, педагогтердің 24%-ы бұл тұжырыммен келіспейді, 20%-ына жауап беруге қиналды.

1-ұсыным. Инклюзивті білім беру саласындағы нормативтік құқықтық актілерді іске асыру бойынша құқықтық сауаттылықты арттыру

Ұсынылатын шаралар:

1.1. Орта білім беру ұйымдарының әкімшіліктері, психологиялық-педагогикалық қолдау қызметтерінің мамандары білім алушылардың ерекше білім беру қажеттіліктерін анықтау және білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастыру бойынша БҒМ № 4, 6 бұйрықтарын іске асыру бойынша, сондай-ақ ҚР инклюзивті білім беру саласындағы басқа да нормативтік құқықтық құжаттар бойынша орта білім беру ұйымдарының педагогтерімен түсіндіру жұмыстарын жүргізуі тиіс.

1.2. Орта білім беру ұйымдарының әкімшіліктері білім алушылардың ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалауды және психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастыру жөніндегі құжаттарды қоса алғанда, елдің инклюзивті саясатын іске асыру жөніндегі мектептің жергілікті нормативтік құқықтық актілерін әзірлеуі тиіс.

1.3. Орта білім беру ұйымдарының педагогтері жүйелі негізде білім алушылардың сабақтан тыс және сабақтан тыс қызметке ерекше білім беру қажеттіліктерін анықтау бойынша жұмыс жүргізуі тиіс, оның ішінде білім алушылардың ППҚҚ және ПМПК мамандарының уақытылы бағалауына жәрдемдесуі тиіс.

1.4. Орта білім беру ұйымдарының педагогтеріне инклюзивті мәдениетті қалыптастыру бойынша жүйелі негізде ата-аналармен, білім алушылармен жұмыс жүргізуі тиіс.

1.5. Орта білім беру ұйымдарының педагогтеріне тұрақты негізде психологиялық-педагогикалық құзыреттілікті арттыруы тиіс.

Проблемалық сұрақ:

Респонденттердің 38%-ы «біздің мектепті инклюзивті деп атауға болады, өйткені бізде барлық балалар үшін барлық жағдай жасалған» деген пікірмен келіседі, 30%-ы келіспейді, 30%-ына жауап беруге қиналады.

2-ұсыным. Білім алу үшін арнайы жағдайлар жасау бойынша педагогтердің жауапкершілігін күшейту

Ұсынылатын шаралар:

1.1. Инклюзивті білім беруге жетекшілік ететін оқу-әдістемелік кабинеттердің әдіскерлері білім беру ұйымдарына қабылдаудың үлгілік қағидаларын бұзғаны, білім алу үшін арнайы жағдайлар жасамағаны үшін жауапкершілікті көздейтін ҚР заңнамасын түсіндіру бойынша білім беру ұйымдарының басшыларымен жұмыс жүргізуі;

1.2. Білім беру ұйымдарының әкімшіліктері білім алу үшін арнайы жағдайлар жасау жөніндегі жұмысты күшейтуі тиіс (мүмкіндігі шектеулі балалардың оларсыз білім беру бағдарламаларын меңгеруі мүмкін болмайтын, арнаулы оқу және жеке дамыту бағдарламаларын, оқыту әдістерін, техникалық, оқу және өзге де құралдарды, тыныс-тіршілік ортасын, психологиялық-

педагогикалық қолдап отыруды, медициналық, әлеуметтік және өзге де көрсетілетін қызметтерді қамтитын жағдайлар)

1.3. Білім беру ұйымдарының әкімшілігі инклюзивті білім беру саласындағы нормативтік құжаттарды іске асыру үшін жауапкершілікті түсіндіру бойынша педагогтермен, ППҚҚ мамандарымен жұмыс жүргізуі тиіс

1.4. Педагогтер, ППҚҚ мамандары жеке мүмкіндіктері мен ерекше қажеттіліктерін ескере отырып, барлық білім алушылар үшін инклюзивті білім беру ортасын құру бойынша тұрақты негізде жұмыс жүргізуі тиіс.

Проблемалық сұрақ:

Педагогтердің 40%-ы «біздің мектепті инклюзивті деп атауға болады, өйткені бізде барлық мұғалімдер инклюзивті ортада жұмыс істеу бойынша оқытудан өткен» тұжырымына оң жауап берді, қалған үштен екісі теріс пікір білдірді (30%) немесе жауап беруге қиналды (30%).

Еліміздің көптеген мектептерінде инклюзивті білім беру мәселелері бойынша педагогтердің кәсіби құзыреттілігін арттыру үшін жағдайлар жасалған (75 %). Бұл ретте осы бекітуге жауап беру қиынға соғатын (19 %) және теріс пікір білдірген (6%) педагогтердің үлесі еліміздің кейбір мектептерінде педагогтердің біліктілігін арттыруды ұйымдастыру бойынша әлсіз жұмыс жүргізіліп жатқанын көрсетеді.

3-ұсыным. Ерекше білім беруді қажет ететін балалармен жұмыс бойынша педагогтердің біліктілігін арттыру бойынша жұмысты ұйымдастыру

Ұсынылатын шаралар:

1.1. Білім басқармаларының мамандары, оқу-әдістемелік кабинеттердің әдіскерлері білім басқармаларының басшылығына мемлекеттік тапсырыс есебінен инклюзивті білім беру мәселелері бойынша педагогтердің біліктілігін арттыруға қаржы бөлу туралы өтініш білдіруі қажет.

1.2. Білім беру ұйымдарының әкімшіліктері ерекше білім беруді қажет ететін балалармен жұмыс істеу бойынша педагогтердің біліктілігін уақтылы арттыруға жәрдемдесуі тиіс.

1.3. Білім беру ұйымдарының педагогтеріне, ППҚҚ мамандарына семинарларға, ғылыми-практикалық конференцияларға қатысу, арнайы білім беру ұйымдарының әріптестерімен тәжірибе алмасу, тәжірибелі әріптестердің жеке сабақтарына қатысу, заманауи цифрлық ресурстарды пайдалану арқылы инклюзивті тәжірибелерді енгізу бойынша кәсіби құзыреттілікті тұрақты негізде арттыруы тиіс.

Проблемалық сұрақ:

Педагогтердің көпшілігі (92%) «біздің мектеп әр бала үшін ашық» деген тұжырыммен келіседі, респонденттердің 6%-ы бұл тұжырымға жауап беруге қиналды, респонденттердің 2%-ы бұл тұжырыммен келіспеді.

Педагогтердің көпшілігі (70%) «мектептегі инклюзивтілік саясатын білім беру процесінің барлық қатысушылары ұстанады» деген пікірмен келіседі, 27%-ы жауап беруге қиналды, 6%-ы жауаппен келіспейді.

4-ұсыным. Білім беру ұйымдарында инклюзивті білім беру қағидаттарын іске асыру жөніндегі жұмысты күшейту

Ұсынылатын шаралар:

1.1. Білім беру ұйымдарының әкімшіліктері халықаралық құжаттарды, білім алу үшін арнайы жағдайлар жасау жөніндегі ҚР нормативтік құжаттарын түсіндіру жөніндегі жұмысты күшейтсін.

1.2. Білім беру ұйымдарының әкімшіліктері инклюзивті білім беру ортасын құру бойынша білім беру ұйымына тұрақты негізде бағалау жүргізеді.

1.3. Білім беру ұйымдарының әкімшіліктері барлық білім алушылардың жеке мүмкіндіктері мен ерекше білім беру қажеттіліктерін ескере отырып, оларды оқыту үшін жағдай жасау жөніндегі жұмысты күшейтсін.

1.4. Білім беру ұйымдарының әкімшіліктері, педагогтер, ППҚҚ мамандары инклюзивті практиканы, инклюзивті мәдениетті тұрақты негізде дамытады.

Проблемалық сұрақ:

Респонденттердің 77%-ы «мектеп саясаты буллингке қарсы тұруға және қауіпсіз психологиялық орта құруға бағытталған» деген тұжырыммен келіседі, респонденттердің 18%-ы жауап беруге қиналады, 5%-ы келіспейді.

5-ұсыным. Білім беру ұйымдарында қауіпсіз психологиялық орта құру жөніндегі жұмысты күшейту

Ұсынылатын шаралар:

1.1. Білім беру ұйымдарының әкімшіліктері білім беру ұйымдарында қауіпсіз психологиялық орта құру жөніндегі жұмысты күшейтсін

1.2. Педагогтерге, ППҚҚ мамандарына білім беру ұйымдарында қолайлы психологиялық ахуалды қалыптастыру, оның ішінде буллингтің және басқа да жағымсыз мінез-құлықтардың алдын алу бойынша жүйелі негізде жұмыс жүргізу.

1.3. Педагогтерге, ППҚҚ мамандарына жүйелі негізде білім алушылардың ерекше білім беру қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерін анықтау, психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету.

1.4. Педагогтерге, ППҚҚ мамандарына жүйелі негізде білім алушыларға психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету және қауіпсіз психологиялық орта құру мәселелері бойынша кәсіби құзыреттілікті арттыру.

Проблемалық сұрақ:

Көптеген мектептерде, педагогтердің пікірінше (78 %), келесі оқу деңгейіне немесе басқа білім беру ортасына көшу кезінде білім алушылардың бейімделуіне жағдай жасалған. Бұл ретте педагогтардың 17%-ы бұл мәселеге сенімсіздік білдірсе, 5%-ы теріс пікір білдірді.

6-ұсыным. Білім алушылардың бір білім деңгейінен екіншісіне ауысуы кезінде сабақтастық бойынша жұмысты күшейту.

Ұсынылатын шаралар:

1.1. Білім беру ұйымдарының әкімшіліктері оқудың келесі деңгейіне немесе басқа білім беру ортасына көшу кезінде білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастыру жөніндегі жұмысты күшейту қажет.

1.2. Педагогтерге, ППҚҚ мамандарына жүйелі негізде білім алушылардың жеке мүмкіндіктері мен ерекше білім беру қажеттіліктерін ескере отырып, оқытудың келесі деңгейіне немесе басқа білім беру ортасына көшу кезінде оларды бейімдеу бойынша жұмыс жүргізу қажет.

Проблемалық сұрақ:

Педагогтердің көпшілігінің пікірінше (88%), білім алушылардың бағдарламадан қалып қоюы мен қатыспауына жол бермеу бойынша жұмыстар жүргізілуде, педагогтердің 9%-ы тұжырымға жауап беруде сенімсіздік білдірді (9%) және респонденттердің 3 %-ы теріс пікір білдірді.

7-ұсыным. Білім алушылардың сабақтан қалуының және бағдарламадан артта қалуының алдын алу бойынша жұмысты күшейту

Ұсынылатын шаралар:

1.1. Білім беру ұйымдарының әкімшіліктері білім алушылардың сабақтан қалуының және бағдарламадан артта қалуы жөніндегі жұмысты күшейтуі қажет.

1.2. Педагогтер, ППҚҚ мамандары жүйелі негізде білім алушылардың сабақтан қалуының және бағдарламадан артта қалуының алдын алу және оларды жеке психологиялық-педагогикалық қолдау бойынша жұмыс жүргізуі қажет.

8-ұсыным. Инклюзивті саясатты, инклюзивті мәдениетті, инклюзивті практиканы дамыту үшін жағдай жасау бойынша әкімшіліктің,

педагогтердің, ППҚҚ мамандарының ата-аналармен, қоғамдық ұйымдармен өзара іс-қимылы жөніндегі жұмысты күшейту.

1.1. Білім беру процесінің барлық қатысушыларының инклюзивті білім берудің философиялары мен қағидаттарын қабылдауға дайындығын қамтамасыз ету, білім алушылар, ата-аналар және мектептің барлық қызметкерлері арасында стигманың алдын алу бойынша жұмыс жүргізу.

1.2. Кадрлардың сандық және сапалық әлеуетін күшейту, атап айтқанда арнайы педагогтердің, педагог-ассистенттердің штатын ұлғайту, тәжірибе алмасуды, жас мамандарға арналған практикалық шеберлік сыныптарын ұйымдастыру.

1.3. Ата-аналарды білім беру процесіне тарту арқылы отбасымен және қоғаммен серіктестікті дамыту, барлық балаларға, соның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін балаларға қатысты ата-аналар арасында толеранттылықты арттыру.

Қорытынды

Қазақстан Республикасының балаға қатысты мемлекеттік саясаты балалардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғаудың құқықтық және әлеуметтік кепілдіктерін қамтамасыз етуге бағытталған. Елімізде дамып келе жатқан инклюзивті білім беру практикасы барлық білім алушылардың білім беру қажеттіліктеріне сәйкес келетін бейімделген білім беру ортасын құруға бағытталған.

Ерекше білім беруді қажет ететін балалардың және мүгедек балалардың білім алуы олардың табысты әлеуметтенуінің, кәсіби және әлеуметтік қызметтің әртүрлі түрлерінде өзін-өзі тиімді жүзеге асырудың негізгі шарты болып табылады. Мұндай балаларға қатысты мемлекет пен қоғамның алдында тұрған негізгі міндет – қоғамда одан әрі әлеуметтік оңалту және бейімделу мақсатында білім беру және арнайы әлеуметтік қызметтерді алуға жағдай жасау және көмек көрсету.

Қазіргі уақытта Қазақстан инклюзивті білім беру жолының басында тұр, оған жол отандық білім берудің жүйелі проблемаларын еңсеру арқылы жатыр. Білім беру саласындағы инновациялық процестер ерекше білім беруді қажет ететін балаларды жалпы білім беру ортасына қосуға бағытталған. Инклюзивті білім беру тек білім беру құқығын берумен шектелмейді, мемлекет экономиканың қазіргі қажеттіліктеріне сәйкес келетін сапалы біліммен қамтамасыз етуі керек.

Ерекше білім беруді қажет ететін балаларды жалпы білім беру ортасына қосу және инклюзивті білім беруді енгізу процестері кешенді сипатта болады және оларға мемлекеттік құрылымдардың, ата-аналар қауымдастығының, отбасының, білім беру органдары мен ұйымдарының, сондай-ақ үкіметтік емес сектордың қатысуын көздейді. Арнайы және инклюзивті (жалпы) білім беру саласындағы нормативтік құқықтық актілерді үйлестіру сапалы білім берудің қолжетімділігі мен инклюзивтілігі жөніндегі мемлекеттік міндеттерді шешу жолындағы маңызды кезең болып табылады.

Нұсқаулықта хронологиялық реттілік тұрғысынан инклюзивті білім беру саласындағы нормативтік құқықтық құжаттарға кең шолу мен талдау ұсынылған, заманауи цифрлық мүмкіндіктерді пайдалана отырып, мемлекеттің инклюзивті саясатын іске асыру бойынша педагогтерге ұсынымдар берілген.

Әдістемелік ұсынымдар білім беру ұйымдарының басшыларына, білім бөлімдері мен басқармаларының мамандарына, еліміздің әдіскерлері мен педагогтеріне мемлекетіміздің инклюзивті саясатын айқындайтын нормативтік құқықтық құжаттарды іске асыруда елеулі әдістемелік қолдау көрсетуі тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Конституция Республики Казахстан. Конституция принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_/compare
2. Постановление Верховного Совета Республики Казахстан «О ратификации Конвенции о правах ребенка» от 8 июня 1994 года. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000288/compare>
3. Саламанкская декларация о принципах, политике и практической деятельности в сфере образования лиц с особыми потребностями. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/pdf/salamanka.pdf
4. Закон Республики Казахстан «О ратификации Конвенции о правах инвалидов» от 20 февраля 2015 года № 288-V ЗПК. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000288/compare>
5. Закон Республики Казахстан «О ратификации Конвенции о борьбе с дискриминацией в области образования» от 28 января 2016 года № 449-V ЗПК. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000449/compare>
6. Закон Республики Казахстан «Об образовании» от 27 июля 2007 года № 319-III. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z0700000319_/compare
7. Закон Республики Казахстан «О правах ребенка в Республике Казахстан» от 8 августа 2002 года N 345. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z0200000345_/compare
8. Закон Республики Казахстан «О социальной и медико-педагогической коррекционной поддержке детей с ограниченными возможностями» от 11 июля 2002 года N 343. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z0200000343_/compare
9. Закон Республики Казахстан «О социальной защите лиц с инвалидностью в Республике Казахстан» от 13 апреля 2005 года N 39. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z0500000039_/compare
10. Указ Президента Республики Казахстан «Об утверждении Государственной программы развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы» от 7 декабря 2010 года № 1118. Утратил силу Указом Президента Республики Казахстан от 1 марта 2016 года № 205. URL: <https://www.adilet.zan.kz/rus/docs/U1000001118/compare>
11. Постановление Правительства Республики Казахстан «Об утверждении Государственной программы развития образования и науки Республики Казахстан на 2020-2025 годы» от 27 декабря 2019 года № 988. Утратило силу постановлением Правительства Республики Казахстан от 12 октября 2021 года № 726. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000988/compare>
12. Национальный сборник «Статистика системы образования Республики Казахстан» – АО «Информационно-аналитический центр»: Нур-Султан, 2022. – 308 стр.

13. Постановление Правительства Республики Казахстан «Об утверждении Национального плана по обеспечению прав и улучшению качества жизни лиц с инвалидностью в Республике Казахстан до 2025 года» от 28 мая 2019 года № 326. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000326/compare>
14. Распоряжение Премьер-Министра Республики Казахстан «Об утверждении Дорожной карты по совершенствованию оказания комплексной помощи детям с ограниченными возможностями в Республике Казахстан на 2021 – 2023 годы» от 17 августа 2020 года № 2020. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/R2000000112/compare>
15. Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам инклюзивного образования» от 26 июня 2021 года № 56-VII ЗПК. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2100000056/compare>
16. «Всеобщая декларация прав человека» Декларация, принята резолюцией 217 А (III) Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 года. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/O4800000001/compare>
17. Всемирная декларация об образовании для всех. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/pdf/jomtien.pdf
18. Стандартные правила обеспечения равных возможностей для инвалидов. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disabled.shtml
19. Дакарские рамки действий. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/dakar.pdf
20. Инчхонская декларация - Образование-2030 : обеспечение всеобщего инклюзивного и справедливого качественного образования и обучения на протяжении всей жизни. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000233137_rus
21. Резюме всемирного доклада по мониторингу образования 2020: инклюзивность и образование: для всех означает для всех. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373721_rus
22. UNESCO 2017. A guide for ensuring inclusion and equity in education. Available online: <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002482/248254E.pdf>
23. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 02 сентября 2019 года «Конструктивный общественный диалог – основа стабильности и процветания Казахстана». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1900002019/compare>
24. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 01 сентября 2020 года «Казахстан в новой реальности: время действий». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2000002020/compare>
25. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 01 сентября 2021 г. «Единство народа и системные реформы». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2100002021/compare>
26. Указ Президента Республики Казахстан «Об утверждении Государственной программы развития образования и науки Республики Казахстан на 2016-2019 годы» от 1 марта 2016 года № 205. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1600000205/compare>

27. Указ Президента Республики Казахстан «Об утверждении Государственной программы развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы» от 7 декабря 2010 года № 1118. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1000001118/compare>

28. Постановление Правительства Республики Казахстан от 12 октября 2021 года № 726 «Об утверждении национального проекта «Качественное образование «Образованная нация». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000726/compare>

29. «О специальных социальных услугах» Закон Республики Казахстан от 29 декабря 2008 года № 114-IV. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z080000114>

30. «Об утверждении Типовых штатов работников государственных организаций образования» Постановление Правительства Республики Казахстан от 30 января 2008 года N 77. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P080000077/compare>

31. «Об утверждении Типовых правил деятельности организаций дошкольного, начального, основного среднего, общего среднего, технического и профессионального, послесреднего образования, специализированных, специальных, организациях образования для детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, организациях дополнительного образования для детей и взрослых» Приказ Министра просвещения Республики Казахстан от 31 августа 2022 года № 385. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029329/compare>

32. «Об утверждении Правил и условий проведения аттестации педагогов, занимающих должности в организациях образования, реализующих общеобразовательные учебные программы дошкольного воспитания и обучения, начального, основного среднего и общего среднего образования, образовательные программы технического и профессионального, послесреднего, дополнительного образования и специальные учебные программы, и иных гражданских служащих в области образования и науки» Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 27 января 2016 года № 83. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600013317/compare>

33. «Об утверждении государственных общеобязательных стандартов дошкольного воспитания и обучения, начального, основного среднего и общего среднего, технического и профессионального, послесреднего образования» Приказ Министра просвещения Республики Казахстан от 3 августа 2022 года № 348. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029031/compare>

34. «Об утверждении Типовых квалификационных характеристик должностей педагогов» Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 13 июля 2009 года № 338. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V090005750/compare>

35. «Об утверждении Типовых правил проведения текущего контроля успеваемости, промежуточной и итоговой аттестации обучающихся для организаций среднего, технического и профессионального, послесреднего образования» Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от

36. «Об утверждении видов документов об образовании, форм документов об образовании государственного образца и правил их учета и выдачи, основных требований к содержанию документов об образовании собственного образца и правил их учета и выдачи, а также формы справки, выдаваемой лицам, не завершившим образование в организациях образования» Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 28 января 2015 года № 39. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1500010348/compare>

37. «Об утверждении норм оснащения оборудованием и мебелью организаций дошкольного, среднего образования, а также специальных организаций образования» Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 22 января 2016 года № 70. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600013272/compare>

38. «Об утверждении Методики подушевого нормативного финансирования дошкольного воспитания и обучения, среднего образования, а также технического и профессионального, послесреднего, высшего и послевузовского образования с учетом кредитной технологии обучения» Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 27 ноября 2017 года № 597. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1700016137/compare>

39. «Об утверждении Правил оценки особых образовательных потребностей» Приказ Министра образования и науки РК от 12 января 2022 года № 4. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200026618/compare>

40. «Об утверждении Правил психолого-педагогического сопровождения в организациях образования» Приказ Министра образования и науки РК от 12 января 2022 года № 6. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200026513/compare>

41. «Об утверждении индекса благополучия детей» Распоряжение Премьер-Министра Республики Казахстан от 1 февраля 2022 года № 21-р. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/R2200000021/compare>

42. «Об утверждении Национального плана по обеспечению прав и улучшению качества жизни лиц с инвалидностью в Республике Казахстан до 2025 года» Постановление Правительства Республики Казахстан от 28 мая 2019 года № 326. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000326/compare>

43. «Об утверждении критериев оценки организаций образования» Приказ Министра просвещения Республики Казахстан от 5 декабря 2022 года № 486. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200031053/compare>

44. 2002. CSIE. Booth T. and Ainscow M. Index for Inclusion. Developing learning and participation in schools.

45. Florian, L., Black-Hawkins, K., Rouse, M. Achievement and Inclusion in schools. London and New York: Routledge, 2017.

46. A guide for ensuring inclusion and equity in education / UNESCO. 2017. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002482/248254E.pdf>

47. Методические рекомендации по организации процесса обучения в условиях инклюзивной среды в рамках 12-летнего образования в начальной школе – Нур-Султан: НАО имени И. Алтынсарина, 2021. – 720 с.

48. Методические рекомендации по итогам проведения мониторинга по психолого-педагогическому сопровождению обучающихся в организациях среднего образования. – Нур-Султан: НАО имени И. Алтынсарина, 2021. – 2136 с.

49. Рамка инклюзивного образования в Республике Казахстан / Г. Ногайбаева, С. Жумажанова, Е. Коротких. – Астана, АО ИАЦ, 2017 – 185 с.

50. Приказ МОН РК от 12 января 2022 года № 4 «Об утверждении Правил оценки особых образовательных потребностей». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200026618>

51. Students with Disabilities, Learning Difficulties and Disadvantages. ISBN 978-92-64-02762-6. OECD, 2007

52. Методические рекомендации по составлению дифференцированных заданий СОР и СОЧ по учебным предметам начальной школы в условиях инклюзии. Методические рекомендации – Нур-Султан: НАО имени И. Алтынсарина, 2020. – 146 с.

53. Методические рекомендации по составлению дифференцированных заданий СОР и СОЧ по учебным предметам естественно-математического направления 5-9 классов в условиях инклюзии. Методические рекомендации – Нур-Султан: НАО имени И. Алтынсарина, 2020. – 144 с.

54. Методические рекомендации по составлению дифференцированных СОР и СОЧ по учебным предметам общественно-гуманитарного направления 5-9 классов в условиях инклюзии. Методические рекомендации – Нур-Султан: НАО имени И. Алтынсарина, 2020. – 144 с.

55. Методические рекомендации по организации итоговой аттестации для детей с ООП. Методические рекомендации – Нур-Султан: НАО имени И. Алтынсарина, 2020. – 112 с.

56. Приказ Министра просвещения Республики Казахстан от 16 сентября 2022 года № 399 «Об утверждении типовых учебных программ по общеобразовательным предметам и курсам по выбору уровней начального, основного среднего и общего среднего образования» (с изменениями и дополнениями по сост. на 21.11.2022 г.). URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029767>

57. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 8 ноября 2012 года № 500 «Об утверждении типовых учебных планов начального, основного среднего, общего среднего образования Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по сост. на 30.09.2022 г.). URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1200008170>

58. Методические рекомендации по адаптации общеобразовательных планов и программ и составлению индивидуальных учебных планов и программ для обучающихся с ООП в условиях инклюзивного образования. Методическое пособие. – Астана: НАО имени И. Алтынсарина, 2018. – 618 с.

59. Методические рекомендации по реализации обновленных учебных программ для детей с особыми образовательными потребностями. Методические рекомендации – Нур-Султан: НАО имени И. Алтынсарина, 2019.– 248 с.

60. Методические рекомендации по составлению индивидуальных программ естественно-математического и гуманитарного образования в условиях инклюзии. Методические рекомендации – Нур-Султан: НАО имени И. Алтынсарина, 2019. – 320 с.

61. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 3 апреля 2013 года № 115 «Об утверждении типовых учебных программ по общеобразовательным предметам, курсам по выбору и факультативам для общеобразовательных организаций» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 16.09.2022 г.). URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1300008424>

62. Разработка методических рекомендаций по сопровождению обучающихся с особыми образовательными потребностями в процессе обучения в общеобразовательной школе. Методические рекомендации – Нур-Султан: НАО имени И. Алтынсарина, 2019. – 258 с.

63. Методические рекомендации по организации процесса обучения в условиях инклюзивной среды в рамках 12-летнего образования в начальной школе – Нур-Султан: НАО имени И. Алтынсарина, 2021. – 720 с.

64. Методические рекомендации по итогам проведения мониторинга по психолого-педагогическому сопровождению обучающихся в организациях среднего образования. – Нур-Султан: НАО имени И. Алтынсарина, 2021. – 2136 с.

65. Сборник материалов из опыта работы по внедрению и развитию инклюзивного образования в организациях образования в Акмолинской области в 2011-2021 годы. / Под общ. ред. Ибраева М.У. Составители: Дударева М.А., Дмитриева-Лепешева О.Г., Жанғали І.Ә. – Кокшетау, 2022. – 210 с.

66. Методические рекомендации для администрации школы по организации образовательного процесса в инклюзивной среде. Методические рекомендации – Нур-Султан: НАО имени И. Алтынсарина, 2020. – 147 с.

67. Hart, S, Dixon, A, Drummond, M. J and McIntyre, D. 2004. Learning without limits, Maidenhead, Berkshire, England, Maidenhead, Berkshire, England: Open University Press.

68. Natallia Yakavets, David Frost & Aidar Khoroshash (2017) School leadership and capacity building in Kazakhstan, International Journal of Leadership in Education, 20:3, 345-370, DOI: 10.1080/13603124.2015.1066869. <http://dx.doi.org/10.1080/13603124.2015.1066869>

69. Методические рекомендации по взаимодействию семьи, школы и органов по трудоустройству при выборе профессии детьми с ООП. Методические рекомендации – Нур-Султан: НАО имени И. Алтынсарина, 2019. – 154 с.

70. Методические рекомендации по повышению психолого-педагогической компетентности участников инклюзивного образовательного

процесса. Методические рекомендации. - Нур-Султан: НАО имени И. Алтынсарина, 2019. – 200 с.

71. «Методические рекомендации по формированию инклюзивной культуры в организациях образования». Методические рекомендации. – Нур-Султан: НАО имени И. Алтынсарина, 2019. – 320 с.

72. Методические рекомендации по организации межведомственного взаимодействия по вопросам инклюзивного образования – Нур-Султан: НАО имени И. Алтынсарина, 2022. – 188 с.

73. Национальный доклад о состоянии и развитии системы образования Республики Казахстан (за 30 лет Независимости и 2021 год). – Астана: Министерство просвещения Республики Казахстан, Министерство науки и высшего образования Республики Казахстан, АО «Информационно-аналитический центр», 2022. – 177 стр.

74. Приказ и.о. Министра просвещения Республики Казахстан от 25 августа 2022 года № 377 «Об утверждении Правил деятельности психологической службы в организациях среднего образования». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029288>

75. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 15 апреля 2019 года № 150 «О внесении изменения в приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 19 декабря 2018 года № 692 «Об утверждении Методических рекомендаций по проведению диагностики и определению профессиональной ориентации обучающихся в организациях среднего образования Республики Казахстан». URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34241215.

76. Атлас новых профессий и компетенций Казахстана. URL: <https://atlas.bts-education.kz/#Download>.

77. Атлас рекомендуемых профессий и занятий для лиц с инвалидностью в Республике Казахстан. – Нур-Султан: ТОО «Global Futures Kazakhstan», 2020-230 с. URL: <https://old.enbek.kz/pdf/atlas-of-recommended-professions-and-occupations-for-persons-with-disabilities-ru.pdf>

78. Национальный доклад «Рынок труда Казахстана: развитие в условиях новой реальности», 2021 г. URL: <https://iac.enbek.kz/ru/node/1179>

79. Развитие системы профориентационной работы в школах РК как фактор расширения доступа к высшему, техническому и профессиональному образованию/ К. Сыздыкова. – Алматы, Фонд Сорос-Казахстан, 2018 – 36 с.

80. Методические рекомендации по профориентационной работе в организациях среднего образования (для руководителей методических кабинетов, заместителей директоров школ, классного руководителя, педагогов-предметников, педагогов-психологов). – Астана: НАО имени Ы. Алтынсарина, 2022. – 82 с.

81. Сборник статей для управленческих кадров по внедрению инклюзивных практик (из опыта работы)/ – Кокшетау, РИК «Әрекет», 2016. – 74 с.

82. Закон Республики Казахстан от 6 января 2012 года № 527-IV «О национальной безопасности Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 26.02.2023 г.). URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1200000527>

83. Методические рекомендации «Об организации деятельности администрации организаций образования по повышению профессионального уровня педагогов в вопросах охраны прав обучающихся и воспитанников» – Астана: Национальная академия образования имени И. Алтынсарина, 2022. – 67 с.

84. «Третичная превенция в организации образования в случаях фиксирования фактов насилия, жестокого обращения, аутодеструктивного, в том числе суицидального и девиантного поведения среди несовершеннолетних». Методическая рекомендация. Национальная академия образования им. Алтынсарина, 2022. – 100 стр.

85. Постановление Правительства Республики Казахстан от 30 марта 2020 года № 156 «Об утверждении Дорожной карты по усилению защиты прав ребенка, противодействию бытовому насилию и решению вопросов суицидальности среди подростков на 2020–2023 годы». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2000000156>

86. Закон Республики Казахстан от 9 июля 2004 года № 591 «О профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждении детской безнадзорности и беспризорности» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 20.04.2023 г.). URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z040000591>

87. Приказ Министра просвещения Республики Казахстан от 21 декабря 2022 года № 506 «Об утверждении Правил профилактики травли (буллинга) ребенка». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200031180>

88. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 12 января 2016 года № 18 «Об утверждении Положения о классном руководстве в организациях среднего образования» (с изменениями и дополнениями по сост. на 31.05.2022 г.). URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600013067>

89. Краткая справка с рекомендациями относительно совершенствования политики: Пилотирование системы раннего предупреждения (СРП) в школах Казахстана. URL: <https://www.unicef.org/kazakhstan/media/3831/file/%D0%9A%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%BA%D0%B0%D1%8F%20%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BA%D0%B0%20%D1%81%20%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F%D0%BC%D0%B8.pdf>

90. Закон Республики Казахстан от 27 декабря 2019 года № 293-VI ЗРК «О статусе педагога» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 20.04.2023 г.). URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1900000293>

91. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 12 октября 2018 года № 564 «Об утверждении Типовых правил приема на обучение в организации образования, реализующие общеобразовательные учебные

программы начального, основного среднего и общего среднего образования» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 04.04.2023 г.). URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800017553>

92. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 28 января 2016 года № 95 «Правила организации и проведения курсов повышения квалификации педагогов, а также посткурсового сопровождения деятельности педагога» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 12.12. 2022 г.). URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600013420>

93. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 22 февраля 2013 года № 50 «Об утверждении номенклатуры видов организаций образования» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 26.04.2021 г.) URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1300008390>

Инклюзия көрсеткіштеріне сәйкес инклюзивті орта құру бойынша мектептің қызметін мониторингілеу және бағалау деректерін толтыруға арналған нысан

№	Индикаторлар	Келісемін	Жауап беруге қиналамын	Келіспеймін
	Балдар	2	1	0
Жалпы мәліметтер				
1	Біздің мектепті инклюзивті деп атауға болады, себебі бізде ерекше білім беруді қажет ететін балалар оқиды			
2	Біздің мектепті инклюзивті деп атауға болады, себебі бізде балалардың барлық категорияларына барлық жағдайлар жасалған			
3	Біздің мектепті инклюзивті деп атауға болады, себебі бізде барлық педагогтер инклюзивті ортада жұмыс істеу бойынша оқудан өткен			
Инклюзивті саясат				
4	Біздің мектеп әр бала үшін ашық			
5	Инклюзивтілік саясаты білім беру процесінің барлық қатысушылары тарапынан сақталады			
6	Мектеп практикасы буллингке қарсы тұруға және қауіпсіз психологиялық органы құруға бағытталған			
7	Біздің мектеп білім алушыларға оқытудың келесі деңгейіне өтуде немесе басқа білім беру ортасына ауысуда бейімделуде көмектеседі			
8	Біздің мектепте білім алушылардың бағдарламадан қалып қоюына және сабақтан қалуына жол бермеу бойынша жұмыстар жүргізілуде			
9	Мектептен шығарудың алдын алу үшін мектепте ЕБҚ бар балалардың ата-аналарымен жұмыс жүргізілуде			
	Мектеп, сыныптастар, педагогтер тарапынан қажетті қолдаудың (логопед, психолог, дефектолог және			

	т. б.) мектепте болмауы себебінен ерекше білім беруді қажет ететін балалардың мектептен кету жағдайлары жоқ			
	Бастауыш сыныптардағы ерекше білім беруді қажет ететін барлық балалар мектеп ішіндегі орта сыныптарға сәтті өтті			
10	Мектеп инклюзивті білім беру саласындағы педагогтердің кәсіби дамуына мүмкіндік береді			
Инклюзивті мәдениет				
11	Мектеп жалпы инклюзивті құндылықтардың дамуына ықпал етеді			
	Мектепте толеранттылық пен өзара сыйластық қағидалары сақталады			
	Мектепте кемсітушілік байқалмайды			
12	Мектеп білім алушылардың өзін-өзі басқаруын дамытуды ынталандырады			
13	Ата-аналар білім беру процесінің мәселелері бойынша шешім қабылдау процесіне белсенді қатысады			
	Мектеп балалардың нәтижелерін жақсарту үшін ата-аналармен серіктеседі			
14	Барлық білім алушылар бір-біріне көмектеседі			
	Педагогтер мен қызметкерлер ұжымда бір-бірімен өзара әрекеттеседі			
	Барлық жергілікті қауымдастық мектеп қызметіне тартылған			
	Ұжым, әкімшілік, білім алушылар және ата-аналар (заңды өкілдер) инклюзия философиясын сақтайды			
	Ұжым білім беру жолындағы кедергілерді жою және мектеп өмірінің барлық аспектілеріне қатысу үшін барлық шараларды қабылдайды			
Инклюзивті практика				
15	Мектеп барлық білім алушылар үшін сапалы білім алу үшін тең мүмкіндіктерді ұсынады			

16	Мектеп білім алушылардың үлгерімі мен жетістіктерінің мониторингін жүргізеді			
	Бағалау жеке білім алушылығының прогресінің өзгеруін өлшеу мақсатында жекелендіріліген			
17	Мектепте ерекше білім беруді қажет ететін барлық балаларды оқыту үшін қажетті барлық материалдық-техникалық жағдайлар жасалған			
18	Мектепте балалардың ерекше білім беру қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерін қанағаттандыру үшін барлық жағдайлар жасалған			
19	Мектепте білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі тиімді жұмыс істейді			
20	Мектепте ерекше білім беруді қажет ететін балаларға көмектесу үшін педагог-ассистенттер бар			
21	Барлық педагогтер мектеп басшылығы және психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі тарапынан ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылармен жұмыста көмекке (супервизия) ие			
22	Мектеп бақса білім беру ұйымдарымен, қоғамдық бірлестіктермен серіктестікті қолдайды бастамашылық жасайды.			
23	Ерекше білім беруді қажет ететін балалар мектепті бітірген соң колледждерге, ЖОО-ларға оқуға түседі			
24	Ерекше білім беруді қажет ететін мектеп түлектері жұмысқа орналасады			
	ҚОРЫТЫНДЫ	Оң және әлсіз жақтарды анықтау үшін әр бағандағы балдар санын есептеңіз		
	ЖАЛПЫ			
	САЯСАТ			
	МӘДЕНИЕТ			
	ПРАКТИКА			

Мониторинг қорытындылары бойынша шешімдер шығару, инклюзивті білім беру ортасын құру бойынша мектеп қызметіне әділ баға беру, мұндайда оң және теріс жақтарымен қатар алдағы уақытта даму үшін мүмкіндіктерді ерекшелеу, ынталандыру жүйесін қарастыру, сонымен қатар инклюзивті мектепті дамыту жоспарына қажетті түзетулер енгізу ұсынылады.

Бекітемін _____
Көкшетау қаласы,
№19 ЖОББМ директоры
К. К. Шаймерденов
« ____ » _____ 2022 ж.

**2022/2023 оқу жылына арналған
Көкшетау қаласының № 19 жалпы білім беретін
мектебінің психологиялық-педагогикалық қолдау
қызметінің жұмыс жоспары**

Көкшетау, 2022

Психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің **мақсаты** білім беру процесіне барлық қатысушыларды білім алуында ерекше қажеттіліктері бар оқушыларды барынша дамыту, оларды табысты оқыту және әлеуметтендіру үшін жағдай жасауға бағытталған ағартушылық, диагностикалық және түзету іс-шаралары кешенін іске асыру жолымен қолдауын ұйымдастыру болып табылады.

Психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің 2022/2023 жж. негізгі міндеттері:

- білім алуында ерекше қажеттіліктері бар оқушылардың жеке басының құқықтары мен мүдделерін қорғау, олардың психологиялық және дене дамуы мен оқытудың қауіпсіз жағдайларын қамтамасыз ету, психологиялық-педагогикалық және медициналық-әлеуметтік мәселелерді шешуге қолдау көрсету және жәрдемдесу;

- даму және оқыту мәселелерінің туындауын алдын алу үшін ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылардың даму мүмкіндіктері мен ерекшеліктерін кешенді диагностикалау;

- білім алуында ерекше қажеттіліктері бар оқушыларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің жеке бағдарламаларын әзірлеу және іске асыру, сондай-ақ білім беру бағдарламаларын білім алушылардың мүмкіндіктері мен қабілеттеріне бейімдеу;

- білім беру процесінің барлық субъектілері арасындағы өзара түсіністікті және өзара іс-қимылды нығайтуға жәрдемдесу;

- білім алушылар, педагогикалық қызметкерлер, ата-аналар арасындағы консультациялық-ағартушылық жұмыс.

№ р/с	Жұмыс мазмұны	Мерзімі	Жауаптылар	Күтілетін нәтижелер
	Тамыз			
1	2022/2023 жж. арналған Көкшетау қ. №19 ЖОББМ ППҚҚ мамандарының жұмыс жоспарын әзірлеу және бекіту	Тамыз 2022 ж.	ОМ директоры, ҒӘЖ директорының орынбасары, инклюзивті білім беру үйлестірушісі	2022/2023 жж арналған Көкшетау қ. №19 ЖОББМ ППҚҚ мамандарының жұмыс жоспары
2	Мектептің психологиялық-педагогикалық қолдау мамандарының жаңа дерекқорын қалыптастыру	Тамыз 2022 ж.	Инклюзивті білім беру үйлестірушісі	ППҚҚ мамандарының құрамын анықтау, мамандардың жұмыс кестесін және жеке жоспарларын түзету
3	ПДТ оқушылар үшін, инклюзивті сыныпта, үйде оқитын оқушыларымен оқу	Тамыз 2022 ж.	Директордың оқу жұмысының орынбасарлары, инклюзивті білім	ЕБҚ бар оқушылармен жұмыс істеу үшін оқытылған мұғалімдердің құрамын анықтау (инклюзивті білім беру бойынша курстарды өткен)

	жүргізетін педагог дерекқорын қалыптастыру		беру үйлестірушісі	
4	ПДТ оқушылар үшін сынып оқушыларының, мүмкіндігі шектеулі, түрлер бойынша ерекше білім беруді қажет ететін балалар мен үйде жеке тегін білім алатын оқушылардың дерекқорын қалыптастыру	Тамыз 2022 ж.	Директордың оқу жұмысының орынбасарлары, инклюзивті білім беру үйлестірушісі	ПДТ бар оқушылар үшін, инклюзивті және үйде оқытылатын оқушылардың тізімі
5	ЕБҚ бар оқушылардың оқу қызметін ұйымдастыру бойынша нұсқаулық хаттар мен әдістемелік ұсынымдарды зерттеу	Тамыз 2022 ж.	Инклюзивті білім беру үйлестірушісі	Нормативті-құқықтық және жергілікті құжаттарын қоса мектепте инклюзивті білімді ұйымдастыру
6	Психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі туралы жаңартылған Ережені әзірлеу және бекіту	Тамыз 2022 ж.	ОМ директоры, ҒӘЖ директорының орынбасары, инклюзивті білім беру үйлестірушісі	Психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі туралы жаңартылған Ереже
7	ППКҚ отырысы	17, 25.08. 2022 ж.	Психологиялық - педагогикалық қолдау қызметі	ЕБҚ бар оқушыларының психологиялық-педагогикалық қолдау бағдарламасын жобалау. Қалалық ПМПК өту үшін оқушылардың құжаттар пакетін дайындау.
8	« ЕБҚ бар оқушыларға тегін үйде оқытуды ұйымдастыру» педагогтарға арналған мектептік оқыту семинары	26.08. 2022 ж.	Директордың оқу жұмысының орынбасарлары, инклюзивті білім беру үйлестірушісі, ППКҚ мамандары	Үйде оқытуды жүргізетін мамандар мен педагогтар арасындағы тәжірибелермен алмасу
9	Қалалық ПМПК отырысы	26.08. 2022 ж.	ППКҚ мамандары, сынып жетекшілері	Балаларды психологиялық - педагогикалық зерттеу
10	ЕБҚ бар оқушылар үшін психологиялық педагогикалық	Тамыз 2020 ж.	ППКҚ мамандары,	ЕБҚ бар тұлғаларын оқыту кезіндегі жекелей мән беруін қамтамасыз ету

	қолдаудың жеке бағдарламасын әзірлеу		сынып жетекшілері	
11	Педагогикалық кеңесте ЕБҚ бар оқушыларға жеке оқыту жоспарларын бекіту	Мектеп жоспары бойынша	Инклюзивті білім беру үйлестірушісі, ППКҚ мамандары	ЕБҚ бар тұлғаларын оқыту кезіндегі жекелей мән беруін қамтамасыз ету
12	Үйде оқитын оқушылардың үйлеріне бару	Тамыз 2022 ж.	Әлеуметтік педагогтер, сынып жетекшілері	Тұрмыстық-әлеуметтік жағдай актілері
13	ЕБҚ бар балалардың әлеуметтік деректер банкіні қалыптастыру, материалдық көмек көрсетуге құжаттар жинау	Тамыз 2022 ж.	Әлеуметтік педагогтер, сынып жетекшілері	Ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалардың және олардың ата-аналарының (заңды өкілдерінің) әлеуметтік мәртебесін айқындау және материалдық құқықтарын қамтамасыз ету
Қыркүйек				
14	ППКҚ мамандарының отырысы	02.09. 2022 ж.	Инклюзивті білім беру үйлестірушісі	Мамандарға арналған оқушылар тізімі, қалалық ПМПК сараптама қорытындысы, жоспарлау
15	Инклюзивті сынып оқушыларымен ЕБҚ бар оқушыларға толеранттық қарым-қатынасын тәрбиелеу бойынша психологиялық сағат	02-09.09. 2022 ж.	Педагог-психологтар, сынып жетекшілері	Оқушыларда ЕБҚ бар оқушылар үшін толеранттық қарым-қатынасын тәрбиелеу
16	ЕБҚ бар оқушыларды медициналық зерттеу	07-26.09. 2022 ж.	Медициналық қызметкер	Оқушылардың медициналық түсініктемелері
17	Білім алуында ерекше қажеттіліктері бар балалардың ата-аналарымен сұхбат	01-30.09. 2022 ж.	Директордың ОТЖ орынбасарлары, инклюзивті білім беру үйлестірушісі, ППКҚ мамандары	Білім беру және тәрбие үрдісін ұйымдастыру үшін ЕБҚ бар баланың психофизиологиялық дамуы туралы қажетті ақпаратты жинау. Оқу-тәрбие үдерісіне ата-аналарды тарту
18	ЕБҚ бар оқушыларының әлеуметтік деңгейін зерттеу	01-30.09. 2022 ж.	Әлеуметтік педагогтар	Әлеуметтік түсініктемелер
19	ЕБҚ бар оқушыларын оқу қажеттіліктерін зерттеу	05-30.09. 2022 ж.	ППКҚ мамандары, пән мұғалімдері	Білім алуында ерекше қажеттіліктері бар оқушыларды терең зерттеу. Түзету-дамытушылық оқытудың жеке бағдарын құрастыру.

20	ЕБҚ бар оқушылардың ата-аналарынан, сондай-ақ 0-1 сынып оқушыларының ППКҚ мамандарының диагностикалық және түзету-дамыту жұмыстарына келісімдерін жинау	Қыркүйек 2022 ж.	Педагог-психолог, мұғалім-логопед	Ата аналарынан келісу/келіспеушілік бланкы
21	1 сынып оқушыларды логопедиялық зерттеу: тіл кемістігі бар балаларды анықтау	05-16.09. 2022 ж.	Мұғалім-логопед	Сабақтарға топтарды қалыптастыру, зерттеу хаттамалары
22	1 сынып оқушыларының психологиялық зерттеу	19-30.09. 2022 ж.	Педагог-психолог	Сабақтарға топтарды қалыптастыру, зерттеу хаттамалары
23	Үйде оқыту оқушыларында танымдық қызметінің және эмоционалды-тұлғалық аясының даму деңгейлерін анықтау	19-30.10. 2022 ж.	Педагог-психологтар	Оқушының психологиялық картасын толтыру
24	ЕБҚ бар оқушылармен профилактикалық әңгімелер, дәрістер, ұжымды біріктіруге арналған тренингтер	Қыркүйек 2022 ж.	Әлеуметтік педагогтер, сынып жетекшілері	Оқу-тәрбие үдерісіне тарту
25	ПДТ бар оқушылар үшін сыныптарда ата-аналар жиналысы	Мектеп жоспары бойынша	ППКҚ мамандары	Оқу-тәрбие үдерісіне ата-аналарды тарту
26	1 сыныптарда ата-аналар жиналысы	Мектеп жоспары бойынша	Мұғалім-логопед, педагог-психолог	Оқу-тәрбие үдерісіне ата-аналарды тарту
27	Үйде оқитын оқушылардың үйлеріне бару	Қыркүйек 2022 ж.	Әлеуметтік педагогтер, сынып жетекшілері	Тұрмыстық-әлеуметтік жағдай актілері
Қазан				
28	ППКҚ мамандарының отырысы	03.10. 2022 ж.	Инклюзивті білім беру үйлестірушісі	Психологиялық-педагогикалық зерттеудің сараптамасы, жоспарлау, міндет қойылымдары

29	Инклюзивті тәжірибені іске асыратын педагогтарға арналған мектепшілік оқыту семинары	27.10.2022 ж.	ППКҚ мамандары	Инклюзивті тәжірибені іске асыратын мамандар мен педагогтердің тәжірибе алмасуы
30	Психологиялық-педагогикалық қолдау мамандарының ашық есік күні	26.10.2022 ж.	Инклюзивті білім беру үйлестірушісі, ППКҚ мамандары	Ата-аналарға, мұғалімдерге ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға түзету-дамыту жұмыстарын жүргізуге, білім алуға, тәрбиелеуге және әлеуметтендіруге кеңес беру
31	ЕБҚ бар оқушылардың отбасылық тәрбие беру жағдайларын зерттеу	05-30.10.2020 ж.	Әлеуметтік педагогтер, сынып жетекшілері	Отбасының әлеуметтік мінездемесі
32	Мүгедектігі бар оқушылардың үйлеріне бару	03-28.10.2022 г.	Әлеуметтік педагогтер, сынып жетекшілері	Тұрмыстық-әлеуметтік жағдай актілері
33	ПДТ балаларға арналған сыныптардың түзету-дамытушылық сабақтарына бақылау жасау	17-28.10.2022 ж.	Инклюзивті білім беру үйлестірушісі	Түзету-дамытушылық сабақтарын оқытуды бақылау
34	ЕБҚ бар оқушыларға педагогикалық - психологиялық қолдау көрсету	Кесте бойынша	ППКҚ мамандары	Логопед, дефектолог, психолог мұғаліммен жеке және топтық түзету сабақтары
35	Білім алуында ерекше қажеттіліктері бар балаларды тәрбиелеу және оқыту бойынша мұғалімдер мен ата-аналарға жеке кеңес беру	Сұраныс бойынша	ППКҚ мамандары	Кеңес беру
Қараша				
36	ППКҚ мамандарының отырысы	01.11.2022 ж.	Инклюзивті білім беру үйлестірушісі	ЕБҚ бар оқушылардың үлгерімдері бойынша қорытындылары
37	ЕБҚ бар оқушылар үшін психологиялық педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламасын түзету	01-04.11.2022 ж.	ППКҚ мамандары, сынып жетекшілері, пән мұғалімдері	ЕБҚ бар тұлғаларын оқыту кезіндегі жекелей мән беруін қамтамасыз ету

38	ЕБҚ бар оқушылармен профилактикалық әңгімелер, дәрістер, ұжымды біріктіруге арналған тренингтер	01-11.11. 2022 ж.	Әлеуметтік педагогтер, сынып жетекшілері	Оқу-тәрбие үдерісіне тарту
39	ЕБҚ бар оқушыларына арналған педагогикалық-психологиялық қолдаудың жеке жоспарларын іске асыруды бақылау	07-19.11. 2022 ж.	Инклюзивті білім беру үйлестірушісі	Психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке жоспарларын жүзеге асыру
40	1 сыныптарда ата-аналар жиналысы	Мектеп жоспары бойынша	Мұғалім-логопед, педагог-психолог	Оқу-тәрбие үдерісіне ата-аналарды тарту
41	ПДТ бар оқушылар үшін сыныптарында ата-аналар жиналысы	Мектеп жоспары бойынша	ППҚҚ мамандары	Оқу-тәрбие үдерісіне ата-аналарды тарту
42	ЕБҚ бар оқушыларға педагогикалық - психологиялық қолдау көрсету	Кесте бойынша	ППҚҚ мамандары	Логопед, дефектолог, психолог мұғаліммен жеке және топтық түзету сабақтары
43	Ерекше білім беруді қажет ететін балалардың мұғалімдеріне, ата – аналарына оқыту және тәрбиелеу сұрақтары бойынша жеке кеңестер беру	Сұраныс бойынша	ППҚҚ мамандары	Кеңес беру
Желтоқсан				
44	Ақысыз үйде оқыту оқушыларына білім беруінің ұйымдастыруын бақылау	06-09.12. 2022 ж.	Директордың ОЖ орынбасары, инклюзивті білім беру үйлестірушісі	Үйде жеке тегін білім алатын оқушылардың білім деңгейін меңгергендігіне талдау, құжаттарды жүргізу, сабақ жоспарлау
45	ЕБҚ бар оқушылардың танымдық процесстерінің даму деңгейін аралық зерттеу жүргізу	12-23.12. 2022 ж.	ППҚҚ мамандары	Баланың даму динамикасын және таңдалған жолдардың дұрыстығын бағалауын, әдістерін, түзету жұмысының мазмұның қадағалау
46	ЕБҚ бар оқушылары үшін спорттық секциялар мен үйірмелердің жұмысын ұйымдастыруды бақылау	12-23.12. 2022 ж.	Директордың ТЖ орынбасары, инклюзивті білім беру үйлестірушісі	ЕБҚ бар оқушылар үшін бос уақытты ұйымдастыру

47	ЕБҚ бар балаларға педагогикалық - психологиялық қолдау көрсету	Кесте бойынша	ППҚҚ мамандары	Логопед, дефектолог, психолог мұғаліммен жеке және топтық түзету сабақтары
48	ЕБҚ бар оқушылардың мұғалімдеріне, ата – аналарына оқыту және тәрбиелеу сұрақтары бойынша жеке кеңестер беру	Сұраныс бойынша	ППҚҚ мамандары	Кеңес беру
Қантар				
49	ППҚҚ отырысы	04.01. 2023 ж.	Инклюзивті білім беру үйлестірушісі, ППҚҚ мамандары	Психологиялық-педагогикалық қолдау жеке бағдарламаларының жүзеге асыруының жетістіктерін зерттеу
50	Инклюзивті тәжірибені енгізетін мұғалімдерге арналған мектептегі оқыту семинары	05.01. 2023 ж.	Инклюзивті білім беру үйлестірушісі	Инклюзивті тәжірибені енгізетін мамандар мен мұғалімдердің тәжірибе алмасуы
51	ЕБҚ бар оқушылармен тренинг өткізу "Біз қарым-қатынас жасай аламыз ба?"	09-13.01. 2023 ж.	Әлеуметтік педагогтер, сынып жетекшілері	Анықтама
52	ЕБҚ бар оқушыларға педагогикалық - психологиялық қолдау көрсету	Кесте бойынша	ППҚҚ мамандары	Логопед, дефектолог, психолог мұғаліммен жеке және топтық түзету сабақтары
53	ЕБҚ бар оқушылардың мұғалімдеріне, ата – аналарына оқыту және тәрбиелеу сұрақтары бойынша жеке кеңестер беру	Сұраныс бойынша	Психологиялық- педагогикалық қолдау қызметінің мамандары	Кеңес беру
Ақпан				
54	ПДТ бар балалар үшін және инклюзивті сыныптар үшін ашық сабақтар апталығы	06-17.02. 2023 ж.	ҒӘЖ директорының орынбасары, ППҚҚ мамандары, пән мұғалімдері	Инклюзивті білім беру тәжірибесін мұғалімдермен алмасу
55	ЕБҚ бар оқушылармен «Мейірімділік көкжиектері» атты тренинг өткізу	13.02. 2023 ж.	Әлеуметтік педагогтер, педагог-психологтар, сынып жетекшілері	Анықтама

56	ППҚҚ мамандарының ашық сабақ апталығы	25-29.01. 2022 ж.	ППҚҚ мамандары	Тәжірибе алмасу
57	Психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі мамандарының ашық есіктер күні	28.02. 2023 ж.	ППҚҚ мамандары	Ата-аналарға, мұғалімдерге білім алуында ерекше қажеттіліктері бар балаларға түзету жұмыстарын жүргізуге, білім алуға, тәрбиелеуге және әлеуметтендіруге кеңес беру
58	ЕБҚ бар оқушыларға педагогикалық - психологиялық қолдау көрсету	Кесте бойынша	ППҚҚ мамандары	Логопед, дефектолог, психолог мұғаліммен жеке және топтық түзету сабақтары
59	БАЕ ЕБҚ Қ бар оқушылардың мұғалімдеріне, ата – аналарына оқыту және тәрбиелеу сұрақтары бойынша жеке кеңестер беру	Сұраныс бойынша	Психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің мамандары	Кеңес беру
Наурыз				
60	Инклюзивті және ПДТ бар балалар үшін сыныптарда жұмыс істейтін педагогтардың және мамандардың тәжірибелерін, басылымдарын жалпылау	Бір ай ішінде	ҒӘЖ директорының орынбасары, инклюзивті білім беру үйлестірушісі	Оқытушыларға арналған әдістемелік нұсқаулықтарды, оқушыларға арналған жұмыс дәптерін әзірлеу
61	ЕБҚ бар оқушыларына арналған педагогикалық-психологиялық қолдаудың жеке жоспарларын іске асыруды бақылау	13-17.03. 2023 ж.	Инклюзивті білім беру үйлестірушісі	Психологиялық-педагогикалық қолдау жеке бағдарламаларының жүзеге асыру
62	«Мен нені жақсы көремін?», «Маған не ұнамайды?» атты ЕБҚ бар оқушылар үшін өмірлік құндылықтарын анықтауға арналған тренинг өткізу	17.03. 2023 ж.	Әлеуметтік педагогтер, педагог-психологтар, сынып жетекшілері	Анықтама
63	ППҚҚ отырысы	25.03. 2023 ж.	Инклюзивті білім беру үйлестірушісі	Түзету-дамыту жұмысының нәтижелерін сарапталау, жоспарлау, міндет қойылымдары

64	Инклюзивті тәжірибені енгізетін мұғалімдерге арналған мектептегі оқыту семинары	30.03.2023 ж.	Инклюзивті білім беру үйлестірушісі	Инклюзивті тәжірибені енгізетін мамандар мен мұғалімдердің тәжірибе алмасуы
65	ЕБҚ бар оқушыларға педагогикалық - психологиялық қолдау көрсету	Кесте бойынша	ППҚҚ мамандары	Логопед, дефектолог, психолог мұғаліммен жеке және топтық түзету сабақтары
66	ЕБҚ бар оқушылардың мұғалімдеріне, ата – аналарына оқыту және тәрбиелеу сұрақтары бойынша жеке кеңестер беру	Сұраныс бойынша	Психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің мамандары	Кеңес беру
Сәуір				
67	ПДТ бар сынып оқушыларына педагогикалық-психологиялық қызметтің жеке жоспарын іске асыруды бақылау	03-07.04.2023 ж.	Инклюзивті білім беру үйлестірушісі	Түзету-дамыту сабақтарын бақылау
68	«Құрмет көздері» атты ЕБҚ бар оқушылармен тренинг өткізу	10.04.2023 ж.	Әлеуметтік педагогтер, педагог-психологтар, сынып жетекшілері	Анықтама
69	ЕБҚ бар балаларды салыстырмалы қорытынды психологиялық-педагогикалық тексеру	сәуір айының 2-4 аптасы	ППҚҚ мамандары	түзету-дамыту жұмысының нәтижелерін сарапталау
70	ПДТ бар балалар үшін сыныптарда ата-аналар жиналысы	Мектеп жоспары бойынша	ППҚҚ мамандары	ЕБҚ бар оқушылармен түзету-дамыту жұмыстарының тиімділігін талдау
71	ЕБҚ бар оқушыларға педагогикалық - психологиялық қолдау көрсету	Кесте бойынша	ППҚҚ мамандары	Логопед, дефектолог, психолог мұғаліммен жеке және топтық түзету сабақтары
72	ЕБҚ бар оқушылардың мұғалімдеріне, ата – аналарына оқыту және тәрбиелеу сұрақтары бойынша жеке кеңестер беру	Сұраныс бойынша	Психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің мамандары	Кеңес беру

Мамыр				
73	Инклюзивті сынып оқушыларының танымдық процесстерінің дамуын психологиялық педагогикалық мониторингі	02-05.05. 2023 ж.	Педагог-психологтар, мұғалім-дефектологтар	Инклюзивті сыныптардағы ЕБҚ бар оқушылардың танымдық дамуын зерттеу және талдау
74	ППКҚ отырысы	Мамыр айының 2 аптасы	Инклюзивті білім беру үйлестірушісі	Психологиялық-педагогикалық қолдау жеке бағдарламаларының жүзеге асыруының жетістіктерін зерттеу
75	Қалалық ПМПК отырысы	2023 ж. ПМПК кестесіне сәйкес	Инклюзивті білім беру үйлестірушісі	Балаларды психологиялық – медициналық – педагогикалық тексеру, ПМПК қорытындысының сараптамасы
76	ППКҚ мамандарының есебі	Мамыр айының 3-4 аптасы	ППКҚ мамандары	Оқу жылы бойынша жұмыс сараптамасы
77	Көкшетау қаласы № 19 ЖОББМ инклюзивті білім беруді дамыту бойынша ресурстық орталықтың қызметінің мониторингі	Мамыр айының 3-4 аптасы	Инклюзивті білім беру үйлестірушісі	Инклюзивті білім беруді дамыту бойынша ресурстық орталықтың қызметінің сараптамасы
Әдістемелік – ұйымдастыру қызметі				
1	Ақмола облысының инклюзивті білім беруді дамыту бойынша конференцияларда, семинарларда, кеңестерде қатысу	Жыл бойы	Инклюзивті оқытудың үйлестірушісі, директордың ФӘЖ орынбасары, директордың тәрбие жұмысының орынбасары, ППКҚ мамандары	Инклюзивті білім беруді дамыту сұрақтарын және мәселелерін қарастыру
2	Мектепте бейімделу үшін орта құру. Барлық білім беру үрдісіне қатысушылардың бірыңғай қарым – қатынасын қалыптастыру	Жыл бойы ППКҚ және психологиялық қызметтің келісілген жоспары бойынша	Директордың ТЖ орынбасары, сынып жетекшілері, ППКҚ мамандары	Сынып сағаттары, тренингтер, әңгімелер, кеңес беру
3	Қоғамдық деңгейде инклюзивті білім берудің идеяларын таныту	Жыл бойы	Инклюзивті білім беру үйлестірушісі, психологиялық -	Ақпарат құралдарына басылымдар, дөңгелек үстелдерге қатысу, конференциялар, ата – аналарға арналған дәрістер

			педагогикалық қолдау қызметінің мамандары, мектептің педагогикалық ұжымы	
4	Ерекше білім алуы қажет ететін балалардың білім деңгейінің байланысы	Жыл бойы	ППКҚ мамандары, мұғалімдер	Мектеп деңгейінде инклюзивті тәжірибені жетілдіру
5	Инклюзивті білім беруді дамытуға көңіл бөлетін жергілікті орындаушы ұйымдардың, арнайы білім беру және жалпы білім беретін ұйымдардың байланысы.	Жыл бойы	ППКҚ мамандары	Дөңгелек үстелдерге, конференцияларға, Ақмола облысы бойынша инклюзивті тәжірибені жетілдіру кеңестеріне қатысу
6	ЕБҚ бар оқушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау	Жыл бойы	ППКҚ мамандары	Логопед, дефектолог, психолог мұғаліммен жеке түзету сабақтары Сабақтарда жеке мән беру
7	Оқушылармен және олардың ата-аналарымен (заңды өкілдерімен) топтық, жеке тренингтер, әңгімелер, коучтер өткізу)	Жыл бойы	Әлеуметтік педагогтер, педагог-психологтар, сынып жетекшілері	Ата-аналарды (заңды өкілдерді) психологиялық-педагогикалық процеске қосу
8	ЕБҚ бар оқушылардың мұғалімдеріне, ата – аналарына оқыту және тәрбиелеу сұрақтары бойынша жеке кеңестер беру	Жыл бойы	ПП КҚ мамандары	Кеңес беру
9	ЕБҚ бар балалардың және тұлғалардың өмірге бейімделу ортасын қалыптастыру	Жыл бойы	Әкімшілік	Мектепке барар жолдар, сырғанауға қарсы жабындар, жоғары және төмен рельефті (тактильді) арнайы, мекемеге кіруге арналған арнайы белгілер, бірінші және соңғы боялған баспалдақтар, екі жақтан ұстауға арналған жол қозғалысын және күту орындарын ақпараттық құралдар арқылы көрсету.

10	Құжаттарды толтыру және жүргізу	Оқу жылы бойы	Инклюзивті білім беру үйлестірушісі, ППКҚ мамандары	Құжаттарды жүргізу
11	Сабақтарға қатысу	Жоспарға сәйкес	ППКҚ мамандары	Сабақтардың талдауы
12	ППКҚ мамандарының есеп беру кезеңіндегі жұмысын талдау	Жылдық және тоқсан бойынша	ППКҚ мамандары	ППКҚ мамандарының есептері

№ 19 ЖОББМ инклюзивті білім беру үйлестірушісі

І.Ә. Жанғали

Мазмұны

Кіріспе.....	3
1 Инклюзивті білім беру мәселелері бойынша Қазақстанның нормативтік құқықтық базасы.....	5
2 Қазақстандық мектептерде инклюзивті тәжірибелерді іске асыру бойынша ағымдағы жағдайды талдау.....	61
3 Педагогтердің инклюзивті білім беру саласындағы нормативтік құқықтық құжаттарын орындауы бойынша әдістемелік ұсынымдар	114
Қорытынды.....	148
Пайдаланылған әдебиеттер тізімі.....	149
Қосымша.....	158

Педагогтердің инклюзивті білім беру саласындағы нормативтік құқықтық құжаттарды орындауы бойынша әдістемелік ұсынымдар

Методические рекомендации по исполнению педагогами нормативных правовых документов в сфере инклюзивного образования

Басуға 12.05.2023 ж. қол қойылды. Пішімі 60×84 1/16.
Қағазы офсеттік. Офсеттік басылыс.
Қаріп түрі «Times New Roman». Шартты баспа табағы 22.

Подписано в печать 12.05.2023 г. Формат 60×84 1/16.
Бумага офсетная. Печать офсетная.
Шрифт Times New Roman. Усл. п.л. 22.